

YKSITYISOIKEUDELLISET VAATIMUKSET RIKOSPROSESSISSA

Julia Suokas

Prosessioikeuden eurooppalaistuminen

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

28.8.2019

JULIA SUOKAS: Yksityisoikeudelliset vaatimukset rikosprosessissa

Pro Gradu – tutkielma, XI + 76 s.

Prosessioikeuden eurooppalaistuminen

Elokuu 2019

Rikoksen tekijä aiheuttaa rikollisella teollaan usein vahinkoa toisille henkilöille. Tällöin vahingonkärsijä, käytännössä yleensä asianomistaja, pyrkii saamaan korvausta vahingon aiheuttajalta aiheutetusta vahingosta. Rikosoikeudenkäynnissä ratkaistaan kysymys syytetyn rikosoikeudellisesta vastuusta väitetyn rikoksen johdosta. Riita-asian oikeudenkäynnissä taas annetaan oikeussuojaa välittömästi yksityisoikeudellisten intressien hyväksi. Prosessioikeudessa kantavana periaatteena vallitsee separaatio- eli erillisyyssperiaate, jonka mukaan eri prosessilajeihin kuuluvat asiat tulee käsitellä erikseen.

Rikosprosessioikeudessa noudatetaan kuitenkin pääsääntöisesti adheesio- eli liitännäisperiaatetta, jonka mukaan pääasian yhteydessä voidaan käsitellä myös sivuvaatimuksia. Tutkimuksessa selvitetään, milloin sivuvaateet voidaan käsitellä syyteasian yhteydessä, ja mitä vaikutuksia yhteiskäsittelyllä on. Syyttäjällä on virkavelvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia syyteasian yhteydessä rikosoikeudenkäynnistä annetussa laissa asetettujen edellytysten täytyessä. Tutkimuksessa tutkitaan millä edellytyksillä mainittu velvollisuus syntyy ja mitä heijastinvaikutuksia menettelyllä on asianomistajien yhdenvertaisuudelle.

Kokonaisuutena arvioiden adheesioprosessi ja syyttäjän virkavelvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikosasian yhteydessä tuovat merkittäviä etuja erityisesti asianomistajalle. Adheesioprosessin etuna on nähty erityisesti prosessiekonomia. Negatiivisilta heijastinvaikutuksilta ei ole kuitenkaan täysin pystytty välttymään.

Tutkimus on luonteeltaan teoreettinen. Lähdeaineistona on käytetty lain esitöitä, oikeuskäytäntöä sekä suomalaista ja pohjoismaista prosessioikeudellista kirjallisuutta. Vertailun vuoksi tutkimuksessa on tuotu esille myös muutamia seikkoja Pohjoismaisesta, erityisesti ruotsalaisesta, lainsäädännöstä.

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Asiasanat: adheesioperiaate, asianomistaja, prosessioikeus, rikosprosessi, yksityisoikeudellinen vaatimus, vahingonkorvaus.

SISÄLLYS

Sisällys.....	III
Lähteet	V
Lyhenteet	X
1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus tutkimusteemaan	1
1.2 Tutkimuksen prosessuaalinen tausta	2
1.3 Yhdenvertaisuusperiaate ja Access to justice - periaate	6
1.4 Tutkimuksen rakenne, rajaus ja tavoitteet.....	9
2 ASIANOMISTAJA RIKOSPROSESSISSA	11
2.1 Asianomistajan käsite	11
2.1.1 Prosessuaalinen asianomistajan käsite	12
2.1.2 Aineellisoikeudellinen asianomistajan käsite.....	13
2.1.3 Reaaliset asianomistajan käsitteet.....	14
2.1.4 Nykytila.....	16
2.1.5 Asianomistaja EIS:ssa	18
3 YKSITYISOIKEUDELLISET VAATIMUKSET RIKOSPROSESSISSA	22
3.1 Yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta.....	22
3.1.1 Vahingonkorvausvaatimuksen aineellinen sisältö.....	22
3.1.2 Yksityisoikeudellisten vaatimusten dispositiivisuus rikosprosessissa	23
3.2 Adheesioperiaate	25
3.3 Adheesion edellytykset ja vaikutukset rikosprosessissa.....	29
3.4 Rikos- ja siviiliasian yhdistäminen ja erottaminen	38
3.5 Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn jatkaminen	40
4 Adheesioprosessi eräissä muissa Euroopan valtioissa	43
4.1.1 Adheesioprosessi Ruotsissa	43
4.1.2 Adheesioprosessi Norjassa	46
5 SYYTTÄJÄN VELVOLLISUUS AJAA ASIANOMISTAJAN YKSITYISOIKEUDELLISIA VAATIMUKSIA	48
5.1 Taustaa	48
5.2 Syyttäjän velvollisuuden syntymisen edellytykset	51
5.2.1 Asianomistajan pyyntö.....	51
5.2.2 Vaatimuksen tulee perustua rikokseen	57
5.2.3 Vaatimuksen tulee kohdistua syyteasian vastaajaan	59
5.2.4 Vaatimuksen ajamisesta ei seuraa olennaista haittaa.....	61
5.2.5 Vaatimus ei saa olla ilmeisen perusteeton	66
5.3 Syyttäjän rooli	68
5.4 Vertailu vastaavaan ruotsalaiseen lainsäädäntöön	68
6 Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely	70
6.1 Asianomistajan vaatimusten esittäminen	70
6.2 Istuntoon kutsuttavat asianomistajat	72

7	LOPUKSI.....	74
---	--------------	----

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aalto, Jorma S: Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusalasta. Vammala 1965.

Andenaes, Johs: Norsk straffeprosess. Oslo 1996.

Boman, Robert: Kumulation av ansvarstalan och talan om enskilt ansspråk. SvJT 1967.

Cappelletti, Maoro: The Judicial Process in Comparative Perspective. Oxford 1989.

Ekelöf, Per Olof: Rättegång. Stockholm 1996.

Ervarsti, Kaijus: Rikosperusteisen vahingon korvaaminen. Tutkimus vahingonkorvauksen toteutumisesta Helsingin raastuvanoikeuden varkaustuomioissa. Tampere 1994.

Fitger, Peter: Domstolprocessen. En kommentar till rättegångsbalken. Tukholma 1993.

Frände Dan. Teoksessa myös Havansi Erkki; Helenius Dan; Koulu Risto; Lappalainen Juha; Lindfors Heidi; Niemi Johanna; Rautio Jaakko; Virolainen Jyrki, Prosessioikeus. 5., uudistettu painos. 2017.

Frände Dan. Teoksessa myös Havansi Erkki; Helenius Dan; Koulu Risto; Lappalainen Juha; Lindfors Heidi; Niemi Johanna. Prosessioikeus. 4. uudistettu painos. 2012.

Granfelt, O.H.J: Lärobok i straffprocessrätt. Helsinki 1925.

Halila, Jouko: Oikeudenkäyntimenettelyn 14.1.1972 annetulla lailla toteutetut osittaisuudistukset. LM 1972, s. 436 - 504.

Halme, Jukka: Rikokseen perustuvien korvausvaatimusten käsittelystä uudessa rikosoikeudenkäynnissä. DL 1997, s. 459 – 473.

Hemmo, Mika: Sopimus ja delikti. Jyväskylä 1998.

Heuman, Lars: Målsägande. Stockholm 1973.

Hov, Jo: Fornærmedes stilling i straffeprosessen. Bergen 1983.

- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti I. Jyväskylä 1996.
- Jokela, Antti: Uudistuva rikosprosessi, 3., uudistettu painos. Tampere 2000.
- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti I. Helsinki 2005.
- Jokela, Antti: Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Helsinki. 2008.
- Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Liettua 2018.
- Jonkka, Jaakko: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki 1992.
- Jonkka, Jaakko: Rikosaasian oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. Helsinki 1992.
- Jonkka, Jaakko: Rikosasian oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. LM 1994, s. 727–741.
- Jonkka, Jaakko: Uuden syyttäjälaitoksen haasteet ja mahdollisuudet. DL 1997, s. 387 – 394.
- Jousila, Airi 2009: Yksityisoikeudelliset vaatimukset työrikoksia koskevassa oikeudenkäynnissä. Kirjoituksia työoikeudesta, s. 239–251. Helsinki 2009.
- Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsinki 2009.
- Kettula, Pasi, Adheesioprosessi ja syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan korvausvaatimuksia asianomistajan oikeussuojakeinona. Oikeustieteen lisensiaatin tutkimus. Turun yliopisto 2006.
- Koskelo, Pauliine. Oikeussuojan saatavuudesta uudenaikaisissa asioissa. Suomen lakimiesliiton XXXVII lakimiespäivän 5.10.2001 pöytäkirja, s. 79 – 92. Helsinki 2001.
- Lager, Irma: Lainkäytön pääasiat. Jyväskylä 1994.
- Lappalainen, Juha: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Vammala 1986.
- Lappalainen, Juha: Adheesioperiaate. Helsinki 1995.
- Lindblom, Per Henrik: Access to justice och domstolernas roll i framtiden. Suomen lakimiesliiton XXXVII lakimiespäivän 5.10.2001 pöytäkirja, s. 55 - 66. Helsinki 2001.
- Linna, Tuula: Prosessioikeuden oppikirja. Helsinki 2012.
- Määttä, Pekka: Rikosasian joutuista käsittely. Helsinki 2013.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Asianomistajan aseman eriytyminen uudessa rikosprosessissa.

DL 1997, s. 445–458.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Juva 2004.

Olivecrona, Karl: Rättegången i brottmål enligt RB. Lund 1968.

Pölönen, Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Jyväskylä 2003.

Routamo, Eero sekä Ståhlberg, Pauli: Suomen vahingonkorvausoikeus, 3. uudistettu painos. Jyväskylä 1995.

Routamo, Eero sekä Ståhlberg, Pauli: Suomen vahingonkorvausoikeus, 4. uudistettu painos. Helsinki 2000.

Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus. Porvoo 1969

Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Porvoo 1974.

Träskman, Per Olof: Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras. JFT 1993, s. 189–207.

Van Den Wyngaert, Christine: Criminal prosedure system in the European Community. London 1993.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedeltykset. Vantaa 2001.

Virolainen, Jyrki: Lainkäyttö. Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Helsinki 1995.

Virolainen, Jyrki sekä Pölönen, Pasi: Rikosprosessioikeus I. 2003.

Virolainen, Jyrki sekä Pölönen, Pasi: Rikosprosessin osalliset. Porvoo 2004.

Virolainen Jyrki sekä Vuorenpää Mikko. Prosessioikeus. Helsinki 2017.

Voutilainen, Mari. Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimusta. Oikeustieteen lisensiaatin tutkimus. Turun yliopisto 2002.

Vuorenpää, Mikko. Syyttäjän tehtävät. Vammala 2007.

Vuorenpää, Mikko. Prosessioikeuden perusteet. Helsinki 2009.

Vuorenpää, Mikko. Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2., uudistettu painos. Viro 2014.

Virallislähteet

HE 12/1971 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren ja eräiden asioiden käsittelyjärjestystä koskevien säännösten muuttamiseksi.

HE 82/1995 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 271/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnissä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 222/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

LaVM 9/1997 vp: Lakivaliokunnan mietintö HE 82/1995 vp:n johdosta. Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen alioikeuksissa.

OLJ 1/1993: Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu.

SOU 1938:44: Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. Stockholm 1938.

VKS 1998:2: Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen. Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje syyttäjille. Annettu 31.12.1998.

VKS 63/62/01: Valtakunnansyyttäjän lausunto oikeusministeriölle dnro 63/62/01, 13.12.2001.

VKS 2006:3: Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen. Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje syyttäjille. Annettu 13.12.2006.

Oikeustapaukset

KKO 1961-II-114

KKO 1962-II-2

KKO 1963-II-82

KKO 1971-II-33

KKO 1978-II-78

KKO 1990:78

KKO 1999:6

KKO 2001:54

KKO 2005:19

KKO 2005:120

KKO 2006:74

HD 1994:59 (NJA I 1994, s. 306 – 310)

LYHENTEET

DL	Defensor Legis
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus 4.11.1950
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki 30.4.1987/449
HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
HO	Hovioikeus
JFT	Tidskrift, utgiven av Juridiska Förening i Finland
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteamietintö
Kts	Katso
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LM	Lakimies –lehti
NJA	Nytt juridisk arkiv
OK	Oikeudenkäymiskaari
OLJ	Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisuja
PKL	Pakkokeinolaki 30.4.1987/450
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
RB	Rättegångsbalken 18.7.1942 / Ruotsi
RL	Rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Rpl Retsplejeloven 11.4.1916 nro 90 / Tanska

SOU Statens offentliga utredning / Ruotsi

strpl Straffeprosessloven 11.4.1981 nro 21 / Norja

VahL Vahingonkorvauslaki

VKS Valtakunnansyyttäjän ohje taikka määräys

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus tutkimusteemaan

Monille rikoksille on ominaista, että niistä seuraa vahinkoa.¹ Rikoksista aiheutuu usein vahinkoa toisille ihmisille joko suoraan tai välillisesti. Vahingon sattuessa asianomistajan eli vahingon kärsijän ensisijaisessa intressissä on vahingonkorvauksen tai muun yksityisoikeudellisen hyvityksen saaminen kärsimästään loukkauksesta.² Käytännössä korvauksen saaminen edellyttää, että asianomistaja esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksen rikoksentekijää vastaan. Esimerkiksi petos, varkaus, vahingonteko ja pahoinpitely ovat rikoksia, jotka antavat asianomistajalle yleensä aiheen esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikoksentekijää vastaan.³

Rikosprosessin yhteydessä yksityisoikeudellisella vaatimuksella tarkoitetaan yleensä vahingonkorvausvaatimusta, jonka perusteena on rikoksen johdosta aiheutunut vahinko. Vahingonkorvauslaki (412/1974, VahL) sääntelee ensisijaisesti vahingonkorvausvelvollisuutta. Vahingonkorvauslaissa on säännökset siitä, millaisia vahinkoja voidaan korvata ja keitä on pidettävä velvollisina korvaamaan puheena olevat vahingot. Myös rikoksen johdosta esitetty vahingonkorvausvaatimus on luonteeltaan dispositiivinen, jonka johdosta se voidaan korvata myös vapaaehtoisesti. Osapuolten välillä sovinto on sallittu. Asianomistajalla on aina oikeus vaatia vahingonkorvausta vahingon aiheuttajalta myös normaalissa siviiliprosessissa.⁴

Yleinen syyttäjä nostaa syytteen väitetyn rikoksen johdosta, jos rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi on olemassa todennäköisiä syitä. Tällöin tuomioistuimen arvioitavaksi tulee, voidaanko rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellä rikosasian

¹ Frände, 2017, s. 589.

² Jokela, 2008, s. 253.

³ Frände, 2017, s. 589.

⁴ Frände, 2017, s. 589.

yhteydessä.⁵ Erityisesti prosessiekonomiset syyt puhuvat asioiden yhdistämisen puolesta.⁶ Silloin, kun tuomioistuimien käsittelee rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset syyteasian yhteydessä, puhutaan adheesioprosessista. Esimerkiksi vahingonkorvausvaatimus voidaan esittää rikosoikeudenkäynnin yhteydessä ainoastaan noudattaen adheesio- eli liittämissäperiaatetta.⁷ Tällöin tuomioistuimen tarvitsee ottaa oikeudenkäyntiaineisto vastaan vain kerran, mikä säästää erityisesti asianomistajan aikaa, vaivaa ja rahaa. Samalla tuomioistuimien pystyy välttämään suoranaiset ristiriidat tapahtuman rikosoikeudellisen ja siviilioikeudellisen arvioinnin välillä.⁸

Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997, ROL) 3.1: n mukaan syyteasian yhteydessä voidaan esittää ja tutkia syytteessä tarkoitetusta rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset. Syyttäjän virkavelvollisuuksiin kuuluu laissa mainittujen edellytysten täytyessä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Käsittelen näitä teemoja myöhemmin tutkimuksessani tarkemmin.

1.2 Tutkimuksen prosessuaalinen tausta

Tutkimuksen prosessuaalisen taustan muodostaa oikeudenkäyntiasioiden jakautuminen rikos- ja siviiliprosessiin, joten katson tarpeelliseksi määritellä prosessilajit heti tutkimuksen alussa.

Tuomioistuimissa käsitellään laadultaan hyvin erilaisia asioita. Ensimmäiseksi tuomioistuimissa voidaan käsitellä asioita, jotka koskevat puhtaasti yksityisoikeudellisen ristiriidan ratkaisemista, kuten sopimusoikeudellisten tai perheoikeudellisten riitojen ratkaisemista. Toiset asiat koskevat taas yksityisten henkilöiden ja viranomaisten välisiä julkisoikeudellisista oikeussuhteista aiheutuneita erimielisyyksiä, kuten verotuksesta tai lupa-asioista aiheutuneita erimielisyyksiä. Kolmanneksi tuomioistuimissa voidaan käsitellä rikosasioita ja niiden perusteella vaadittuja seuraamuksia.⁹

⁵ Frände, 2017, s. 589.

⁶ Frände, 2017, s. 589. Näin myös Vuorenpää, 2014, s. 111-112.

⁷ Lappalainen, 1986, s. 82 – 84.

⁸ Lappalainen, 1986, s. 38 – 54.

⁹ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 57.

Sama tuomioistuimen kokoonpano, eikä edes yksi ja sama tuomioistuin, luonnollisesti sovellu kaikkien asioiden käsittelyyn. Eri oikeudenalat edellyttävät tuomareilta erityisasiantuntemusta sekä eri viranomaisten osallistumista asian vireillepanoon tai käsittelyyn. Lisäksi asioiden erityislaatu vaikuttaa niiden käsittelyjärjestykseen. Oikeustieteessä onkin vakiintuneesti katsottu, ettei ole tarkoituksenmukaista käsitellä kaikkia oikeusasioita samalla tavalla. Eri oikeudenaloja koskevat asiat pitää käsitellä niiden erityislaatu huomioiden, jotta prosessi olisi mahdollisimman sujuva.¹⁰

Prosessi eli lainkäyttö jaetaan asian laadun perusteella perinteisesti kolmeen pääryhmään: siviiliprosessiin eli oikeudenkäyntiin riita-asioissa, rikosprosessiin eli oikeudenkäyntiin rikosasioissa ja hallintoprosessiin eli oikeudenkäyntiin hallintoasioissa. Jaottelu perustuu prosessilajien asioiden erilaisuuteen. Myös prosessinormisto systematisoidaan siviili-, rikos-, ja hallintoprosessioikeuteen. Oikeudenkäymiskaaressa (1734/4, OK) säännellään siviiliprosessia, ROL:ssa puolestaan rikosprosessia ja hallintolainkäyttölaissa (586/1996, HL) hallintoprosessia.¹¹

Hallintoprosessi koskee menettelyä hallintotuomioistuimissa tai viranomaisissa, ja sen katsotaan kuuluvaksi perinteisessä yliopistollisessa oppituolijaottelussa osaksi hallinto-oikeutta. Prosessioikeuden sisälle jää siten kaksi eri prosessilajia: siviili- ja rikosprosessi.¹²

Siviiliprosessi tarkoittaa lailla säädettyä menettelyä, jossa annetaan oikeussuojaa välittömästi yksityisoikeudellisten intressien hyväksi.¹³ Riita-asiain oikeudenkäynneissä käsitellään yksityisoikeudellisista oikeussuhteista johtuvia riitaisuuksia, kuten suoritusvelvollisuuden laiminlyöntiä tai vahingonkorvausta.¹⁴

Rikosprosessi puolestaan tarkoittaa lailla säädettyä menettelyä, jossa ratkaistaan kysymys syytetyn rikosoikeudellisesta vastuusta väitetyn rikoksen johdosta. Rikosprosessissa määrätään

¹⁰ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 57.

¹¹ Frände, 2017, s. 57.

¹² Jokela, 2005, s. 47.

¹³ Jokela, 2005, s. 47. Kts myös Aalto, 1965, s. 1., Lager, 1994, s. 10 – 11.

¹⁴ Jokela, 2005, s. 47 -48., Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 61.

ne toimenpiteet, joihin tapahtuneen rikoksen johdosta on ryhdyttävä.¹⁵ Rikosprosessiin on sen laajemmassa merkityksessä katsottu kuuluvan myös esitutkinta ja syyteharkinta. Tällöin kysymys on oikeudellisesta sääntelystä, jossa *tutkitaan* ja ratkaistaan kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta epäillyn rikoksen johdosta.¹⁶

Raja-aita siviili- ja rikosprosessin välillä ratkaistaan sen mukaan, onko vaadittu oikeusseuraamus luonteeltaan yksityisoikeudellinen vai rikosoikeudellinen.¹⁷ Useimmiten asioiden erottelu rikos- ja siviiliprosessiin ei tuota vaikeuksia, koska rikosoikeudellisten seuraamusten ryhmä on selväpiirteinen.¹⁸ Jaottelu siviili- ja rikosprosessiin ei ole kuitenkaan täysin selkeä, sillä prosessilajien erot vähenevät sitä mukaa, mitä vähäisempi rikos on kysymyksessä. Lisäksi on huomioitava, että rikosasioissa vahingonkorvausvaatimukset voidaan sopia samaan tapaan, kuin riita-asioissa, mikä hämärtää edelleen prosessilajien välistä raja-aitaa.¹⁹

Rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset kuuluvat tosiasiaassa siviiliprosessin piiriin. Syytteessä tarkoitettuun rikokseen perustuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset voidaan kuitenkin käsitellä rikosprosessin yhteydessä liitännäisvaatimuksina, kuten edellä olen maininnut. Tällöin puhutaan adheesioprosessista, jolloin myös yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan käsitellä pääosin rikosprosessin yhteydessä. Adheesioprosessissa sovellettavaksi tulee rikosprosessuaalinen käsittelyjärjestys. Jos yksityisoikeudellinen vaatimus saatetaan vireille erikseen, noudatetaan kuitenkin siviiliprosessuaalista käsittelyjärjestystä.²⁰

Prosessioikeudessa noudatetaan lähtökohtaisesti separaatio- eli erillisyyssperiaatetta, jonka mukaan eri prosessilajeihin kuuluvat asiat käsitellään erikseen eri oikeudenkäynneissä. Tietyissä määrin voidaan kuitenkin noudattaa myös adheesioperiaatetta. Adheesioperiaatteen mukaan pääasian yhteydessä voidaan käsitellä myös sivuvaateita, jotka itsenäisinä vaateina

¹⁵ Jokela, 2005, s. 48.

¹⁶ Jokela, 2005, s. 48. Kts myös Jonkka, 1992, s. 1. sekä Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 64.

¹⁷ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 64.

¹⁸ Virolainen, Vuorenpää, 2017s. 65.

¹⁹ Jokela, 2005, s. 48.

²⁰ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 65.

kuuluisivat toisen prosessilajin piiriin. Tällöin rikosprosessin yhteydessä voidaan esittää myös kaikki muut samaan rikolliseen tekoon perustuvat tai siitä johtuvat vaatimukset.²¹ Käytännössä rikosperusteiset vahingonkorvausvaatimukset käsitellään lähes aina rikosasian yhteydessä.²² Adheesioprosessi onkin Suomessa voimassa pääsääntönä.²³

Joskus rikos- ja siviiliprosessuaalisten menettelysäännösten kollisio aiheuttaa ongelmia adheesioprosessissa. Kun adheesion edellytykset ovat täyttyneet, ongelmaksi saattaa muodostua siviili- ja rikosprosessuaalisten säännösten sovellettavuus käsiteltävänä olevaan tapaukseen. Arvioitavaksi tulee se, milloin noudatetaan rikosprosessuaalisia säännöksiä ja milloin puolestaan siviiliprosessuaalisia säännöksiä.²⁴

Yksityisoikeudellisten vaatimusten yhdistäminen syyteasian yhteyteen voi tuottaa useita prosessuaalisia ongelmia. Menneiden vuosien lainsäädäntökehitykset ovat lähentäneet edelleen siviili- ja rikosasioiden käsittelyä tuomioistuimissa. Adheesioprosessissa nousee siten esille kysymys siitä, mitä prosessilajia ja –periaatteita tulee noudattaa ja soveltaa yksityisoikeudelliseen vaatimukseen silloin, kun vaatimusta käsitellään syyteasian yhteydessä. Lähtökohtaisesti voidaan kuitenkin sanoa, että yksityisoikeudellinen vaatimus säilyy yksityisoikeudellisena ja tahdonvaltaisena siviiliasiana, vaikka se käsiteltäisiin rikosoikeudenkäynnin yhteydessä.²⁵

Siitä huolimatta, että siviili- ja rikosprosessi eroavat toisistaan eräiltä osin, eivät erot ole kuitenkaan sen laatuksia, että ne haittaisivat itse adheesioprosessin toteutumista. Jos yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu samaan tapahtumainkulkuun, kuin syytteen teonkuvaus, tämä yhteinen oikeustositseikasto luo luonnollisen pohjan asioiden yhteiskäsittelylle. Adheesioprosessissa on kuitenkin mahdollista soveltaa syyteasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta ”oman prosessilajin” menettelysääntöjä. Kun edellä

²¹ Jokela, 2018, s. 309.

²² Jokela, 2018, s. 310.

²³ Frände, 2017, s. 590.

²⁴ Kettula, 2006, s. 4.

²⁵ Kettula, 2006, s. 128. Kts esim. HE 82/1995 vp, s. 13. ja Lappalainen, 1986, s. 47-48 ja s. 75.

kuvatun lainen rinnakkain soveltaminen tulee esille, menettävät menettelyeroavaisuudet pitkälti merkityksensä.²⁶

Kun yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään syyteasian yhteydessä rikosoikeudenkäynnissä, ei menettelyssä tapahdu muutosta verrattuna siihen, että po. yksityisoikeudellinen vaatimus käsiteltäisiin erikseen siviiliprosessissa noudattaen siviiliprosessuaalista käsittelyjärjestystä. Yksityisoikeudelliseen vaatimukseen sovelletaan riita-asioiden käsittelyä koskevia OK:n säännöksiä soveltuvien osin myös silloin, kun se käsitellään rikosoikeudenkäynnin yhteydessä. Näin ollen vastaaja voi myös rikosoikeudenkäynnissä myöntää yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeaksi, taikka kantaja voi peruuttaa vaatimuksensa missä vaiheessa rikosoikeudenkäyntiä tahansa. Adheesioprosessi merkitsee kuitenkin yhtä ja samaa oikeudenkäyntiä, jossa tarkoituksena on käsitellä ja ratkaista itse rangaistusvaatimus sekä rikollisen teon johdosta nostettu yksityisoikeudellinen vaatimus.²⁷

Yksityisoikeudellinen vaatimus ei siten sulaudu rikosasiaan. Tästä johtuen yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä ei tulisi soveltaa rikosprosessuaalisia säännöksiä enemmän, kuin adheesioprosessin tarkoituksenmukainen soveltaminen edellyttää. Rajanvetotilanteissa tulisi suosia siviiliprosessuaalisia säännöksiä yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta. Jos rikos- ja siviiliprosessuaalisia säännöksiä voidaan soveltaa rinnakkain, tulisi tuomioistuimen soveltaa siviiliprosessuaalista menettelytapaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn osalta. Rikosprosessuaaliset säännökset tulevat siten sovellettaviksi lähinnä oikeudenkäynnin ulkoiseen kulkuun.²⁸

1.3 Yhdenvertaisuusperiaate ja Access to justice -periaate

Tutkimus käsittelee yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä rikosprosessin yhteydessä. Tarkastelunäkökulmana on asianomistajien yhdenvertaisuus, joten katson tarkoituksenmukaiseksi tuoda ilmi myös sen, mitä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sekä mitä siitä seuraa.

²⁶ Kettula, 2006, s. 132. Kts esim. Lappalainen, 1986, s. 64.

²⁷ Kettula, 2006, s. 132.

²⁸ Kettula, 2006, s. 132 - 133. Näin myös Lappalainen, 1986, s. 75-77.

Yhdenvertaisuus turvataan jo Suomen perustuslaissa (731/1999, PL), ja se kuuluu jokaisen perusoikeuksiin. PL 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yhdenvertaisuuden katsotaan oikeustieteessä tarkoittavan erityisesti ihmisten tasa-arvoisuutta lain käytössä. Säännöksen tarkoituksena on turvata ihmisten prosessuaalinen tasa-arvoisuus.²⁹

Prosessuaalisesta tasa-arvoisuudesta seuraa, että jokaisella on oltava tosiasiallisesti tasavertaiset oikeudet käyttää lainkäyttöjärjestelmän mahdollisuuksia hyväkseen, eli saattaa oikeuksiaan tai velvollisuuksiaan koskeva asia riippumattoman tuomioistuimen ratkaistavaksi.

³⁰ Tässä yhteydessä esille tulee Access to justice –käsite. Laajasti ymmärrettynä puheena oleva käsite merkitsee oikeussuojaa, eli yksilön oikeutta saada aineellisoikeudellista oikeusasemaansa vastaavaa oikeussuojaa. Suppeassa merkityksessä käsite viittaa yksilön tosiasialliseen mahdollisuuteen käyttää tuomioistuinlaitosta oikeussuojan saamiseksi, eli yksilön tosiasiallista oikeutta lainkäyttöön.³¹ Näin ollen riittävää ei ole se, että jokaisella on muodollinen pääsy tuomioistuimeen. Lisäksi edellytetään, että jokaisella on oltava myös tosiasiassa mahdollisuus päästä oikeuksiinsa. Kysymys on täten oikeuden saatavuudesta sekä saavutettavuudesta, eli ihmisten yhtäläisestä ja tosiasiallisesta oikeudesta lainkäyttöön.³²

Access to justice –käsite on herättänyt laajaa keskustelua viime vuosikymmeninä erityisesti siviiliprosessin puolella. Keskiössä on ollut yksilön oikeus saada häntä koskeva asia riippumattoman tuomioistuimen ratkaistavaksi. Access to justice –käsite tulee erityisesti esille ongelmallisissa tilanteissa, joissa jommalla kummalla asian osapuolella ei ole tosiasiassa mahdollisuutta saattaa asiaansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Yleensä edellä kuvatun laisissa tilanteissa esteet liittyvät oikeudenkäynnin johdosta aiheutuviin kustannuksiin. Oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet merkittävästi niin siviili- kuin rikosoikeudenkäyntien osalta viime vuosikymmeninä. Kulujen kasvulla on luonnollisesti vaikutusta oikeudenkäynnin osapuoliin. Ongelmana oikeuden saavutettavuudessa on pidetty erityisesti prosessikynnyksen nousemista yhä korkeammaksi ja korkeammaksi korkeiden oikeudenkäyntikulujen vuoksi.³³

²⁹ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 123.

³⁰ Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 123 – 124.

³¹ Kettula, 2006, s. 18.

³² Virolainen, Vuorenpää, 2017, s. 124.

³³ Kettula, 2006, s. 18 – 19.

Demokraattisissa yhteiskunnissa on kuitenkin tärkeää turvata jokaiselle puolueeton ja oikeudenmukainen oikeuskäsittely. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tulee olla jokaisen kansalaisen oikeus. Valtiolla katsotaan siten olevan velvollisuus toteuttaa aktiivisia toimenpiteitä, jotta jokainen pystyy hyödyntämään oikeuksiaan tosiasiasa. Laajassa mielessä po. oikeuksista käytetään termiä sosiaaliset oikeudet.³⁴ Vaikka kansalaisilla on käytännössä muodollisesti katsoen yhtäläiset oikeudet saattaa asiansa tuomioistuimeen, niin oikeuksien konkreettisessa toteuttamisessa voidaan edelleen havaita ongelmia, jotka tosiasiasa estävät yksilön oikeuksien toteutumisen.³⁵ Kansalaisilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa tosiasiasa oikeuksiaan. Tosiasiallinen yhdenvertaisuus ei toteudu käytännössä, jos ainoastaan varakkailla on mahdollisuus saattaa asiansa tuomioistuimeen.

Lindblom katsoo, että kansalaisilla on mahdollisuus osallistua rikosoikeudenkäyntiin huolimatta varallisuusasemastaan. Sen sijaan riita-asiainoikeudenkäyntiä *Lindblom* pitää tietyn yhteiskuntaluokan etuoikeutena. *Lindblomin* mukaan Access to justice –periaatteen toteutumisen kannalta on tärkeää, että pienemmissä rikosasioissa (joihin mahdollisesti liittyy vahingonkorvausvaatimuksia) kriminalisointi korvataan tai sitä täydennetään sellaisilla siviiliprosessuaalisilla keinoilla, että asianosaisella olisi tosiasiasa mahdollisuus ajaa itse vaatimustaan. Kysymys on siitä, miten oikeuksien toteutumisen esteitä voitaisiin poistaa. Perinteisten riidanratkaisumenetelmien rinnalle onkin muodostunut vaihtoehtoisia menetelmiä, kuten sovittelu ja välimiesmenettely.³⁶

Adheesioprosessista seuraa monenlaisia etuja erityisesti asianomistajalle. Tärkeimpänä hyötynä voidaan nähdä asianomistajalle aiheutuvien prosessikustannusten väheneminen sen johdosta, että syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosprosessin yhteydessä. Adheesioprosessin ansiosta asianomistajalla on siten myös tosiasiallinen mahdollisuus saattaa yksityisoikeudellinen vaatimuksensa vireille samaan oikeudenkäyntiin, jossa vahingon perusteena olevaa rikosasiaa käsitellään. Adheesioprosessin voidaan siten katsoa edesauttavan Access to justice –periaatteen toteutumista.

³⁴ Cappelletti, 1989, s. 238.

³⁵ Kettula, 2006, s. 20.

³⁶ Lindblom, 2001, s. 60 - 65.

1.4 Tutkimuksen rakenne, rajausta ja tavoitteet

Edellä johdannossa olen johdattanut lukijan suppeasti tutkimusteemaan ja tutkimuksen prosessuaaliseen taustaan. Seuraavaksi tarkastelen yleisellä tasolla tutkimuksen rakennetta, rajausta sekä tavoitteita, jonka jälkeen siirryn itse käsittelykappaleisiin. Tutkimuksen tarkastelunäkökulma on oikeusdogmaattinen: tutkimuksen tavoitteena on voimassaolevan systematisointi ja sen tulkinta.

ROL 3:1:ssä ei ole määritelty niitä tahoja, jotka voivat esittää adheesioprosessissa vaatimuksia rikoksentehtäjiä kohtaan. Lähtökohtaisesti voidaan kuitenkin ajatella, että vaatimuksia esittää vahinkoa kärsinyt taho, käytännössä useimmiten asianomistaja. Lainsäädännössämme ei ole kuitenkaan määritelty, keitä on pidettävä asianomistajina. Käsittelen asianomistajan käsitettä tästä syystä tarkemmin luvussa kaksi.

Vahingonkorvausvaatimus on yleisin yksityisoikeudellinen vaatimus.³⁷ Vahingonkorvausvaatimusten lisäksi asianomistajalla saattaa olla muitakin yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikosprosessin yhteydessä, kuten esimerkiksi esineen palauttamista, ennallistamista tai oikeustoimen pätemättömäksi toteamista koskevia vaatimuksia. Olen rajannut tutkielman käsittelemään kuitenkin vain asianomistajan vahingonkorvausoikeudellisia vaatimuksia rikosprosessin yhteydessä.

Kuten johdannossa on tullut ilmi, yksityisoikeudellisia vaatimuksia voidaan käsitellä poikkeuksellisesti myös rikosasian yhteydessä. Tutkimuksessa tarkastelen, milloin yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan käsitellä syyteasian yhteydessä, sekä mitä ongelmia tästä voi seurata prosessuaalisten normien kannalta. Tarkoituksena on tutkia myös mitä hyötyä ja haittaa adheesioprosessista voi seurata, sekä mitä vaikutuksia niillä on asianomistajien yhdenvertaisuudelle. Tarkastelen mainittuja teemoja tarkemmin luvussa kolme.

Adheesioprosessi on poikkeuksellinen järjestely kansainvälisesti tarkasteltuna. Adheesioprosessi on kuitenkin tunnettu muissakin Euroopan valtioissa, esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa noudatetaan vastaavaa järjestelyä³⁸ Käsittelen oikeusvertailevalla otteella mainittua teemaa lisää luvussa neljä.

³⁷ Routamo, Ståhlberg, 1995, s. 60.

³⁸ Kettula, 2006, s. 7.

Yleisellä syyttäjällä on lakiin perustuva velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta syyteasian yhteydessä tiettyjen laissa mainittujen edellytysten täytyessä, kuten johdannossa on jo tullut ilmi. Tarkoituksenani on selvittää, milloin syyttäjällä on velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia. Lisäksi kiinnitän huomiota myös siihen, toteutuuko asianomistajien yhdenvertaisuus käytännössä syyttäjän toiminnassa. Näitä teemoja käsittelen tarkemmin luvussa viisi.

Luvussa kuusi käsittelen yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä tuomioistuimessa käytännönläheisesti, jotta lukija saa käsityksen rikosprosessin kulusta tuomioistuinkäsittelyssä. Tämän jälkeen siirryn johtopäätöksiin, jota viimeinen luku käsittelee. Lopuksi-kappaleessa käsittelen erityisesti tutkimuksen kautta esiin nousseita ongelmakohtia ja avoimia kysymyksiä, joita olisi mielenkiintoista tutkia enemmän.

2 ASIANOMISTAJA RIKOSPROSESSISSA

2.1 Asianomistajan käsite

Yleiskielessä ja lyhyesti määriteltynä asianomistajana pidetään ensisijaisesti rikoksen uhria, eli sitä henkilöä, joka on joutunut väitetyksi tapahtuneen rikoksen loukkauksen kohteeksi.³⁹ Myös rikos- ja prosessilainsäädännössä asianomistajan käsitettä käytetään kuvaamaan ensisijaisesti rikoksen uhria.⁴⁰ Asianomistaja on siis ensi sijassa se henkilö, jonka oikeudellisesti suojattua etua on rikoksen kautta välittömästi loukattu tai vaarannettu.⁴¹ Uhri –käsite on kuitenkin epämääräinen. Rikos saattaa aiheuttaa vahinkoa myös niin kutsutuille välillisille uhreille, kuten esimerkiksi välittömästi rikoksella loukatun henkilön läheisille. Rikoksella on yleensä myös uhri tapauksissa, joissa rikos ei tule koskaan poliisin tietoon sekä tapauksissa, joissa tekijää ei saada koskaan kiinni.⁴² Käsitteenä uhri ei siten anna tarkkaa ja oikeaa kuvaa asianomistajan käsitteen sisällöstä.

Suomen laissa ei ole erityistä säännöstä siitä, keitä henkilöitä pidetään rikosasiassa asianomistajina, kuten johdannossa on jo todettu. Tästä johtuen asianomistajan käsite muodostuu pitkälti oikeuskirjallisuudessa ja –käytännössä omaksuttujen kannanottojen pohjalta.⁴³ ⁴⁴ On kuitenkin huomioitava, että lainsäätäjä on ottanut rikoslakiin erityisiä

³⁹ Virolainen, 2004, s. 153., Vuorenpää, 2014, s. 11.

⁴⁰ Jokela, 2008, s. 67., Virolainen, 2004, s. 153.

⁴¹ Virolainen, 2004, s. 153 – 154.

⁴² Niemi-Kiesiläinen, 1997, s. 446., Virolainen, 2004, s. 154 – 155.

⁴³ Frände, 2017, s. 432., Jokela, 2008, s. 67., Vuorenpää, 2014, s. 11.

⁴⁴ Ruotsin prosessilakiin on Suomesta poiketen otettu erityinen säännös niistä kriteereistä, joiden perusteella henkilö saa asianomistajan aseman. Kts. RB 10:8:4 ”Målsäganden är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnämnd eller lidit skada”. Asianomistajiksi määritellään ne tahot, joita vastaan rikos on tehty tai jotka ovat tulleet rikoksen johdosta loukatuiksi taikka kärsineet vahinkoa. Käytännössä tulkintaongelmilta ei ole silti välttytty. Ruotsin oikeuskirjallisuudessa ja –käytännössä on kehitelty tämän vuoksi täydentäviä, lähinnä aineellisoikeudellisia normeja. Kts tarkemmin esim. Virolainen, 2004, s. 157.

asianomistajan määritelmiä, jotka tosin rajoittuvat tiettyihin laissa mainittuihin rikoksiin.⁴⁵ Asianomistajan erityisen legaalimääritelmän tarpeellisuudesta onkin esitetty oikeustieteen piirissä ristiriitaisia kannanottoja.⁴⁶

Asianomistajalla on erityisiä oikeuksia rikosprosessin yhteydessä, joita taas ei ole esimerkiksi välillisesti rikoksella loukatuilla. Asianomistajan oikeuksista tärkeimpiä ovat toissijainen syyteoikeus (ROL 1:14.1), oikeus osallistua esitutkintaan sekä oikeudenkäyntiin asianosaisena, oikeus vaatia rikoksen johdosta korvausta, oikeus saada avustaja taikka tukihenkilö (ROL 2) sekä oikeus saada syyttäjältä apua yksityisoikeudellisten vaatimustensa ajamisessa.⁴⁷ Erityisesti asianomistajan laajojen oikeuksien vuoksi olisi mielestäni tarkoituksenmukaista määritellä asianomistajien piiri kirjoitetussa laissa.

Lisäksi asianomistajan käsitteeseen liittyy tulkintaongelmia erityisesti siinä, miten laajaan henkilöryhmään jonkin rikoksen vaikutukset voidaan katsoa ulottuvan.⁴⁸ Asianomistajan käsitettä onkin pyritty määrittelemään oikeuskirjallisuudessa, mutta yksimieliseen määritelmään ei ole kuitenkaan päästy. Oikeustieteen piirissä on esitetty lukuisia erilaisia asianomistajan käsitteen määritelmiä, jotka voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: *aineellisoikeudellisiin, prosessuaalisiin ja ns. sekamääritelmiin*.⁴⁹

2.1.1 Prosessuaalinen asianomistajan käsite

Prosessuaalisen asianomistajan käsitteen mukaan asianomistajana pidetään sitä henkilöä, jolla on oikeus vaatia rikoksen johdosta rangaistusta. Tällöin asianomistajan syyteoikeuden

⁴⁵ Frände, 2017, s. 432. Kts esim. RL 39:9.2.:n säännös, jossa on määritelty, keillä henkilöillä on asianomistajan puhevalta velallisen rikoksissa.

⁴⁶ Vuorenpää, 2014, s. 11. Esimerkiksi Palmgren ja Jokela ovat katsoneet, että lainsäätäjän tulisi ryhtyä toimenpiteisiin erityisen asianomistajan legaalimääritelmän saavuttamiseksi. Sen sijaan esimerkiksi Träskman on suhtautunut sen tarpeeseen kriittisemmin. Kts. Palmgren, 1939, s. 101., Jokela, 2008, s.73 ja Träskman, 1993, s. 196.

⁴⁷ Virolainen, 2004, s. 154 – 155.

⁴⁸ Jokela, 2008. s. 67.

⁴⁹ Jokela, 2008, s. 67., Virolainen, 2004, s. 157.

katsotaan kuuluvan ensisijaisesti sille henkilölle, johon rikos on ensi kädessä kohdistunut ja huomioon tulee ottaa myös prosessuaaliset tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat⁵⁰.

Oikeuskirjallisuudessa prosessuaalisen asianomistajan käsitteen on katsottu olevan liian epämääräinen. Asianomistajan tärkein oikeus on vaatia rangaistusta rikoksen johdosta. Määritelmän tarkoituksena pitäisi olla sen täsmentäminen, kenelle tällainen oikeus kuuluu. Lisäksi määritelmän heikkoutena on nähty oikeuskirjallisuudessa myös se, ettei se tuo mitään uutta asianomistajatahon määrittelyyn. Määritelmän mukaan syyteoikeus kuuluu lähtökohtaisesti sille henkilölle, johon rikos on välittömästi kohdistunut. Näin ollen prosessuaalisen määritelmän johdosta päädytään hyvin usein samaan lopputulokseen, kuin aineellisoikeudellisen määritelmän mukaan.⁵¹

Prosessuaalisen asianomistajan käsitteen heikkoutena on myös nähty oikeustieteessä se, että pelkästään sen avulla on hankala määrittää asianomistajaa yksittäistapauksissa. Tämän vuoksi eräät tutkijat ovat yhdistäneet aineellisen ja prosessuaalisen asianomistajan käsitteet ns. sekamääritelmäksi niin, että rikoksen suojeluobjektin lisäksi huomioon otetaan myös prosessuaaliset tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat.⁵²

Prosessuaalinen asianomistajan käsite onkin saanut vain vähän kannatusta oikeuskirjallisuuden piirissä.⁵³ Käytännössä määritelmän merkitys näkyy lähinnä konkurssirikosten asianomistajapiirin selvittämisessä.⁵⁴

2.1.2 Aineellisoikeudellinen asianomistajan käsite

Aineellisoikeudelliset määritelmät, jotka tukeutuvat rikosoikeudellisiin säännöksiin, ovat saaneet oikeustieteessä suurempaa kannatusta, kuin prosessuaaliset määritelmät.

⁵⁰ Prosessuaaliset tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat tarkoittavat käytännön oikeuselämän tarpeita. Palmgren, 1939, s. 97 – 102.

⁵¹ Virolainen, 2004, s. 157.

⁵² Jokela 2008, s. 68, Palmgren, 1939, s. 97 – 102.

⁵³ Virolainen, 2004, s. 157 – 158. Suomessa po. määritelmää on kannattanut lähinnä Palmgren. Kts. Palmgren, 1939, s. 97.

⁵⁴ Virolainen, 2004, s. 158.

Aineellisoikeudellisten määritelmien lähtökohtana on rikoksella välittömästi loukatun tai vaarannetun tahon selvittäminen.⁵⁵

Asianomistajana pidetään aineellisoikeudellisen asianomistajan käsitteen mukaan ensisijaisesti rikoksen kautta välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän, eli oikeudellisesti suojatun edun haltijaa.⁵⁶ Aineellisoikeudellisen asianomistajan käsitteen mukaan rikosasiassa tulee ensin selvittää, mihin oikeushyvään tehty rikos kohdistuu, eli mitä rangaistussäännöksellä eli kriminalisoinnilla halutaan suojata. Jokaisen kriminalisoinnin tarkoituksena on suojella yhtä tai useampaa oikeushyvää. Oikeushyvän selvittämisen jälkeen pitää vielä selvittää, kuka on kyseisen oikeushyvän haltija, eli keneen rikos kohdistuu, ja kenen oikeushyviä rikos loukkaa tai vaarantaa.⁵⁷

Aineellisoikeudellisten asianomistajan käsitteen määritelmistä yleisen hyväksynnän on saanut *Granfeltin esittämä määritelmä*⁵⁸ asianomistajasta. Sen mukaan asianomistajana pidetään ensisijaisesti rikoksen kautta loukatun oikeushyvän haltijaa ja sitä, jolle on välittömästi syntynyt rikoksen kautta yksityinen oikeudellinen vaade sekä sitä, jonka oikeuspiiriä tapahtunut rikkomus välittömästi vaarantaa. Näin ollen pelkästään yksityisoikeudellinen vaade sellaisenaan voisi perustaa asianomistajan aseman.⁵⁹

2.1.3 Reaaliset asianomistajan käsitteet

Viime vuosina ns. sekamääritelmät, eli reaaliset asianomistajan käsitteen määritelmät, ovat saaneet kannatusta niin oikeuskirjallisuudessa, kuin oikeuskäytännössäkin. Niiden mukaan asianomistajana pidetään lähtökohtaisesti sitä henkilöä, joka on rikoksella välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän *haltija*. Tämän lisäksi huomiota tulee kiinnittää etenkin tulkinnanvaraisissa tapauksissa entistä enemmän tarkoituksenmukaisuus- ja oikeudenmukaisuusnäkökohtiin sekä asianomistajan syyteoikeuden tarkoituksiin.

⁵⁵ Virolainen, 2004, s. 159.

⁵⁶ Jokela, 2008, s. 68. Kyseinen asianomistajakäsite on peräisin saksalaisen Franz von Lisztin oppikirjasta ”Lehrbuch des Deutschen Strafrechts” (1998) ja asianomistajakäsite on sen mukaan omaksuttu mm. Norjassa.

⁵⁷ Jokela, 2008, s. 68., Virolainen, 2004, s. 159.

⁵⁸ Kts tarkemmin Granfelt, 1925, s. 101.

⁵⁹ Jokela, 2008, s. 68., Virolainen, 2004, s. 159 – 160.

Tuomioistuimen tulisi siis suorittaa tapauskohtaisesti periaatepunnintaa siitä, onko edellä mainittujen näkökohtien nojalla tarkoituksenmukaista antaa henkilölle asianomistajan asema.
6061

Asianomistajan syyteoikeuden tarkoituksena on varmistaa se, että asianomistaja saa tilaisuuden valvoa syyttäjän toimintaa, ja toisaalta se, että asianomistaja voi vaatia syytetyltä hyvitystä rikoksella aiheutetusta loukkauksesta. Tämän vuoksi oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että asianomistajan asema tulee antaa vain sellaiselle henkilölle, jonka voidaan olettaa sen haluavan, ja toisaalta myös kykenevän harjoittamaan edellä mainittua valvontaa sekä tarvitsevan hyvitystä. Huomioon tulee ottaa lisäksi asianomistajan aseman myöntämisestä aiheutuvat seuraukset käytännössä, kuten asianomistajien lukumäärän kasvaminen sekä todistelunäkökohdat.⁶²

Virolainen katsoo, että mainituilla teorioilla on tietyt etunsa, muttei niille tulisi antaa kuitenkaan ratkaisevaa merkitystä. Teoriat saattavat hänen mukaansa olla ristiriidassa ratkaisujen ennustettavuuden, asianosaisten yhdenvertaisuuden sekä asianomistajan oikeusturvan kanssa. Pyrkimys supistaa asianomistajan käsitettä tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien perusteella saattaisi merkitä myös heikennystä oikeuden tosiasialliseen saatavuuteen ja käytettävyyteen, eli heikennystä Access to justice –periaatteen toteutumiselle. Oikeuskäytäntö voisi muodostua epäyhtenäiseksi, jos tuomioistuin voisi tapauskohtaisesti ratkaista, keille on annettava asianomistajan asema.⁶³

⁶⁰ Virolainen, 2004, s. 161.

⁶¹ Henkilön oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi ei välttämättä vaadi sitä, että hänelle annetaan asianomistajan asema, vaan se voidaan turvata myös muutoin. Esimerkiksi henkilö, jota ei voida pitää rikosasian asianomistajana, voi tietyissä tapauksissa vaatia korvausta rikoksen johdosta. Kts tarkemmin esim. Virolainen, 2004, s. 161.

⁶² Virolainen, 2004, s. 161.

⁶³ Virolainen, 2004, s. 162.

2.1.4 Nykytila

Aikaisemmassa oikeuskäytännössä on pitkälti noudatettu *Granfeltin* esittämää asianomistajamääritelmää.⁶⁴ Uudemmassa oikeuskäytännössä on kuitenkin kiinnitetty entistä enemmän huomiota rikoksen suojeleobjektin vaikutukseen määriteltäessä asianomistajapiiriä. Oikeuskäytännössä on irtauduttu ainakin osittain perinteisestä *Granfeltin* määritelmästä ja samalla lähestytty etenkin rikosoikeudessa kannatusta saanutta aineellisoikeudellista asianomistajan käsitettä.⁶⁵

Esimerkiksi KKO 2001:54. Korkein oikeus katsoi, että B:llä ei ollut asianomistajan puhevaltaa asiassa, jossa syyttäjä tuomittiin rangaistukseen tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta. Syyttäjä oli laiminlyönyt nostaa määräajassa syytteen vangittuna ollutta A:ta vastaan B:hen kohdistuneesta tapon yrityksestä.

KKO 2006:74. Korkein oikeus katsoi, että alueellinen ympäristökeskus ei ollut asianomistaja luonnonsuojelurikosta koskevassa asiassa.

Uusin oikeuskäytäntö on saanut kritiikkiä osakseen oikeuskirjallisuuden piirissä. Sitä on arvosteltu liiallisen tai lähes yksinomaisten merkityksen antamisesta rikoksen suojeleobjektille määriteltäessä asianomistajan käsitettä.⁶⁶ Tällöin mahdollisten vahingonkärsijöiden etu jää osittain taka-alalle. Asianomistajan aseman epääminen ei kuitenkaan estä asianomaisia esittämästä rikoksesta johtuvia korvausvaatimuksia rikosprosessin yhteydessä. Tällöin ns. kolmannen henkilön asemassa olevilla henkilöillä ei kuitenkaan ole yhtä vahvaa asemaa, kuin asianomistajilla.⁶⁷

Asianomistajan asemalla on erityistä merkitystä rikoksen johdosta loukatulle taikka vahinkoa kärsineelle.⁶⁸ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei laissa liene olevan edes mahdollista määritellä asianomistajan asemaa niin selkeästi ja yksiselitteisesti, että määritelmästä olisi käytännössä hyötyä.⁶⁹

⁶⁴ Jokela, 2008, s. 69., Virolainen, 2004, s. 160.

⁶⁵ Jokela, 2008, s. 72.

⁶⁶ Jokela, 2008, s. 72. Kts. Esim. Vuorenpää, 2001, s. 233.

⁶⁷ Jokela, 2008, s. 72.

⁶⁸ Jokela, 2008, s. 73.

⁶⁹ Oikeuskirjallisuuden piirissä on esitetty myös eriäviä käsityksiä. Kts esim. Jokela, 2008, s. 73. Jokela on katsonut, että näin tärkeän oikeusaseman saamisen perusteet olisi määriteltävä laissa, vaikka tulkintaongelmilta

Nykyisin asianomistajan käsite sidotaan pitkälti rikosoikeudellisen oikeushyvän käsitteeseen tai siihen, onko henkilölle syntynyt rikoksen johdosta yksityisoikeudellinen vaatimus. *Fränden* mukaan asianomistaja on se oikeushyvän haltija, jonka suojaksi teko on säädetty rangaistavaksi, ja jota on myös ensi kädessä rikoksella loukattu.⁷⁰

Toiseksi asianomistajan asema voi perustua yksityisoikeudelliseen vaatimukseen. Jos henkilölle on syntynyt välittömästi yksityisoikeudellinen vaatimus rikoksesta epäiltyä kohtaan rikollisen teon johdosta, niin hänelle syntyy samalla asianomistajan asema. Oikeushyvää loukannut rikos antaa useimmiten sen haltijalle aiheen esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksen, käytännössä usein vahingonkorvausvaatimuksen. Samalla rikoksella loukatun oikeushyvän haltija on se, jolle on välittömästi aiheutunut vaatimus rikoksen johdosta. Rikoksen johdosta syntyy usein vahinkoa myös muille, kuin oikeushyvän haltijalle. Tämän vuoksi vaatimuksen syntyminen on ratkaisevaa asianomistajan aseman syntymisen kannalta. Jos vaatimus ei ole syntynyt välittömästi rikoksen johdosta, ei asianomistajan asemaakaan synny. Näin ollen esimerkiksi vakuutusyhtiö ei ole asianomistaja regressioikeutensa nojalla.⁷¹

Useimmiten asianomistajan käsitteen määrittely on täysin selvää ja rutiininomaista. Tulkintaongelmia syntyy kuitenkin erityisesti asianomistajapiirin rajojen määrittämisen suhteen. Yleensä käsillä on kysymys siitä, voiko luonnollinen tai juridinen henkilö olla rangaistussäännöksen suojeleman oikeushyvän haltija. Vaikeissa tapauksissa tuomioistuimen tulee suorittaa periaatepunnintaa, huomioiden toisaalta rikoksen selvittämisen tarve, ja toisaalta ne prosessuaaliset hankaluudet, joita asianomistajan oikeuksien käyttämisestä seuraa.⁷²

Tutkimuksessani tarkoitan asianomistajalla jatkossa prosessuaalisen asianomistajakäsitteen mukaista asianomistajaa, eli henkilöä, jonka asianomistajan asema on sidottu syytteen teonkuvaukseen. Käytän prosessuaalista asianomistajan käsitettä, sillä sen mukainen asianomistajan asema on kytketty esimerkiksi syyttäjän velvollisuuteen ajaa asianomistajan

tuskin voidaan silti välttyä. Asianomistajiksi tulisi kirjoitettuun lakiin määritellä ainakin ne, joita vastaan rikos on tehty, tai joita rikoksella on loukattu, taikka jotka ovat kärsineet vahinkoa rikoksen johdosta. Asianomistaja on määriteltä laissa esimerkiksi Ruotsissa vastaavasti.

⁷⁰ Frände, 2012, s.423., kts myös sama, 2017, s. 433.

⁷¹ Frände, 2012, s. 424.

⁷² Frände, 2012, s. 425.

yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Prosessuaalisen asianomistajan käsitteen käyttö tässä yhteydessä perustuu siihen, että syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia, ovat ROL 3:9:n mukaan sidottu rikokseen perustuviksi. Prosessuaalisen asianomistajakäsitteen mukainen asianomistaja, sekä ROL 3:9:n mukainen rikokseen perustuvan vahingon asianomistaja, määrittelevät siten asianomistajapiirin samalla tavalla.⁷³

2.1.5 Asianomistaja EIS:ssa

EIS:ssa eikä myöskään KP-sopimuksessa mainita erikseen asianomistajaa.⁷⁴ Vuorenpää katsoo, ettei EIS:n soveltumista asianomistajaan voida kuitenkaan ratkaista yksinomaan sen perusteella, onko sopimustekstissä käytetty kyseistä termiä. Ratkaisu EIS:n soveltumiseen asianomistajaan on ratkaistava erikseen.⁷⁵

Asianomistajan prosessuaalisten ihmisoikeuksien kannalta tärkein asema on oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskeva EIS 6 artikla: oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin:

“Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.”

EIS 6 artikla vaikuttaisi Vuorenpään mukaan sääntelevän paitsi syytetyn myös asianomistajan oikeuksia. Rajanveto-ongelmilta ei kuitenkaan ole välttytty, sillä artikla näyttäisi sääntelevän

⁷³ Voutilainen, 2002, s. 59.

⁷⁴ Vuorenpää, 2007, s. 183. Kts myös Virolainen, 1998, s. 204.

⁷⁵ Vuorenpää, 2007, s. 183.

sanamuotonsa mukaan vain sellaisia oikeudenkäyntejä, joissa päätetään asianosaisen oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.⁷⁶ EIS 6 artiklan soveltuminen asianomistajaan riippuu siitä, voidaanko rikosasian katsoa koskevan asianomistajan oikeuksia ja velvollisuuksia.⁷⁷

EIT oli aiemmin edellyttänyt kysymyksen osalta analyysiä siitä, koskeeko asianomistajan yksityisoikeudellinen vaade yksityisoikeudellista riitaa sekä siitä, onko puheena oleva vaade prosessin lopputuloksen kannalta ratkaiseva. Edellä mainitunlaista arviota on kuitenkin vaikeaa tehdä, kun rikosprosessi on kesken ja lausuma on muutenkin jättänyt asianomistajan aseman vähintäänkin epäselkeäksi.⁷⁸

EIT on punninnut kysymystä erityisesti tapauksessa Helmers v. Ruotsi (29.10.1991). Helmers oli rikosasian asianomistajana nostanut syytteen kunnianloukkauksesta. Tapauksessa EIT katsoi, että EIS 6 artikla sulkee lähtökohtaisesti asianomistajan mainitun artiklan soveltamisalan ulkopuolelle, jos asianomistaja esittää ainoastaan rangaistusvaatimuksen. EIT kuitenkin katsoi, että tietyissä rikoksissa loukkauksen kohteena on kuitenkin sellainen yksityishuontainen oikeus, joka sinänsä kuuluu EIS 6 artiklan ”asianosaisen oikeudet ja velvollisuudet” – ilmauksen alle, esimerkiksi kunnian suoja.⁷⁹

EIT:n suuren jaoston tuomiossa Perez v. Ranska (12.2.2004) ihmisoikeustuomioistuin otti kantaa siihen, voiko rikoksen asianomistaja vedota yksityisoikeudellisten vaatimustensa osalta EIS 6 artiklan mukaisiin oikeuksiin. Tuomiolla on vaikutusta arvioitaessa suomalaista adheesioprosessia.⁸⁰

⁷⁶ Vuorenää, 2007, s. 183.

⁷⁷ Vuorenää, 2007, s. 183. Kts myös Helmers-tapaus, 1991, tuomion kohta 28.

⁷⁸ Virolainen, 2004, s. 198. Kts myös EIT Tomasi vs. Ranska (27.8.1992, A 241-A)

⁷⁹ Vuorenää, 2007, s. 184. Kts myös Helmers-tapaus, 1991, tuomion kohta 27.

⁸⁰ Virolainen, 2004, s. 198.

Tuomioistuimien on edelleen selventänyt asiaa ratkaisussa *Perez v. Ranska*. Tapauksessa oli kysymys ranskalaisesta rikosprosessuaalisesta järjestelmästä, minkä takia sitä koskevien johtopäätösten yleistämisessä on oltava varovainen linja. Joka tapauksessa, ranskalainen järjestelmä vaikuttaisi useassa olennaisessa kohdassa vastaavan suomalaista rikosprosessuaalista järjestelmää koskien asianomistajan prosessuaalisia oikeuksia.⁸¹ Näin ollen ratkaisulla on prosessuaalista vaikutusta arvioitaessa myös suomalaista rikosprosessia.

EIT muutti aiempaa tulkintalinjaansa. Tapauksessa EIT katsoi, että EIS 6 artikla soveltuu ranskalaisessa rikosprosessuaalisessa järjestelmässä asianomistajan yksityisoikeudellisten vaateiden käsittelyyn myös silloin, kun asianomistaja ei ole nimenomaisesti esittänyt yksityisoikeudellista vaatimusta.⁸² EIT tulkinta perustuu siihen, että rikosprosessi tosiasiaa vaikuttaa olennaisesti myös siviiliprosessuaalisten vaatimusten menestymismahdollisuuksiin. EIT halusi ratkaisullaan nimenomaisesti turvata asianomistajien yksityisoikeudellisten syyteoikeuden käyttöä.⁸³

Perez-ratkaisun mukaan asianomistajalle kuuluvat EIS 6 artiklan mukaiset oikeusturvatakeet koko prosessin ajan niiltä osin, kuin kyse on asianomistajan yksityisoikeudellisista vaatimuksista. Lisäksi EIT on edellyttänyt, että asianomistaja ei ole nimenomaisesti ilmoittanut, että hän ei halua esittää korvausvaatimuksia rikoksen johdosta.⁸⁴

Ratkaisussa EIT vahvisti jo aikaisemmin tehneensä linjauksen siitä, että EIS 6 artikla ei sovellu miltään osin rikoksen asianomistajan yksin esittämien rangaistusvaatimusten käsittelyyn.⁸⁵ Näiltä osin asianomistajan oikeudet ovat turvattu hyvin suomalaisessa perusoikeusjärjestelmässä ja rikosprosessisääntelyssä. PL 21 §:n mukaisen oikeudenmukaisen

⁸¹⁸¹ Virolainen, 2004, s. 199. Kuten Suomessa, myös Ranskassa (ks. tuomion kohdat 59-62) asianomistajalla on mahdollisuus nostaa joko erillinen siviiliprosessuaalinen korvauskanne rikoksentekijää vastaan tai hänellä on mahdollisuus ajaa yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosprosessin yhteydessä joko yhtymällä syytteeseen (ROL 1:14-16) tai nostamalla oman kanteen (ROL 7). Pölönen, Virolainen, 2007, s. 199.

⁸² Virolainen, 2004, s. 199. Kts tuomion kohta 65.

⁸³⁸³ Virolainen, 2004, s. 199. Euroopan neuvoston ministerineuvosto on pitänyt asianomistajan yksityisoikeudellisen syyteoikeuden käyttöä tärkeänä suosituksessaan 2000(19), kohdat 68-72.

⁸⁴ Virolainen, 2004, s. 199.

⁸⁵ Virolainen, 2004, s. 200. Kts EIT *Perez vs. Ranska* (12.2.2004) § 70.

oikeudenkäynnin vaatimusta sovelletaan myös rikoksen asianomistajan yksin ajamaan rangaistusvaatimuksen käsittelyyn.⁸⁶

Adheesioprosessi ja syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikosprosessin yhteydessä edesauttavat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista asianomistajan osalta. Suomen perustuslain ja EIS:n säännökset oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksistä täsmäävät adheesion edellytyksiä koskevaan ROL 3:1:n sekä syyttäjälle asetettua velvollisuutta koskevaan ROL 3:9:n säännöksiin.⁸⁷

⁸⁶ Virolainen, 2004, s. 200.

⁸⁷ Kettula, 2006, s. 26.

3 YKSITYISOIKEUDELLISET VAATIMUKSET RIKOSPROSESSISSA

3.1 Yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta

3.1.1 Vahingonkorvausvaatimuksen aineellinen sisältö

Asianomistajan tärkein tavoite rikosprosessissa on yleensä saada vahingonkorvausta kärsimästään loukkauksesta. Vahingonkorvaus on yleisin asianomistajan esittämä yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä, joten tässä yhteydessä on syytä tarkastella myös hieman aineellista oikeutta ja vahingonkorvausvaatimuksen perusteita. Kirjoitetussa laissa ei ole enää nykyisin säännöstä siitä, että rikoksen johdosta aiheutunut vahinko on korvattava. Vahingonkorvausvastuu perustuu rikosasioiden osalta yleensä vahingonkorvauslain 2 luvun tahallisuutta ja tuottamusta koskeviin säännöksiin.⁸⁸

Vahingonkorvausvaatimuksen ja rikoksen välisen syy-yhteyden osalta kysymys on adheesioprosessissa siitä, täyttääkö syytteen tunnusmerkistö myös vahingonkorvausvaatimuksen perusteen. Onko rikollinen teko siis sellainen, että sen johdosta asianomistajalle on aiheutunut vahinkoa VahL 2 luvussa tarkoitetulla tavalla. Vahingonkorvausvastuu pohjautuu siten siviilioikeudelliseen normistoon.⁸⁹

Syyteasian yhteydessä ajettava vahingonkorvausvaatimus saa sisältönsä voimassaolevasta aineellisoikeudellisesta laista. Asianomistaja voi vaatia korvattavaksi vain sellaista vahinkoa, joka perustuu vahingonkorvauslain 5 lukuun.⁹⁰ Puhtaat varallisuusvahingot, kuten henkilövahingot, hautauskulut, vahingonkorvauslain 5:4:n mukainen elatusapu, sukulaisille tai läheisille aiheutettu kärsimys, esinevahinko sekä vapauteen, kunniaan tai kotirauhaan kohdistuvalla rikoksella aiheutettu kärsimys kuuluvat korvattavien vahinkojen piiriin. Käytännössä vahingonkorvauksen saaminen rikosprosessin yhteydessä tapahtuu siten, että asianomistaja esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksen väitettyä rikosentekijää kohtaan.

⁸⁸ Routamo, Ståhlberg, 2000, s. 8 – 10. sekä 42 – 46.

⁸⁹ Jokela, 1996, s. 122., Lappalainen, 1995, s. 85-86., Tirkkonen, 1974 s. 77., Virolainen, 1995, s. 262-263.

⁹⁰ Kts tarkemmin vahinkojen lajeista esim. Routamo, Ståhlberg, 2000, s. 214.

Korvausvastuu perustuu joko sopimusvastuuseen tai sopimuksen ulkoiseen vastuuseen. Sopimuksen ulkoisesta vastuusta esimerkkinä voidaan mainita esimerkiksi tapahtunut rikos, jonka johdosta asianomistaja vaatii korvausta syytetyltä. Joskus teko osoittautuu sellaiseksi, että sopimusvastuu sekä sopimuksen ulkoinen korvausvastuu aktualisoituvat samanaikaisesti. Tästä esimerkkinä voidaan mainita rikoslain mukainen petos. Tekijällä ei ole ollut alun perin tarkoitustakaan täyttää sopimusta, minkä johdosta teko on johtanut rikoksen lisäksi sopimusrikkomukseen (esimerkiksi maksuvelvollisuuden laiminlyönti). Vastaaja on teollaan erehdyttänyt sopimuskumppaninsa sopimukseen tietoisena siitä, ettei hänellä ole aikomustakaan täyttää sopimusta.⁹¹

Esimerkkitapauksessa loukatun osapuolen, eli asianomistajan, voi olla *Kettulan* mukaan järkevämpi vedota sopimusvastuuseen. Sopimusvastuutilanteisiin sovelletaan käännettyä todistustaakkaa⁹², jonka johdosta vahingon kärsijän voi olla helpompi saada rahasuoritus, kuin sopimuksen ulkoisen vastuun perusteella. Sopimusvastuun perusteella korvattava vahinko voi olla myös suurempi, kuin tilanteessa, jossa asianomistaja vetoaa ainoastaan tapahtuneeseen rikokseen korvauksen perusteena.⁹³

3.1.2 Yksityisoikeudellisten vaatimusten dispositiivisuus rikosprosessissa

Riita-asioiden käsittelyssä noudatetaan pääsääntöisesti dispositiivista periaatetta eli määräämisperiaatetta. Periaate heijastelee siviilioikeudessa vallitsevaa yksityisautonomiää sekä sopimusvapautta. OK:ssa periaate on muotoiltu ”asiaksi, jossa sovinto on sallittu”.

⁹¹ Kettula, 2006, s. 69.

⁹² Sopimusvastuutilanteissa käännetty todistustaakka on pääsääntönä. Käännettyssä todistustaakassa sopimukseen perustuvan velvoitteen täyttämättä jättäminen, esimerkiksi rahamääräisen maksun laiminlyönti, riittää korvausvastuun perusteeksi, ellei sopimusosapuoli sitten osoita itse menettelleensä huolellisesti. Kts tästä tarkemmin esim. Hemmo, 1998, s. 50.

⁹³ Kettula, 2006, s. 69. Vahingonkorvausvastuusta tarkemmin kts esim. Hemmo, 1998. Länsimaisissa oikeusjärjestelmissä vahingonkorvausvastuu jakautuu perinteisesti sopimusperusteiseen vastuuseen ja sopimuksenulkoiseen vastuuseen. Sopimuksenulkoisen vastuu, eli deliktivastuu, tulee sovellettavaksi silloin, kun vahinkoa kärsineen osapuolen ja vahingon aiheuttajan välillä ei ole sopimusta tai siihen rinnastettavaa yhteistoimintaa. Vastuun perusteena on tällöin kirjoitettu laki, eikä esim. osapuolten välinen sopimus. Sopimusvastuu onkin ankarampi vastuumuoto, ja deliktivastuun on katsottu olevan eräänlainen minimitasoinen vastuumuoto.

Määräämisperiaatteen mukaan jokaisella asianosaisella on oikeus valita, haluaako hän oikeussuojaa kyseessä olevassa asiassa.⁹⁴ Käytännössä määräämisperiaate ilmenee rikosprosessissa siten, että asianomistaja esittää rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen syytettyä vastaan. Tuomioistuin voi siten myöntää asianomistajalle oikeussuojaa tämän tahdosta. Asianosaisella on myös oikeus päättää, missä laajuudessa hän haluaa oikeussuojaa, sekä mitä keinoja hän käyttää saavuttaakseen oikeussuojavaatimuksensa. Tuomioistuimen on määräämisperiaatteen mukaisesti kunnioitettava asianosaisten tahtoa, niin asian vireillepanossa, prosessin jatkamisessa, kuin riidan kohteen määrittelemisessä.⁹⁵

Myös rikosperusteiset yksityisoikeudelliset vaatimukset ovat lähtökohtaisesti luonteeltaan dispositiivisia, eli tahdonvaltaisia. Dispositiivisuudesta siis seuraa, että sovinto on sallittu osapuolten välillä. Asianomistajalla on oikeus tehdä sovinto vastapuolen kanssa yksityisoikeudellisen vaatimuksensa osalta missä vaiheessa oikeudenkäyntiä tahansa⁹⁶. Tällöin vaatimukseen sovelletaan määräämisperiaatetta⁹⁷. Tuomioistuin asettaa määräämisperiaatteen mukaisesti asianosaisten myöntämisen tuomion perustaksi ilman eri perusteluja. Vastaavasti tuomioistuimen on hylättävä kanne siltä osin, kuin kantaja luopuu kanteestaan.⁹⁸

Vahingonkorvausvaatimuksen osalta tämä merkitsee sitä, että jos syytetty myöntää aiheuttaneensa vaatimuksessa esitetyn vahingon, tuomioistuimen on asetettava myöntäminen tuomion perustaksi vahingonkorvausvaatimusta koskevilta osin. Käytännössä tilanne voi olla sellainen, että syytetty kuitenkin kiistää syyttäjän esittämän rangaistusvaatimuksen perusteeltaan. Tällöin syyttäjän ajama asianomistajan vahingonkorvausvaatimus on kuitenkin hyväksyttävä ainakin siihen määrään asti, jonka vastaaja on myöntänyt määrältään oikeaksi.⁹⁹

⁹⁵ Kettula, 2006, s. 126.

⁹⁶ Sitä vastoin, tuomarilla ei ole velvollisuutta myötävaikuttaa sovintoon rikosasian yhteydessä. OK 5:26:n mukainen tuomarin velvollisuus myötävaikuttaa sovinnon aikaansaamiseen koskee ainoastaan riita-asioita. Kts lisää esim. Jokela, 2008, s. 254.

⁹⁷ Kts aiheesta enemmän esim. Vuorenpää, 2009, s. 88 – 92.

⁹⁸ Jokela, 1996, s. 123.

⁹⁹ Kettula, 2006, s. 126 – 127.

Yksityisoikeudellisten vaatimusten luonteeseen ei vaikuta se, esitetäänkö ne rikosprosessissa rikosasian yhteydessä vai erillisessä siviiliprosessissa siviilikanteella.¹⁰⁰ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen dispositiivinen luonne säilyy adheesioprosessissa huolimatta siitä, että vaatimus käsitellään rikosprosessuaalisessa käsittelyjärjestyksessä.¹⁰¹

Rikosprosessin yhteydessä tuomioistuin soveltaa asianomistajaan asianosaisen vaatimistaakkaa sen normaalissa laajuudessa.¹⁰² OK 24:3.1 mukaan tuomioistuin ei saa tuomita tai enempää kuin asianosainen on vaatinut. Tuomioistuin ei saa siis yksipuolisesti tuomita muuta, taikka enempää, kuin mitä asianosainen on itse vaatinut. Määräämisperiaatteesta seuraa, että tuomioistuimen on kunnioitettava asianomistajan esittämiä vaatimuksia, vaikka ne poikkeaisivat tuomioistuimen mielipiteestä.

Kuitenkin väittämis- eli vetoamistaakan osalta tuomioistuin lukee asianomistajan hyväksi syyttäjän syytteessään esittämät perusteet.¹⁰³ OK 24:3.2 mukaan asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut. Dispositiivisessa asiassa tuomioistuimen on siis luettava asianomistajan hyväksi syyttäjän syytteessään esittämät perusteet. Tästä seuraa se, että asianomistajan on vedottava yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tueksi vain sellaisiin oikeustositseikkoihin, joihin syyttäjä ei ole vedonnut jo syytteessä.¹⁰⁴

3.2 Adheesioperiaate

Kuten edellä johdannossa on todettu, yleisissä tuomioistuimissa on lähtökohtaisesti kaksi eri prosessilajia: siviiliprosessi ja rikosprosessi. Niitä noudatetaan pääsääntöisesti erikseen prosessilajien välisistä eroista johtuen. Prosessioikeudessa kantavana periaatteena vallitsee separaatio- eli erillisyyseriaate. Erillisyyseriaate tarkoittaa sitä, että eri prosessilajeihin

¹⁰⁰ Jokela, 2008, s. 253 – 254.

¹⁰¹ Kettula, 2006, s. 4.

¹⁰² Jokela, 2008, s. 254. Kts OK 24:3.1.

¹⁰³ Jokela, 2008, s. 254.

¹⁰⁴ Jokela, 2008, s. 254.

kuuluvat asiat käsitellään erikseen eri oikeudenkäynneissä.¹⁰⁵ Yksityisoikeudelliset asiat käsitellään siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä ja rikosasiat käsitellään rikosprosessuaalisessa järjestyksessä.¹⁰⁶ Eri prosessilajien piiriin kuuluvia oikeudenkäyntiaineistoja ei voida käsitellä toistensa yhteydessä samassa oikeudenkäynnissä.¹⁰⁷

Lainsäätäjä on kuitenkin pitänyt tarkoituksenmukaisena, että tietyissä määrin voidaan noudattaa myös adheesio- eli liitännäisperiaatetta, joka mahdollistaa eri prosessilajeihin kuuluvien vaatimusten käsittelyn samassa oikeudenkäynnissä.¹⁰⁸ Adheesioprosessissa pääasian yhteydessä voidaan siten käsitellä myös sivuvaatimuksia, jotka itsenäisinä asioina kuuluisivat toiseen prosessilajiin¹⁰⁹. Käytännössä adheesioperiaatteen soveltaminen rikosprosessiin merkitsee sitä, että rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan esittää samassa oikeudenkäynnissä, jossa on käsitelty rikosta, josta yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu. Nykyisin rikosperusteiset yksityisoikeudelliset vaatimukset esitetään lähes poikkeuksetta rikosasian yhteydessä eikä erillisellä siviilikanteella.¹¹⁰ Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely syyteasian yhteydessä merkitsee siis poikkeusta pääsääntöön, eli erillisyyisperiaatteeseen, ja prosessilajien välisen rajan ylittämistä.

Oikeustieteen piirissä adheesioperiaate on määritelty monella eri tapaa. Osa määritelmistä ovat jo vanhentuneita lainsäädäntöuudistuksen myötä, mutta ne heijastavat silti hyvin periaatteen sisältöä.¹¹¹ *Tirkkonen* on määritellyt adheesioperiaatteen prosessijärjestelyksi, jossa

¹⁰⁵ Jokela, 2008, s. 255., Vuorenpää, 2004, s. 111.

¹⁰⁶ Kettula, 2006, s. 103.

¹⁰⁷ Lappalainen, 1986, s. 2.

¹⁰⁸ Jokela, 2008, s. 255., Vuorenpää, 2004, s. 111. Suomen rikosprosessioikeudessa on noudatettu adheesioperiaatetta jo ennen kuin se otettiin mukaan kirjoitettuun yleiseen prosessilakiin vuonna 1972 oikeudenkäymiskaaren osittaismuutoksen yhteydessä. OK 14 luvun loppuun lisättiin säännökset syyteasian yhteydessä käsiteltävistä yksityisoikeudellisista vaatimuksista. Tuolloin lisätyssä OK 14:8:ssä säädettiin, että rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus saadaan esittää samassa yhteydessä, kuin rikoksen johdosta vaaditaan rangaistusta tai menettämisseuraamusta.

¹⁰⁹ Vahingonkorvausvaatimukset ovat oikeudelliselta laadultaan yksityisoikeudellisia, josta seuraa, että niiden toteuttaminen erillisenä asiana kuuluu siviiliprosessiin. Katso tarkemmin Lappalainen, 1986, s. 2.

¹¹⁰ Jokela, 2008, s. 256. Kts myös Ervasti, 1994, s. 16.

¹¹¹ Kettula, 2006, s. 104.

päävaateen käsittelyjärjestys määrää sivuvaateen käsittelyjärjestyksen.¹¹² Tällöin siinä oikeudenkäynnissä, jossa tapahtuneen rikoksen johdosta syyttäjä on esittänyt rangaistusvaatimuksen, voidaan esittää myös kaikki muut samaan rikolliseen tekoon perustuvat tai siitä johtuvat vaatimukset.¹¹³ Päävaatimuksena on syyttäjän rangaistusvaatimus ja sivuvaatimuksensa rikoksen johdosta syntynyt yksityisoikeudellinen vaatimus.¹¹⁴ Tirkkosen määritelmän mukaan rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus yksinäänkin ajettuna pitää käsitellä rikosprosessuaalisessa järjestyksessä.¹¹⁵

Aalto on puolestaan katsonut, että vain erityiset syyt sallivat poikkeaman erillisyyssperiaatteesta. Erityiseksi syyksi *Aalto* on maininnut muun muassa sen, että yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu välittömästi kriminalisoiduksi väitettyyn tapahtumainkulkuun. Mainitun adheesioperiaatteen soveltamisala poikkeaa muista saman ajan määritelmistä. *Aallon* mukaan adheesioperiaatteella tarkoitetaan toisaalta sitä, että välittömästi rikokseen perustuvat vaatimukset pitää yleensä aina käsitellä rikoksen tutkintaa varten kehitetyssä rikosprosessissa. Toisaalta adheesiolla taas tarkoitetaan sitä, että syyteasian käsittelyn yhteydessä voidaan käsitellä myös syytteen edellyttämään tosiseikastoon perustuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksia, jotka tosiasiassa perustuvat yksityisoikeudellisiin normeihin. Tällaiset yksityisoikeudelliset vaatimukset itsenäisinä päävaatimuksina käsitellään siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä.¹¹⁶

Lappalaisen mukaan adheesioperiaate käytännössä merkitsee sitä, että päävaatimuksen käsittelyn yhteydessä voidaan käsitellä myös liitännäisluonteisia vaatimuksia, esimerkiksi rikokseen perustuvia vahingonkorvausvaatimuksia. Jos nämä liitännäisluonteiset vaatimukset ajettaisiin erikseen, ne pitäisi käsitellä siviiliprosessuaalisessa käsittelyjärjestyksessä. Adheesioperiaate soveltuu vain yleisissä tuomioistuimissa käsiteltäviin asioihin, eli esimerkiksi

¹¹² Tirkkonen, 1969, s. 70.

¹¹³ Jokela, 2008, s. 255., Tirkkonen, 1969, s. 70-71. Kts. ROL 3:1.

¹¹⁴ Vuorenpuu, 2004, s. 111.

¹¹⁵ Tirkkonen, 1969, s. 70-71.

¹¹⁶ Aalto, 1965, s. 244-245.

hallintotuomioistuimeen kuuluvaa hallintoriitaa ei voida käsitellä yleisissä tuomioistuimissa.

117

Sekä *Tirkkosen* että *Aallon* määritelmät adheesioperiaatteesta ovat vanhentuneet lakiuudistusten myötä. Vuoden 1972 oikeudenkäymiskaaren osittaismuutoksen myötä vain *rikosoikeudelliset vaatimukset* saavat aikaan rikosprosessuaalisen käsittelyjärjestyksen.¹¹⁸ Adheesioperiaatteen soveltaminen rikosprosessiin merkitsee käytännössä yhtä ja samaa oikeudenkäyntiä, jossa sekä syyteasian että yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely koostuu yhdestä oikeudenkäyntiaineistosta ja yhteisistä prosessitoimista.¹¹⁹

Pääsäännön mukaan yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely rikosprosessin yhteydessä tarkoittaa sitä, että prosessissa noudatettavaksi tulee vain yksi prosessimuoto: rikosprosessuaalinen järjestys.¹²⁰ Lähtökohtana on kuitenkin se, ettei yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä tulisi soveltaa rikosprosessuaalisia normeja laajemmin, kuin mitä adheesioprosessin tarkoituksenmukainen toteuttaminen vaatii. Valintatilanteissa tulisi siten noudattaa siviiliprosessuaalista käsittelyjärjestystä. Rikosprosessuaalinen järjestys ei ole siis itsetarkoitus, vaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä tulisi noudattaa siviiliprosessuaalisia normeja, jos rikos- ja siviiliprosessuaalisia menettelytapoja on mahdollista soveltaa myös rinnakkain.¹²¹ Kuitenkin adheesioprosessissa tulisi pysyä kohtuudessa, ja tuomioistuimen tulisi huomioida myös tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Tuomioistuimen tulisi siten noudattaa sitä menettelyä, joka kyseessä olevaan tilanteeseen parhaiten sopii.¹²²

¹¹⁷ Lappalainen, 1995, s. 1-2.

¹¹⁸ Halila, 1972, s. 465.

¹¹⁹ Lappalainen, 1986, s. 76.

¹²⁰ Frände, 2017, s. 590.

¹²¹ Lappalainen, 1986, s. 76.

¹²² Lappalainen, 1986, s. 76-77.

3.3 Adheesion edellytykset ja vaikutukset rikosprosesissa

Tutkimuksen kannalta on tarkoituksenmukaista selvittää adheesioprosessin edellytyksiä – milloin voidaan poiketa pääsäännöstä eli separaatioperiaatteesta? Käytännössä yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään hyvin usein syyteasian yhteydessä. Monikaan rikosasiaa käsittelevä puheenjohtava ei välttämättä ajattele, että yhteiskäsittely itseasiassa muodostaa merkittävän poikkeaman prosessioikeudessa noudatettavalle separaatioperiaatteelle.¹²³

ROL 3:1:ssä säädetään adheesioprosessin yleisistä soveltamisedellytyksistä, joiden täyttyessä yksityisoikeudellista vaatimusta voidaan ajaa rikosasian käsittelyn yhteydessä poikkeuksetta.¹²⁴ Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä ei ole kuitenkaan pakko kytkeä syyteasian käsittelyn yhteyteen. Asianomistajalla on aina mahdollisuus halutessaan ajaa yksityisoikeudellista vaatimustaan erikseen. Tällöin kuitenkin noudatetaan mitä riita-asioiden käsittelystä on säädetty.¹²⁵

ROL 3:1:n mukaan syyteasian yhteydessä voidaan ajaa syytteessä tarkoitettusta rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta.¹²⁶ Vaatimuksen ja rikoksen välistä yhteyttä kuvataan laissa käyttämällä ilmaisua ”syytteessä tarkoitettusta rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus”. Vaatimuksen ajamisen edellytyksenä on siten se, että

¹²³ Kettula, 2006, s. 108.

¹²⁴ Vuorenperä, 2004, s. 113., Frände, 2017, s. 592.

¹²⁵ Kettula, 2006, s. 108.

¹²⁶ Ennen ROL:n voimaantuloa OK 14:8:ssa säädettiin rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämisestä syyteasian yhteydessä. ROL 3:1 eroaa sanamuodoltaan aikaisemmasta OK 14:8:n säännöksestä. ROL 3:1:n mukaan yksityisoikeudellista vaatimusta voidaan ajaa vain syyteasian yhteydessä. Vanhan lain sanamuodon mukaan yksityisoikeudellinen vaatimus voitiin esittää myös menettämisseuraamusta koskevan vaatimuksen yhteydessä. Lain perusteluissa ei ole kuitenkaan mainittu, että sanamuodon muutoksella olisi tarkoitettu muuttaa lainkohdan asiallista soveltamisalaa aikaisemmasta.¹²⁶ Jokela katsoo, että sen vuoksi voidaan perustellusti puoltaa asianomistajalle myönteisintä tulkintavaihtoehtoa, kun säännösten tavoitteena pidetään asianomistajan aseman parantamista. Kts tarkemmin HE 12/1971, s. 12 – 13 ja esim. Jokela, 2008, s. 257.

vaatimus on aiheutunut syytteessä tarkoitettusta rikoksesta.¹²⁷ Mainittua säännöstä sovelletaan niin virallisen syyttäjän, kuin asianomistajan itse ajamiin syytteisiin.¹²⁸

ROL 3:1:n tarkoituksena on ollut vastata sisällöllisesti aiemmin voimassa ollutta OK 14:8: aa, vaikka pykälän sanamuodoissa onkin havaittavissa ero. OK 14:8:ssä puhuttiin rikokseen perustuvasta vaatimuksesta, kun taas nykyisin puhutaan rikoksesta johtuvasta vaatimuksesta. Ilmaisusta ”rikokseen perustuva vaatimus” on suppeampi, kuin nykyisin laissa mainittu ”rikoksesta johtuva vaatimus”. Kettula on pohtinut, onko lainsäätäjän tarkoituksena ollut laajentaa adheesioperiaatteen soveltamisalaa lain sanamuodon muutoksella, jolloin myös välillisemmin rikokseen liittyvät yksityisoikeudelliset vaatimukset voitaisiin liittää syyteasian yhteyteen käsiteltäviksi.¹²⁹ ROL 3:1:n yksityiskohtaisissa perusteluissa ei ole käsitelty sanamuodon muutosta tarkemmin.¹³⁰

ROL 3:9.1:n mukaan syyttäjän ajaessa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, vaatimuksen tulee *perustua* syytteessä mainittuun rikokseen. Lain esitöissä todetaan, että rikokseen perustuvalla vaatimuksella on oltava kiinteämpi yhteys syytteessä tarkoitettuun rikokseen, kuin ROL 3:1:ssä tarkoitettulla rikoksesta *johtuvalla* yksityisoikeudellisella vaatimuksella.¹³¹

Lain esitöissä mainittu sanamuotojen poikkeavuus ei kuitenkaan selvennä ROL 3:1:n sisältöä adheesioperiaatteen soveltamisalan osalta, vaan se on tarkoitettu lähinnä rajaamaan syyttäjän velvollisuutta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta syyteasian yhteydessä.¹³² Lainsäätäjän tarkoituksena ei ole kuitenkaan ollut muuttaa lainkohdan sisällöllistä tulkintaa

¹²⁷ Jokela, 2008, s. 257., Vuorenpää, 2004, s. 113.

¹²⁸ Kettula, 2006, s. 109.

¹²⁹ Kettula, 2006, s. 110.

¹³⁰ HE 82/1995 vp, s. 52.

¹³¹ HE 82/1995 vp, s. 58.

¹³² Jokela, 2008, s. 257.

taikka soveltamisalaa aiemmasta OK 14:8:sta.¹³³ ROL 3:1: ää tulee siten tulkita samoin kuin OK 14:8: ää.¹³⁴

Jotta ROL 3:1:ssä vaaditut edellytykset täyttyvät, yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee ensisijaisesti nojautua syyttäjän esittämään tapahtumainkulkuun. Sekä syytteen, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteena¹³⁵ pitäisi olla yhteinen syytteen teonkuvaus, eli oikeustositseikasto. Jos syytteen oikeustositseikasto sisältyy ainakin osittain yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeustositseikkoihin, tai jos kyseessä on muutoin sama rikos, niin tuomioistuin sallii tietyt lisäykset ja poikkeamat syytteessä esitettyyn teonkuvaukseen. Näin on myös silloin, jos vahinkoon johtanut tapahtumainkulku eli kausaaliketju on saanut alkunsa rikollisesta teosta, edellyttäen kuitenkin, että vahingon ja teon välillä on edes jonkinasteinen kausaliteetti.¹³⁶

Esimerkiksi rajanveto-ongelmista KKO 2005:19. Kysymys oli siitä, voitiinko yksityisoikeudellinen vaatimus tutkia rikosasian yhteydessä. A, B ja C olivat yhdessä yrittäneet törkeää petosta siten, että he pyrkivät vakuutuspetoksella saamaan autosta korvauksia tuhoamalla auton polttamalla. A, joka oli auton haltija, ei ollut osallistunut auton tuhoamiseen. Kysymys oli siitä, voitiinko A asettaa yhteisvastuuseen auton tuhoutumisesta sen omistavalle rahoitusyhtiölle. KKO katsoi, että korvausvaatimuksen tutkiminen edellyttää, että vaatimuksen perustana olevat seikat ilmenevät syytteestä esitetystä teonkuvauksesta tai että niihin on ainakin vedottu itse korvausvaatimuksessa. Tapauksessa A:ta vastaan esitetyn syytteen teonkuvauksessa ei oltu lausuttu mitään A:n osallisuudesta vahinkoa synnyttäneelle teolle. Syytteestä puuttui siis näyttö A:n osallisuudesta korvausvaatimuksen perusteeseen. KKO katsoi, ettei yksityisoikeudellista vaatimusta voitu käsitellä samassa oikeudenkäynnissä.

Yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu välittömästi syytteessä tarkoitettuun rikokseen silloin, kun asianomistaja kohdistaa vaatimuksensa suoraan syytettyyn ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen sekä rangaistusvaatimuksen oikeustositseikasto on yhtenäinen.¹³⁷ ROL 3:1

¹³³ HE 82/1995 vp, s. 52 ja 142.

¹³⁴ HE 82/1995 vp, s. 54.

¹³⁵ Vaatimuksen perusteena tarkoitetaan tosiasiallista, mennyttä ja historiallista tapahtumainkulkua. Kts esim. Kettula, 2006, s. 111.

¹³⁶ Jokela, 2008, s. 257-258.

¹³⁷ Kettula, 2006, s. 111.

mahdollistaa myös sen, että muut, kuin välittömät asianomistajat voivat kohdistaa yksityisoikeudellisia vaatimuksia syytettyyn.¹³⁸ Adheesioperiaatteen katsotaan vakiintuneesti koskevan myös *välillisesti* rikokseen perustuvia vaatimuksia. Näin ollen muukin, kuin asianomistaja, voi esittää rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen syyteasian yhteydessä. Esimerkiksi vakuutusyhtiöt voivat regressioikeutensa nojalla vaatia tuomioistuinta velvoittamaan rikosasian vastaajan suorittamaan sille sen asianomistajalle maksama korvaus takaisin. Myös henkilö, jolle on aiheutunut rikoksen johdosta välillinen vahinko, voi vaatia korvausta syytetyltä syyteasian yhteydessä.¹³⁹ Tässä kohtaa on syytä muistaa, että ns. ”kolmannet henkilöt” eivät kuitenkaan saa asianomistajan asemaa.

Useimmiten asianomistaja kohdistaa yksityisoikeudelliset vaatimuksensa suoraan rikoksen tekijään eli syytettyyn. Tuomioistuimissa voidaan kuitenkin käsitellä myös sellainen syytteessä tarkoitettu rikoksesta *johtuva* yksityisoikeudellinen vaatimus, joka on kohdistettu muuhun, kuin syytettyyn. Käytännössä tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi isännänvastuu -tilanteet.

140

Kun tuomioistuin arvioi adheesioprosessin edellytyksiä, huomionarvoista on se, että eri rikoksien tunnusmerkistöt, edellyttävät erilaisia vahinkoedellytyksiä täyttääkseen juuri po. rikoksen tunnusmerkistön. Esimerkiksi vahingonteko (RL 35:1) edellyttää toisen omaisuuden oikeudetonta hävittämistä tai vahingoittamista. Vahingontekorikoksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää siten vahingon aiheuttamista toisen omaisuudelle. Vahingonteosta seuraa siten lähes aina korvausvelvollisuus, joten adheesioprosessin edellytyksiä ei tarvitse pohtia vahingonteon yhteydessä. Sen sijaan esimerkiksi liikenneturvallisuuden vaarantaminen (RL 23:1) ei aiheuta VahL 2:1:ssä tarkoitettua vahinkoa. Tietty vahingonkorvausvaatimukset voivat liikenneturvallisuuden vaarantamisrikoksissa olla sellaisia, että adheesionprosessin edellytyksiä on kuitenkin syytä punnita. Prosessiekonomisista syistä johtuen, tuomioistuimen on kuitenkin usein tarkoituksenmukaista käsitellä kaikki samaan syyteasiaan liittyvät vaatimukset yhdessä, vaikka vain osa täyttäisi adheesioprosessin soveltamisedellytykset.¹⁴¹

¹³⁸ Frände, 2017, s. 591., Kettula, 2006, s. 110-111.

¹³⁹ Frände 2017, s. 591., HE 82/1995 vp, s. 53, Jokela, 2002, s. 262.

¹⁴⁰ Frände, 2017, s. 591., Jokela, 2008, s. 311 – 313.

¹⁴¹ Kettula, 2006, s. 111-112.

ROL 3:9:ssä on säännökset niistä soveltamisedellytyksistä, joiden täytyessä virallisella syyttäjällä on velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta syyteasian yhteydessä. Koska syyttäjän virkasuhteeseen perustuva velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia on soveltamisedellytyksiltään huomattavasti adheesion yleisiä edellytyksiä tiukempia, muodostaa syyttäjän yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisvelvollisuus tietyn rajatun alan adheesioperiaatteen sisälle. Tästä johtuen, jos syyttäjä kieltäytyy ajamasta asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, voi asianomistaja ajaa vaadetta kuitenkin erillisessä siviiliprosessissa, kunhan adheesion yleiset edellytykset täyttyvät.¹⁴² Tutkin syyttäjän velvollisuutta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta tarkemmin seuraavassa pääluvussa.

Seuraavaksi käsittelen adheesioperiaatteen soveltamisen vaikutuksia. Syytteen ja rikoksesta johtuvien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyllä samassa oikeudenkäynnissä voidaan saavuttaa useita etuja. Toisaalta adheesioperiaatteeseen liittyy myös haittatekijöitä, joihin on myös syytä kiinnittää huomiota, sillä adheesioprosessi ei ole pakollinen menettelytapa.¹⁴³

Kuten aiemmin olen todennut, adheesioperiaatteen soveltamisella saavutetaan useita etuja. Etuihin lukeutuu erityisesti prosessiekonomia. Adheesioprosessissa samaa oikeudenkäyntiaineistoa voidaan hyödyntää sekä syyteasiassa, että siviilioikeudellisessa asiassa, ja näin välttää erillisestä siviiliprosessista aiheutuvat kustannukset. Yhtä ja samaa oikeudenkäyntiaineistoa ei tarvitse esittää ja tutkia useampaan kertaan. Lisäksi yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaiseminen perustuu usein joko kokonaan tai ainakin osittain samaan oikeudenkäyntiaineistoon. Rikosoikeudellisten kysymysten käsittely antaa siten tuomioistuimelle pohjan myös yksityisoikeudellisten kysymysten arvioinnille. Adheesioprosessi tuo merkittävän säästön sekä kustannuksiin että tuomioistuinten käsittelykapasiteettiin verrattuna erilliskäsittelyyn. Yhteiskäsittelyllä voidaan myös välttää se, että syytteen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen johdosta annettavat tuomiot muodostuisivat keskenään erilaisiksi.¹⁴⁴

¹⁴² Vuorenpää, 2009, s. 113-114.

¹⁴³ Lappalainen, 1986, s. 38.

¹⁴⁴ Jokela, 2008, s. 309-310. Lappalainen, 1986, s. 38., Vuorenpää, s. 111-112., SOU 1938:44, s. 78.

Yhteiskäsittely edistää siten omalta osaltaan myös asianomistajien yhdenvertaisuutta. Tuomioiden muodostuminen erilajisiksi eri prosesseissa vaikuttaisi asianomistajien yhdenvertaisuuteen negatiivisesti. Olisi epätarkoituksenmukaista, mikäli korvausvaatimuksia kohdeltaisiin eri tavalla sen perusteella, esitetäänkö ne syyteasian yhteydessä vai erillisellä siviilikanteella. Adheesion soveltaminen edistää siis erityisesti asianomistajien yhdenvertaisuutta. Jos siviilivaatimuksia käsiteltäisiin kunkin rikosasian asianomistajan osalta eri siviiliprosesseissa, saattaisivat tuomioistuimen ratkaisut vaihdella tapauskohtaisesti.

Adheesioprosessin edut eivät rajoitu vain yleisiin oikeudenkäyntilaitoksen tarkoituksenmukaisuusnäkökohtiin. Erityisesti asianomistajalle yksityisoikeudellisten vaatimusten käsitteleminen syyteasian yhteydessä on tärkeää, sillä virallinen syyttäjä huolehtii rikosasian vireillepanosta sekä oikeudenkäyntiaineiston esittämisestä. Asianomistajalle ei synny näiltä osin kustannuksia. Erityistä merkitystä kustannuseduilla on asianomistajalle silloin, kun syytetty on varaton.¹⁴⁵ Hyvin usein vahinkoa aiheuttanut rikoksentekijä on käytännössä varaton. Tällöin vahinkoa kärsinyt joutuu kantamaan itse rikoksella aiheutetusta vahingosta aiheutuneet kustannukset. Myös oikeudenkäyntikuluja on usein vaikea periä rikoksesta tuomitulta tämän varattomuuden vuoksi.¹⁴⁶

Ilman yhteiskäsittelyä korvaustuomio saattaisi jäädä hankkimatta, sillä erillinen siviiliprosessi tuo luonnollisesti lisää kustannuksia asianomistajalle. Korvaustuomiolla voi silti olla asianomistajalle suuri merkitys korvauksen saamiseksi valtion varoista rikosvahinkojen korvaamisesta annetun lain (935/1973) säännösten perusteella. Kun asianomistaja ajaa itse vaatimustaan, syyttäjän toiminnasta ei koidu asianomistajan hyväksi vastaavia etuja. Syyteasian yhteydessä ajettu yksityisoikeudellinen vaatimus tuo asianomistajalle huomattavasti edullisemman täytäntöönpanoperusteen verrattuna siihen, että vaatimus ajettaisiin erikseen erillisessä siviiliprosessissa.¹⁴⁷ Tämä vaikuttaa asianomistajien yhdenvertaisuuteen yleisellä tasolla tarkasteltuna negatiivisesti. Asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta merkitystä ei tulisi antaa sille, käsitelläänkö asia erillisessä siviiliprosessissa vai syyteasian yhteydessä. Kustannusten tulisi olla samat riippumatta siitä, missä prosessissa vaatimukset käsitellään.

¹⁴⁵ Jokela, 2008, s. 256.

¹⁴⁶ Kettula, 2006, s. 118.

¹⁴⁷ Kettula, 2006, s. 118.

Lisäksi adheesioperiaatteen soveltaminen antaa tuomioistuimelle enemmän mahdollisuuksia arvioida rikoksella aiheutunutta oikeudenloukkausta kokonaisvaltaisesti. Teon kokonaisarvioinnilla on suuri merkitys rangaistusta määriteltäessä.¹⁴⁸ Rikoslain 6:4:n yleisperiaatteen mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.

Kun tuomioistuin mittaa rangaistusta, sen on otettava huomioon muun muassa tekoon liittyvät rangaistuksen lieventämisperusteet. *Vuorenpää* katsoo, että adheesioin soveltaminen edesauttaa lieventämisperusteiden soveltamista rangaistuksen mittaamisen harkinnassa.¹⁴⁹ Rikoslain 6:6:n 3 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä perusteena voidaan ottaa huomioon tekijän oma-aloitteinen pyrkimys estää tai poistaa rikoksen vaikutuksia taikka edistää rikoksen selvittämistä. Perusteiden soveltamisesimerkkinä voidaan mainita oikeuskirjallisuudesta tilanne, jossa tekijä palauttaa asianomistajalle anastamansa rahat. Adheesioperiaatteen soveltaminen keventää tällaisten rikosten jälkeen tapahtuneiden tosiseikkojen selvittämistä.¹⁵⁰

Edelleen adheesioprosessista on hyötyä, kun pyritään välttämään rikoksesta aiheutuvien seuraamusten kasautuminen. Rikoslain 6:7.1 1-kohta antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden ottaa rangaistusta mitattaessa kohtuuden mukaan huomioon myös tekijälle rikoksesta aiheutunut tai tuomiosta aiheutuva seuraus, kuten esimerkiksi vahingonkorvauksen maksaminen. *Vuorenpää* katsoo, että mainitussa lainkohdassa tarkoitetun sanktioiden kasautumisen välttäminen onnistuu parhaiten silloin, kun sivuvaateet käsitellään päävaatimuksen kanssa yhdessä.¹⁵¹

Lisäksi adheesioperiaatteen etuina voidaan nähdä vahingonkorvaussäännösten preventiivinen, eli ennaltaehkäisevä vaikutus. Adheesiolla voidaan katsoa olevan myös positiivinen vaikutus rikosoikeudelliseen yleispreventioon vahingonkorvausten kautta. Adheesioin ansiosta vahingonkorvaukset tulevat tosiasiaassa tuomituiksi saman tien, eivätkä ne jää erillisen

¹⁴⁸ *Vuorenpää*, 2004, s. 112.

¹⁴⁹ *Vuorenpää*, 2004, s. 112.

¹⁵⁰ *Vuorenpää*, 2004, s. 112.

¹⁵¹ *Vuorenpää*, 2004, s. 112 – 113.

siviiliprosessin varaan. Edellä mainitulla on todettu olevan erityispreventiivistä vaikutusta rikoksentekijään. *Vuorenpää* on sitä mieltä, että adheesio estää siten ainakin jossain määrin rikoksentekijää uusimasta rikostaan.¹⁵²

Adheesiosta voi seurata myös negatiivisia vaikutuksia, kuten aiemmin tutkimuksessa on tullut ilmi. Ensinnäkin, korvausvaatimusten käsittely saattaa paisuttaa syyteasiaa tarpeettomasti, ja näin ollen viivyttää rikosasian ratkaisemista.¹⁵³ Tällä on negatiivisia vaikutuksia erityisesti syytetylle.

Toiseksi, kun rikosasian syyte on rikosprosessin hallitsevin osa, saattaa korvausvaatimusten käsittely jäädä puutteelliseksi¹⁵⁴. Tällä taas on negatiivisia vaikutuksia erityisesti asianomistajalle ja sitä kautta myös asianomistajien yhdenvertaisuudelle. Jos toinen asianomistaja on nostanut kanteen erillisessä siviiliprosessissa, tuomioistuimien saattaa käsitellä näitä vaatimuksia perusteellisemmin, kuin rikosprosessin yhteydessä esitettyjä yksityisoikeudellisia vaatimuksia, sillä tuomioistuimen päähuomio kohdistuu syytteeseen.¹⁵⁵ Asianomistajien yhdenvertaisen kohtelun kannalta vaatimuksia tulisi käsitellä samalla tavalla riippumatta siitä, käsitelläänkö ne rikosasian yhteydessä rikosprosessuaalisessa järjestyksessä vai erikseen siviiliprosessuaalisessa käsittelyjärjestyksessä.

Joissain tapauksissa jopa aiheellinen vahingonkorvausvaatimus saattaa joutua hylätyksi syytteen hylkäämisen yhteydessä, koska korvausvaatimuksen perusteet ovat selvitetty puutteellisesti. Tällöin asianomistaja toki voi nostaa erikseen uuden korvauskanteen, mutta

¹⁵² Vuorenpää, 2004, s. 113.

¹⁵³ Jokela, 2008, s. 256. Kts myös Evarsti, 1994, s. 73-75.

¹⁵⁴ Jokela, 2008, s. 256. Kts myös Evars, 1994, s. 73-75.

¹⁵⁵ Kettula, 2006, s. 119.

esille saattaa nousta hankalia oikeusvoimaa¹⁵⁶ koskevia ongelmia.¹⁵⁷ Lisäksi adheesion edut saattavat olla ristiriidassa rikosprosessissa noudatettavan keskitysperiaatteen¹⁵⁸ kanssa.¹⁵⁹

Haittoja onkin pyritty lieventämään antamalla tuomioistuimelle mahdollisuus erottaa korvausvaatimuksen käsittely tarvittaessa syyteasian yhteydestä erilliseksi siviiliasiaksi. Jos yksityisoikeudellista vaatimusta ajetaan erikseen erillisellä siviiliprosessilla, noudatetaan prosessissa riita-asioiden oikeudenkäynnistä säädettyä järjestystä.¹⁶⁰ Vahingonkorvausvaatimus erotetaan syyteasian yhteydestä usein siinä vaiheessa, jos asianomistaja laajentaa vaatimuksensa perusteita syytteeseen nähden. Asianomistajan myöhemmin nostamalla kanteella ei ole kuitenkaan välttämättä menestysmahdollisuuksia, jos syyte ja sen myötä korvausvaatimus on hylätty jo aiemmassa vaiheessa, sillä syytteen ja vahingonkorvausvaatimuksen välinen yhteys on niin selkeä. Esimerkiksi jos vahingonteon syyte hylätään, hylätään lähes aina myös korvausvaatimus.¹⁶¹ Siviiliasian erottaminen rikosprosessista vaatii intressipunnintaa. Toisaalta vaakakupissa ovat oikeudenkäynnin joutuisuus ja toisaalta erottamiseen liittyy erityisesti asianomistajalle epäedullisia vaikutuksia.

Lainsäätäjä on katsonut tosiasiaissa adheesion edut kuitenkin haittoja painavimmiksi tehdessään intressipunnintaa. Lakiin on otettu vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä säännökset koskien adheesion soveltamista, ja syyttäjän velvollisuudesta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

¹⁵⁶ Oikeusvoima tarkoittaa tuomioistuimen lainvoimaisen tuomion sitovaa vaikutusta tuleviin oikeudenkäynteihin nähden. Oikeusvoiman negatiivinen vaikutuksen johdosta lainvoimaista tuomiota ei voida tutkia uudelleen, vaan tuomioistuimen pitää jättää mahdollinen kanne viran puolesta tutkimatta. Rikostuomion vaikutuksesta mahdolliseen myöhempään siviiliasiaan ei ole laissa nimenomaista säännöstä. Oikeuskäytännössä (kts. esim. KKO 1963-II-82, KKO 1961-II-114, KKO 1971-II-33, KKO 1962-II-2) sekä oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei rikostuomiolla ole sitovaa vaikutusta myöhemmässä siviiliprosessissa. Oikeusvoimasta lisää kts. esim. Jokela, 2004, s. 428 – 429.

¹⁵⁷ Kettula, 2006, s. 120.

¹⁵⁸ Keskitysperiaatteen mukaisesti oikeusasia tulisi käsitellä ilman viivytystä ja yhtäjaksoisesti ilman ylimääräistä viivytystä ja ajanhukkaa. Keskitysperiaatteesta enemmän, katso esim. Kettula, 2006, s. 120.

¹⁵⁹ Kettula, 2006, s. 119.

¹⁶⁰ Jokela, 2008, s. 256.

¹⁶¹ Kettula, 2006, s. 122.

3.4 Rikos- ja siviiliasian yhdistäminen ja erottaminen

ROL 3:2.1:n mukaan tuomioistuin voi määrätä yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi yhdessä syyteasian kanssa, jos syyte ja syytteessä tarkoitettu rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus ovat erikseen vireillä samassa tuomioistuimessa.

Ylläolevaa säännöstä on perusteltu erityisesti prosessiekonomialla. Tuomioistuin voi päättää asioiden yhdistämisestä joko oma-aloitteisesti tai asianosaisten esityksestä. Tuomioistuimen tulee kuitenkin kuulla asianosaisia ennen päätöksen tekemistä kontradiktorisen periaatteen¹⁶² mukaisesti.¹⁶³ Hallituksen esityksessä korostetaan tuomioistuimen velvollisuutta huomioida asianosaisten mielipide yhteiskäsittelyn tarpeellisuudesta¹⁶⁴. Lisäksi on huomioitava, että vahingonkärsijän ei ole pakko esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosprosessissa, vaan hänellä on vapaus valita, esittääkö hän vaatimuksensa erillisessä siviiliprosessissa.¹⁶⁵ Halutessaan vahingonkärsijän ei ole pakollista vaatia rikoksen johdosta korvausta laisinkaan.

Tuomioistuin yhdistää siviiliasian rikosasiaan usein siitä syystä, että erikseen käsittelystä aiheutuvilta haitoilta vältyttäisiin.¹⁶⁶ Toisaalta, erityisesti oikeuskirjallisuuden piirissä katsotaan, ettei yksityisoikeudellista vaatimusta tulisi yhdistää rikosasian käsittelyn yhteyteen, jos siitä seuraa tarpeetonta syyteasian viivästymistä.¹⁶⁷

ROL 3:2.2:n mukaan syyteasian ollessa vireillä toisessa tuomioistuimessa, tuomioistuin voi siirtää rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan asian käsiteltäväksi syyteasian yhteyteen, jos siirtoon on erityistä syytä.

Tuomioistuin voi siten tarvittaessa yhdistää siviiliasian syyteasian yhteyteen, vaikka ne olisi pantu vireille eri tuomioistuimissa. Tällainen tilanne voi tulla kysymykseen esimerkiksi silloin,

¹⁶² Asianomistajan osalta kontradiktorisen periaatteen vaatimukset täyttyvät rikosprosessissa, kun hänelle varataan tilaisuus tulla kuulluksi. Kts tarkemmin Vuorenpää, 2009, s. 76.

¹⁶³ Jokela, 2008, s. 259.

¹⁶⁴ HE 82/1995, s. 54., OLJ 1/1993, s. 127.

¹⁶⁵ Frände, 2017, s. 590.

¹⁶⁶ Frände, 2017, s. 590.

¹⁶⁷ Jokela, 2008, s. 259.

kun siviiliasiaan liittyvä rikos tulee esille vasta riita-asian vireillepanon jälkeen.¹⁶⁸ Siirtäminen vaatii kuitenkin lain sanamuodon mukaan *erityistä syytä*. Lain perusteluissa erityisenä syynä pidetään esimerkiksi tilannetta, jossa yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaiseminen edellyttää laajan todistelun esittämistä ja arvioimista, mikä voisi tapahtua paremmin syyteasiaa käsittelevässä tuomioistuimessa.¹⁶⁹ Edelleen, siirtäminen edellyttää, että erillisestä käsittelystä aiheutuvien haittojen tulee olla suuremmat, kuin yhteiskäsittelystä aiheutuvat seuraamukset saman tuomioistuimen sisällä.¹⁷⁰ Tuomioistuimen tulee tällöin suorittaa intressipunnintaa.

Siirto toiseen tuomioistuimeen voidaan tehdä joko tuomioistuimen omasta aloitteesta taikka asianosaisten pyynnöstä. Tuomioistuimen on kuitenkin varattava asianosaisille tilaisuus lausua mielipiteensä yhdistämisestä. Siirtämisestä voi nimittäin aiheutua asianosaisille negatiivisia vaikutuksia, kuten lisäkustannuksia tai muita hankaluuksia.¹⁷¹

Joskus yhteiskäsittely voi osoittautua epätarkoituksenmukaisesti, vaikka sen edut ovatkin kiistattomat. Esimerkiksi hyvin laajojen korvausvaatimusten käsittely samassa rikosoikeudenkäynnissä saattaa tarpeettomasti viivyttää syyteasian ratkaisua. Tämän vuoksi lainsäätäjä on antanut tuomioistuimelle mahdollisuuden myös erottaa syyteasian yhteydessä esitetyt yksityisoikeudelliset vaatimukset omassa prosessissaan käsiteltäviksi.¹⁷²

ROL 3:3:n mukaan tuomioistuin voi määrätä, että yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään erikseen riita-asiaain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä, jos yksityisoikeudellinen vaatimus on esitetty syyteasian yhteydessä.

Tuomioistuin voi erottaa asiat niin virallisen syyttäjän ajamissa rikosasioissa, kuin myös asianomistajan itse ajamassa syytteessä.¹⁷³ Asiat voidaan erottaa viran puolesta missä oikeudenkäynnin vaiheessa tahansa, edellyttäen, että asia on tullut vireille.¹⁷⁴ Erottaminen

¹⁶⁸ Jokela, 2008, s. 259.

¹⁶⁹ HE 82/1995 vp, s. 54.

¹⁷⁰ Frände, 2017, s. 590.

¹⁷¹ Jokela, 2008, s. 260.

¹⁷² HE 82/1995 vp, s. 54.

¹⁷³ Jokela, 2008, s. 261. Kts myös HE 82/1995, s. 55.

¹⁷⁴ Jokela, 2008, s. 261. Kts myös Halme, 1997, s. 464 ja 471 – 472., Frände, 2017, s. 590.

edellyttää kuitenkin tuomioistuimelta asianosaisten kuulemista, sekä perusteltua syytä, sillä siitä voi aiheutua asianomistajille haittaa ja lisäkustannuksia.¹⁷⁵

Jos yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely erotetaan erilliseksi siviiliprosessiksi, asiaa pysyy vaatimuksen osalta edelleen vireillä. Tarvetta uudelle haastehakemukselle ei ole. Asian käsittely jatkuu tällöin riita-asiain oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä.¹⁷⁶

ROL 3:4 mukaan asioiden yhdistämistä tai erottamista koskevaan päätökseen ei saa hakea muutosta. Muutoksenhakukielto ulottuu myös päätökseen, jolla yksityisoikeudellinen vaatimus siirretään käsiteltäväksi toisessa tuomioistuimessa vireillä olevan syyteasian yhteyteen, tai jolla asianosaisen tekemä siirtovaatimus hylätään.¹⁷⁷

Huomiota on asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta kiinnitettävä myös siihen, että jos tuomioistuin on erottanut asianomistajan korvausvaatimusten käsittelyn erilliseksi siviiliasiaksi, syyttäjällä ei ole enää velvollisuutta ajaa asianomistajan korvausvaatimuksia erillisessä riita-asiassa.¹⁷⁸ Tämä osaltaan heikentää asianomistajien yhdenvertaisuutta, sillä yhteiskäsittelyssä asianomistajalla on mahdollisuus saada lainoppinutta apua vaatimusten esittämisessä ja ajamisessa, toisin kuin siviiliprosessissa erikseen käsiteltynä.

3.5 Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn jatkaminen

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä ROL: iin sisällytettiin säännökset yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelystä tilanteissa, joissa syyteen johdosta tuomioistuin ei anna syyteasiassa lainkaan ratkaisua. Tällainen tilanne voi nousta esille esimerkiksi silloin, jos tuomioistuin jättää syyteen tutkimatta, syyte peruutetaan taikka tuomioistuin toteaa asianomistajan menettäneen syyteoikeutensa. Tällöin siviiliasian käsittelyä voidaan jatkaa kuitenkin riita-asiain oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä, jos asianosainen sitä vaatii. Jos kukaan asianosaisista ei esitä vaatimusta siirtämisestä, tuomioistuin jättää asian sillensä.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Jokela 2008, s. 261. Kts myös Jokela, 1995, s. 237 – 238.

¹⁷⁶ Jokela, 2008, s. 261.

¹⁷⁷ HE 82/1995, s. 55.

¹⁷⁸ Jokela, 2008, s. 271.

¹⁷⁹ Jokela, 2008, s. 264. Katso tarkemmin ROL 3:6.

ROL 3:6.1:n mukaan, jos syyte jätetään tutkimatta tai peruutetaan taikka asianomistajan todetaan menettäneen syyteoikeutensa, tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta määrätä, että yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan asian käsittelyä jatketaan riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä.

Hallituksen esityksessä mainitaan soveltamisesimerkkejä tilanteista, joissa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyä jatketaan syytteen tutkimatta jättämisestä huolimatta. Tilanne voi nousta esille esimerkiksi silloin, kun asiaomistajalta puuttuu syyteoikeus taikka asianomistaja ei ole ilmoittanut rikosta syytteeseen pantavaksi laissa säädetyn vanhentumisajan sisällä.¹⁸⁰ Jos yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyä jatketaan tuomioistuimessa syytteen tutkimatta jättämisestä huolimatta, asianomistajan ei tarvitse nostaa kannetta vireille uudestaan ROL 3:6.1:n¹⁸¹ nojalla.¹⁸²

ROL 3:8:n mukaan syytteen hylkäämisestä huolimatta, yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan kuitenkin tutkia tai vaatimuksen käsittelyä voidaan jatkaa riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä.

Pykälää sovelletaan silloin, kun tuomioistuin hylkää syytteen toteennäyttämättömänä tai vanhentuneena taikka sen vuoksi, että kysymyksessä ei ole rikos.¹⁸³ Syytteen hylkääminen ei siten estä yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä. Mikäli tuomioistuin ei pysty ratkaisemaan yksityisoikeudellista vaatimusta vielä syytteen hylkäämistä koskevan päätöksen yhteydessä, sen käsittelyä jatketaan noudattaen siviiliprosessuaalista käsittelyjärjestystä noudattaen.¹⁸⁴ Yleensä syyteasia ja yksityisoikeudellinen vaatimus ratkaistaan kuitenkin samassa yhteydessä. Yksityisoikeudellista vaatimusta ei siten eroteta siviiliasiaksi, jos havaitaan, ettei sille löydy perusteita. Yleensä myös yksityisoikeudellinen vaatimus hylätään silloin, kun itse syyte hylätään.¹⁸⁵

¹⁸⁰ HE 82/1995 vp, s. 56.

¹⁸¹ Käytännössä ROL 3:6.1 ei muuttanut oikeuskäytännössä ja –kirjallisuudessa vallinnutta kantaa. Kts tästä tarkemmin esim. Lappalainen, 1986, s. 442–443.

¹⁸² Jokela, 2008, s. 264.

¹⁸³ HE 82/1995, s. 57.

¹⁸⁴ Jokela, 2008, s. 265.

¹⁸⁵ Kettula, 2006, s. 113.

Esimerkiksi KKO 2005:120. Tapauksessa hovioikeus hylkäsi syytteen lisäksi myös vahingonkorvausvaatimuksen, koska vahingonkorvausta oli vaadittu vain rikoksen perusteella. Vahingonkorvausvaatimus ei kuitenkaan ollut perustunut pelkästään rikokseen, joten KKO katsoi, että HO:n ei olisi pitänyt hylätä vahingonkorvausvaatimusta sen perusteella, että vahingonkorvausta olisi vaadittu vain rikoksen perusteella. KKO kumosi HO:n päätöksen ja katsoi, että sen olisi tullut menetellä ROL 3:8:ssa säädetyllä tavalla.

Asianomistajan, joka ajaa itse vaatimustaan syyteasian yhteydessä, kannattaa siten vedota laajemminkin myös sellaisiin perusteisiin, joihin syyttäjä ei ole teonkuvauksessaan vedonnut. Tuomioistuimien tutkii nimittäin koko asiakokonaisuuden esitettyjen vaatimusten ja niiden perusteiden pohjalta, myös sellaisten perusteiden, joilla ei ole merkitystä itse syytteen menestymisen kannalta. Tapauksissa, joissa syytteen tunnusmerkistön täyttyminen ei riitä vahingonkorvausten tuomitsemisen perusteeksi, voidaan yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyä jatkaa ilman erillistä haastehakemusta, kunhan vaatimuksille on perusteet olemassa.

186

¹⁸⁶ Kettula, 2006, s. 112-113.

4 ADHEESIOPROSESSI ERÄISSÄ MUISSA EUROOPAN VALTIOISSA

Yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittely syyteasian yhteydessä on epätavanomaista kansainvälisesti tarkasteltuna. Vastaavanlainen adheesioprosessi on voimassa Suomen lisäksi kuitenkin esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa sekä Tanskassa.¹⁸⁷

Seuraavissa alajaksoissa käsittelen hieman vastaavaa periaatetta Ruotsissa ja Norjassa Pohjoismaisen oikeuskirjallisuuden ja vastaavien lakien säännösten avulla.

4.1.1 Adheesioprosessi Ruotsissa

Ruotsin rikosprosessioikeudessa esitettävät yksityisoikeudelliset vaatimukset jaetaan kahteen ryhmään: *rikoksen johdosta aiheutuneisiin* yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin (i anledning av brott) sekä *rikokseen perustuviin* yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin (på grund av brott). Jos syytteen teonkuvaus on identtinen yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteen kanssa, niin vaatimus perustuu rikokseen. Esimerkkinä rikokseen perustuvasta vaatimuksesta voidaan mainita vahingonteko ja siitä johtuva vahingonkorvausvaatimus. Rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus on siten vaatimus, jonka asianomistaja taikka syyttäjä esittää rikosasian vastaajaa vastaan, ja joka samalla perustuu rikolliseen tekoon, jonka vastaaja on tehnyt.¹⁸⁸

Jos yksityisoikeudellisella vaatimuksella on vain välillinen liitanta tapahtuneeseen rikokseen, sen on katsottu Ruotsissa johtuvan rikoksesta. Tällöin korvausvaatimus voidaan esittää myös muita henkilöitä, kuin rikosasian vastaajaa vastaan. Käytännössä kysymykseen tulevat esimerkiksi syytetyn työnantaja (isännänvastuu) taikka regressivastuussa oleva vakuutusyhtiö. Jaottelulla on merkitystä erityisesti silloin, kun syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Tällöin edellytyksenä on se, että asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu rikokseen. Syyttäjä ei voi siten ajaa asianomistajan vaatimusta, joka vain johtuu rikoksesta. Huomattavaa on kuitenkin se, että rikosasian

¹⁸⁷ Kettula, 2006, s. 7. Esimerkiksi Belgiassa, Ranskassa, Saksassa, Kreikassa, Irlannissa, Italiassa, Luxemburgissa, Hollannissa ja Espanjassa noudatetaan adheesioperiaatetta, kts. Kettula, 2006, s. 47. Taulukko 2. Van Den Wyngaert, 1993, s. 13 – 18.

¹⁸⁸ Olivecrona, 1968, s. 325.

yhteydessä käsiteltävän yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee liittyä samaan tapahtumainkulkuun, jonka perusteella teosta vaaditaan rangaistusta.¹⁸⁹

Ruotsissa adheesioprosessin edellytyksistä säädetään RB 22 luvussa, jonka mukaan rikoksen johdosta aiheutunutta yksityisoikeudellista vaatimusta (i anledning av brott) voidaan ajaa rikosoikeudenkäynnissä syyteasian käsittelyn yhteydessä. Vaatimus voidaan kohdistaa paitsi rikoksesta epäiltyyn, niin myös muuhunkin tahoon. Jos vaatimusta ei yhdistetä syyteasian käsittelyn yhteyteen, sitä voidaan ajaa erikseen siviiliprosessuaalisessa käsittelyjärjestyksessä (RB 22:1). Myös Ruotsissa vahingonkorvausvaatimus on yleisin yksityisoikeudellinen vaatimus rikosoikeudenkäynnin yhteydessä.¹⁹⁰

Jos tuomioistuin katsoo tarkoituksenmukaiseksi, se voi yhdistää erillisessä siviiliprosessissa ajettavan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn syyteasian yhteyteen (RB 22:3). Vastaavasti tuomioistuin voi myös erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn syyteasian yhteydestä erillisessä siviiliprosessissa käsiteltäväksi. Erottamisen edellytyksenä on kuitenkin se, että yhteiskäsittelystä aiheutuu olennaista haittaa syyteasian käsittelylle (RB 22:5).

Jos yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään erikseen erillisessä siviiliprosessissa, merkitystä tulee antaa kustannuskysymyksille. Mainitut kustannukset koskevat paitsi asianosaisia, kuin myös valtiota. Ruotsissa on katsottu, että on ensiarvoisen tärkeää asianomistajan kannalta, että hänellä on mahdollisuus saada yksinkertainen ja edullinen oikeudenkäynti rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta.¹⁹¹

Syyttäjän luopuessa syytteestä, taikka jos syyte jää tutkimatta, yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan kuitenkin käsitellä riita-asioista säädettyssä järjestyksessä, jomman kumman osapuolen vaatimuksesta. Sekä asianomistajalle, että vastaajalle, on edullista, että vaatimus voidaan käsitellä ilman erikseen nostettavaa siviilikannetta. Mikäli vaatimusta siviiliasian siirtämisestä

¹⁸⁹ Ekelöf, 1996, s. 184-185., Fitger, 1993, s. 138., Olivecrona, 1986, s. 325-326. Ks. tässä yhteydessä ROL 3:1, jossa säädetään rikoksesta johtuvasta vaatimuksesta sekä ROL 3:9, jossa säädetään rikoksesta perustuvasta vaatimuksesta. Huomionarvoista on se, että myös Suomessa tunnustetaan kahdenlaisia vaatimuksia. Erottelulla on käytännössä merkitystä lähinnä syyttäjän velvollisuuteen ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Syyttäjän velvollisuus koskee vain rikokseen perustuvia vaatimuksia, kuten Ruotsissa.

¹⁹⁰ Ekelöf, 1996, s. 184, Fitger, 1993, s. 138, Heuman, 1973, s. 105.

¹⁹¹ Ekelöf, 1986, s. 186, Fitger, 1993, s. 140.

erilliseen käsittelyyn ei tehdä, yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely raukeaa. Tämän jälkeen voidaan kuitenkin nostaa uusi vahingonkorvauskanne siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä.

Jos syytteessä mainittu teko ei olekaan rangaistava, yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan silti tutkia Ruotsin nykyisen lainsäädännön mukaan. Aiemmin voimassa olleen lain mukaan vaatimusta ei voitu tutkia, mutta prosessiekonomiset syyt olivat puoltaneet lainmuutosta.¹⁹²

Ruotsissa syytteen menestyminen korreloituu usein myös asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen menestymiseen. Toisinaan syytteen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteen ero on kuitenkin sen laatuinen, että asianomistajan tulisi vedota vaatimuksensa tueksi myös sellaisiin oikeustositseikkoihin, joihin syyttäjä ei ole vedonnut. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen menestymisen kannalta on ratkaisevaa, että myös nämä syytteen ulkopuoliset merkitykselliset oikeustositseikat tulevat toteennäytetyiksi. Vaatimusten perusteiden tulee kuitenkin liittyä syytteessä kuvattuun rikolliseen tekoon.¹⁹³

Kuten Suomessa, myös Ruotsin oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että adheesioprosessilla saavutetaan useita etuja. Erityisesti asianomistajan on katsottu hyötyvän järjestelystä. Yhteiskäsittelyn etuihin lukeutuu etenkin prosessiekonomia.¹⁹⁴

Kettula on pohtinut, mitä prosessioikeudellisia säännöksiä yhteiskäsittelyyn sovelletaan Ruotsissa – sovelletaanko adheesioprosessiin siviili- vai rikosprosessuaalisia säännöksiä? Lähtökohtaisesti, myös Ruotsin lainsäädännön mukaan, yhteiskäsittelyssä noudatetaan rikosprosessuaalista käsittelyjärjestystä. Tämä pääsääntö ei Kettulan mukaan voi kuitenkaan koskea koko oikeudenkäyntiaineistoa. Esimerkiksi tilanteissa, joissa syytetty tunnustaa asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeaksi, on tunnustaminen asetettava, *dispositiivisen periaatteen* mukaisesti tuomion perusteeksi sellaisenaan.¹⁹⁵

¹⁹² Kts tästä tarkemmin SOU 1938:44, s. 282 – 283.

¹⁹³ Fitger, 1993, s. 138.

¹⁹⁴ SOU 1938:44, s. 278., Ekelöf, 1996, s. 185., Olivecrona, 1968, s. 322 – 323.

¹⁹⁵ Kettula, 2006, s. 30 – 31.

Ruotsissa adheesioprosessi on siten pintapuolisesti tarkasteltuna hyvin samankaltainen suomalaiseen lainsäädäntöön verrattuna. Adheesiota koskevat ruotsalaiset säännökset ovat hyvin pitkälti sopusoinnussa Suomessa 1972 voimaan tulleen lain uudistuksen myötä voimaan saatettujen säännösten kanssa. Suomi onkin ottanut vaikutteita naapurimaasta.

4.1.2 Adheesioprosessi Norjassa

Norjassa ainoastaan asianomistajalla oli aiemmin kelpoisuus esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia syyteasian yhteydessä.¹⁹⁶ Sitten adheesioprosessin soveltamisalaa on laajennettu. Norjan rikosoikeudenkäyntiä koskeva laki, straffeprosessloven (Strpl, 22.5.1981/21), tuli voimaan vuoden 1986 alussa. Lain kolmannessa pykälässä säädetään niistä vaatimuksista, jotka yleensä käsitellään siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä, mutta jotka poikkeuksellisesti voidaan käsitellä myös syyteasian yhteydessä.

Strpl:n mukaan asianomistaja, taikka joku muu, joka on kärsinyt vahinkoa rikollisen teon johdosta, voi esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksensa syyteasian käsittelyn yhteydessä. Vaatimuksen tulee perustua samaan tapahtumainkulkuun, kuin rikollinen menettely, jonka johdosta rangaistusta vaaditaan. Vaatimus voidaan kohdistaa paitsi syytettyyn, myös kolmanteen osapuoleen. Vahingonkorvausvaatimus on useimmiten syyteasian yhteydessä esitetty vaatimus. Strpl:ssä tarkoitettu yksityisoikeudellinen vaatimus pitää sisällään sekä yksityis- että julkisoikeudelliset vaatimukset.¹⁹⁷

Norjassa tuomioistuin voi käsitellä yksityisoikeudellisen vaatimuksen syyteasian yhteydessä, kun po. vaatimusta ajaa joko asianomistaja taikka muu henkilö, jolla on siihen lain mukaan oikeus. Lisäksi edellytetään, ettei vaatimuksen käsittelystä aiheudu suhteetonta haittaa

¹⁹⁶ Olivecrona, 1968, s. 330 – 331.

¹⁹⁷ Andenaes, 1996, s. 25 – 29.

syyteasian käsittelyyn. Tuomioistuimen pitää käsitellä asianomistajan korvausvaatimus, kun syyttäjä ajaa tätä asianomistajan puolesta.¹⁹⁸

Myös Norjassa prosessi vastaa siten lähtökohdiltaan suomalaista lainsäädäntöä. Adheesioprosessi on siten tunnustettu myös Norjassa, ja yhtymäkohtia suomalaiseen lainsäädäntöön löytyy erityisesti sen perustavanlaatuisilta osilta.

¹⁹⁸ Hov, 1983, s. 140.

5 SYYTTÄJÄN VELVOLLISUUS AJAA ASIANOMISTAJAN YKSITYISOIKEUDELLISIA VAATIMUKSIA

5.1 Taustaa

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä syyttäjälle asetettiin velvollisuus avustaa asianomistajaa korvausvaatimusten esittämisessä laissa mainittujen edellytysten täytyessä. Ennen uudistusta vaatimusten esittämisestä aiheutui asianomistajalle usein tarpeetonta haittaa, kuten turhaa ajankulua ja kustannuksia. Erityisesti silloin, kun asianomistaja oli esittänyt korvausvaatimuksensa jo esitutkinnassa, voitiin pitää epätarkoituksenmukaisena, että hänen oli saavuttava oikeudenkäyntiin tai hankittava asiamies ainoastaan vaatimuksensa esittämistä varten. Muissa Pohjoismaissa syyttäjät olivat ajaneet jo pitkään asianomistajien puolesta näiden vaatimuksia syyteasian yhteydessä¹⁹⁹.

Vaikka yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely syyteasian yhteydessä on jo sinänsä asianomistajalle edullista, aiheutuu vaatimuksen esittämisestä asianomistajalle eräissä tapauksissa tarpeettomia kustannuksia. Erityisesti tilanteissa, joissa vaatimuksen tueksi ei ole tarpeen esittää omaa erityistä todistusaineistoa, vaan syyttäjän esittämä näyttö on riittävää, on kohtuutonta, että asianomistajan olisi saavuttava tuomioistuimeen henkilökohtaisesti, taikka hankittava asiamies ainoastaan vaatimuksensa esittämistä varten.²⁰⁰

Myös eduskunnan lakivaliokunta katsoi mietinnössään, että uudistus keventää asianomistajan asemaa, ja yksinkertaistaa oikeudenkäyntiä silloin, kun vaatimukset ovat selkeitä. Kysymykseen tulevat siten lähinnä asianomistajan selvät vahingonkorvausvaatimukset.²⁰¹

Uudistuksen intressissä oli ennen kaikkea menettelyn yksinkertaistaminen sekä asianosaisten kustannusten vähentäminen. Uudistus paransi etenkin asianomistajan asemaa rikosprosessissa.

¹⁹⁹Rikosprosessiuudistuksen esikuvana oli Ruotsin vastaava järjestelmä. Ruotsissa syyttäjät olivat jo pitkään ajaneet aktiivisesti asianomistajan korvausvaatimuksia syyteasian yhteydessä. Kts. Jokela, 2008, s. 266.

²⁰⁰ HE 82/1995 vp, s. 57.

²⁰¹ LaVM 9/1997 vp, s. 17.

Nykyään asianomistajalla on oikeus saada lainopillista oikeusapua korvauksetta. Uudistus oli siten merkittävä parannus erityisesti rikoksen uhrin asemaan²⁰². Samalla uudistuksella oli myös rikosprosessin asianosaisten tasa-arvoa korostava merkitys.²⁰³ Säännöksellä tavoiteltiin erityisesti asianomistajan aseman parantamista siten, ettei vaatimuksen esittämisestä aiheudu enää turhaa vaivannäköä ja kustannuksia.²⁰⁴

Uudistus paransi käytännössä myös asianomistajien yhdenvertaisuutta, kun syyttäjän velvollisuudeksi asetettiin lähtökohtaisesti kaikkien asianomistajien korvausvaatimusten ajaminen syyteasian yhteydessä. Tästä seuraa, että jokaisen asianomistajan korvausvaatimusta ajetaan syyteasian yhteydessä, lähtökohtaisesti samalla pätevällä lainoppineisuudella ilman eri korvausta. Ennen uudistusta tilanne oli jokseenkin epätasa-arvoinen asianomistajien keskinäisestä näkökulmasta katsottuna, kun asianomistajan yksilöön perustuvilla ominaisuuksilla, kuten lainopillisella tietämyksellä ja varallisuudella, oli enemmän painoarvoa. Esimerkiksi petoksen uhriksi joutunut liikeyritys, jolla on tietämystä ja kokemusta vastaavista asioista, oli hyvin paljon paremmassa asemassa, kuin yksityinen henkilö, jolle petoksen uhriksi joutuminen oli ehkä ensimmäinen kerta ja mahdollisesti myös ainoa laatuaan.

Edelleen, myös rikosoikeudellisen järjestelmän legitiimiyden ja yleisen edun näkökulmasta on tärkeää, että rikoksen uhrin oikeuksista huolehditaan mahdollisimman hyvin, ja että syylliset joutuvat myös tosiasiallisesti vastuuseen aiheuttamistaan vahingoista.²⁰⁵ Uudistuksella on merkitystä erityisesti asianomistajille tapauksissa, joissa syytetty on varaton.²⁰⁶

Lisäksi uudistus yksinkertaisti oikeudenkäyntimenettelyä ja sen keskittämistä. Niissä tapauksissa, joissa syyttäjä ei aja asianomistajan vaatimuksia, tuomioistuimen tulee varata asianomistajalle tilaisuus toimittaa vaatimuksensa kirjallisena. Lisäksi tuomioistuimen on tällöin kutsuttava asianomistaja istuntoon. Tällaiset toimenpiteet hidastavat rikosasian

²⁰² Jokela, 2008, s. 266. Kts HE 82/1995 vp, s. 57-58.

²⁰³ Jokela, 2008, s. 266., Vuorenpää, 2014, s. 114.

²⁰⁴ VKS: 2006:3, s. 1.

²⁰⁵ Jokela, 2018, s. 320-321., VKS2006:3, s. 1.

²⁰⁶ Jokela, 2018, s. 310.

käsittelyä, sillä ne lisäävät tuomioistuimen työmäärää, mistä voi aiheutua negatiivisia vaikutuksia keskitysperiaatteen toteutumiselle.²⁰⁷

Jonkka arvostelee kriittisesti rikosprosessiuudistusta. Hän katsoo, että syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia, on omiaan vaarantamaan syyttäjän objektiivisuusvelvollisuutta. Lisäksi syyttäjän varsinainen tehtävä, eli rangaistusvaatimuksen ajaminen, saattaa kärsiä asianomistajan vaatimusten esittämisen johdosta.²⁰⁸

Oikeuskirjallisuudessa myös *Vuorenpää* ilmaisee uudistuksen tuomana ongelmana syyttäjän objektiivisuuden vaarantumisen. Tai ainakin yleisen käsityksen vaarantumisen syyttäjän objektiivisuudesta. *Vuorenpää* korostaa, että syyttäjän rooli asianomistajan vaatimuksen ajamisessa ei ole verrannollinen asianajajaan, joka pyrkii päämiehensä kannalta parhaimpaan mahdolliseen lopputulokseen. Syyttäjän tulee hoitaa virkavelvollisuuksiinsa kuuluvia tehtäviä objektiivisesti, ei toimia asianomistajan asiamiehenä.²⁰⁹

Mielestäni syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan korvausvaatimuksen syyteasian yhteydessä on merkittävä parannus erityisesti asianomistajan asemaan sekä asianomistajien yhdenvertaiselle kohtelulle. On tärkeää, että asianomistajan, käytännössä usein rikoksen uhrin, asema on turvattu. Mielestäni on myös tärkeää, että syyttäjän velvollisuus ulottuu kaikkiin rikosasian asianomistajiin, huolimatta asianomistajan varallisuusasemasta taikka lainopillisesta tietämyksestä.

On kuitenkin syytä tarkastella jokaista lainmuutosta yksityiskohtaisesti ja sen heijastinvaikutukset huomioiden. Mielestäni on tärkeää tunnustaa myös negatiiviset vaikutukset ja ymmärtää Jonkan ja *Vuorenpään* esittämän kritiikin koskien syyttäjän objektiivisuusperiaatteen vaarantumista. Lainsäätäjä on kuitenkin tehnyt intressipunnintaa lakia säätäessään ja katsonut, että lainmuutoksen hyödyt ovat sen haittoja painavampia ja ettei asiassa ole perustavanlaatuista ongelmaa syyttäjän objektiivisuudelle.

²⁰⁷ VKS 2006:3, s. 1.

²⁰⁸ *Jonkka*, s. 1994, s. 734 ja sama, 1997, s. 302.

²⁰⁹ *Vuorenpää*, 2004, s. 114-115.

5.2 Syyttäjän velvollisuuden syntymisen edellytykset

ROL 3:9.1:ssä säädetään niistä edellytyksistä, joiden vallitessa syyttäjällä on virkavelvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta.

ROL 3:9.1:n mukaan syyttäjän on asianomistajan pyynnöstä vireille panemansa syyteasian yhteydessä ajettava syytteessä tarkoitettuun rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosasian vastaajaa vastaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton.

Syyttäjällä ei siten ole rikosprosessiuudistuksen jälkeenkään ehdotonta velvollisuutta ajaa asianomistajan vaatimusta syyteasian yhteydessä. Vain laissa mainittujen kriteerien täytyessä syyttäjän tulee virkavelvollisuutensa nojalla ajaa asianomistajan vaatimusta.

Käsittelen seuraavissa alajaksoissa yksityiskohtaisemmin lainkohdan soveltamisedellytyksiä kohta kohdalta, jolla pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseen: milloin syyttäjällä on velvollisuus ajaa asianomistajan korvausvaatimuksia?

5.2.1 Asianomistajan pyyntö

Varsin laajalla henkilöpiirillä on oikeus esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia syyteasian yhteydessä, kuten aiemmin tutkimuksessa on jo todettu. Yleensä vaatimusten esittäjä on asianomistaja. Laissa säädetyillä perusteilla syyttäjän tulee avustaa asianomistajaa tämän vaatimusten esittämisessä. Säännöksellä halutaan turvata se, että asianomistaja pääsee tosiasiaa käsiin oikeuksiinsa. *Lappalainen* katsoo, että syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimusta syyteasian yhteydessä on eräänlainen viimeinen ”kädenojennus” valtion puolelta asianomistajan avustamiseksi pääsemään oikeuksiinsa.²¹⁰ Kyse on siten oikeuden tosiasiallisesta saatavuudesta.

Syyttäjän virkavelvollisuus koskee lähtökohtaisesti vain kyseessä olevan rikoksen *asianomistajan* vaatimuksia. Syyttäjällä ei ole siten velvollisuutta ajaa kaikkien rikoksen johdosta vahinkoa kärsineiden vaatimuksia.²¹¹

²¹⁰ Frände, 2017, s. 597.

²¹¹ VKS2006:3, s. 2.

Hallituksen esityksessä todetaan, että syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia koskee kuitenkin myös niitä tahoja, joille asianomistajan oikeus on siirtynyt.²¹² Asianomistajapiirin rajausta ei siten ole käytännössä niin jyrkkä, kuin ROL 3:9.1:n sanamuoto antaa ymmärtää. Asianomistajalla tarkoitetaan nimittäin tässä yhteydessä myös henkilöitä, jotka tulevat kuolleen henkilön sijaan asianomistajaksi sekä esimerkiksi konkurssipesää.²¹³ Lisäksi esimerkiksi vakuutusyhtiölle voidaan katsoa syntyvän regressioikeutensa johdosta asianomistajan asema.²¹⁴ Tämä edustaa yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista.²¹⁵ Muiden kuin varsinaisten asianomistajien oikeus on siten johdannainen varsinaisen asianomistajan oikeudesta.²¹⁶

Jo lain sanamuodon mukaan kyse on nimenomaisesti asianomistajan oikeudesta, joka viittaa asianomistajan oikeuteen pyytää syyttäjää ajamaan vaatimuksiaan. Kaikilla rikoksen johdosta vahinkoa kärsineillä ei ole siten oikeutta vaatia syyttäjää ajamaan vaatimuksiaan.²¹⁷ Syyttäjä ei ole velvollinen ajamaan sellaisen tahon vaatimusta, joka on kärsinyt rikoksen johdosta vahinkoa, mutta joka ei ole rikosasian varsinainen asianomistaja (tai jonka oikeus on johdannainen varsinaisen asianomistajan oikeudesta). Jos syyte esimerkiksi koskee pahoinpitelyä, ja teosta on aiheutunut vahinkoa kolmannelle, esimerkiksi omaisuusvahinko (ikkunan rikkoutuminen), syyttäjällä ei ole velvollisuutta ajaa vahingoittuneen omaisuuden haltijan vaatimuksia.²¹⁸ Tällainen ns. ”kolmas taho” on kuitenkin oikeutettu ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan itse syyteasian yhteydessä ROL 3:1:n perusteella.²¹⁹

²¹² HE 82/199 5vp, s. 58.

²¹³ Frände, 2017, s. 597.

²¹⁴ Jokela, 2008, s. 267., HE 82/1995 vp, s. 268., Vuoren pää, 2004, s. 117.

²¹⁵ Lappalainen, s. 597. Näin suositellaan VKSV: 2006:3:ssa.

²¹⁶ Vuoren pää, 2004, s. 117.

²¹⁷ Vuoren pää, 2004, s. 117.

²¹⁸ HE 82/1995 vp, s. 74.

²¹⁹ Kolmannesta tahosta laajemmin kantajana tai vastaajana, kts esim. Lappalainen, 1986, s. 121.

Esimerkiksi perintätoimistolle siirretyn vaatimuksen ajaminen ei kuitenkaan kuulu syyttäjän virkavelvollisuuden piiriin²²⁰. Kysymys on tällöin asianomistajan vaatimuksen vapaaehtoisesta siirtämisestä perintään. *Lappalainen* katsoo, että yhtäläisyydet loppuvat tähän, kun syyttäjän velvollisuutta ajaa asianomistajan vaatimusta verrataan tahoihin, joille asianomistajan asema on siirtynyt.²²¹

Perintätoimistolle siirretyn vaatimuksen rajaaminen lain soveltamisalan ulkopuolelle vaikuttaa mielestäni asianomistajien yhdenvertaisuuteen negatiivisella tavalla. Käytännössä edellä mainittu tarkoittaa sitä, että jos asianomistaja on valveutunut ja halunnut turvata saamisensa mahdollisimman hyvin siirtäen vaatimuksensa perintätoimistolle perittäväksi, asetetaan hänet epäedullisempaan asemaan verrattuna asianomistajaan, joka ei ole siirtänyt vaatimustaan perittäväksi. Tällöin perintätoimeksiannosta aiheutuu tarpeettomia kustannuksia asianomistajan kannettavaksi, jotka olisivat olleet vältettävissä, jos asianomistaja ei olisi siirtänyt toimeksiantoa alun perin perintätoimistolle. Totta on, että asianomistaja on vapaaehtoisesti halunnut siirtää vaatimuksensa perintätoimistolle perittäväksi, mutta käytännössä tämä usein kertoo asianomistajan ammattitaidon puutteesta saatavien perinnästä ja tätä kautta vaarantaa asianomistajien yhdenvertaista kohtelua.

Asianomistajalla on aina oikeus ajaa vaatimustaan itse, minkä johdosta syyttäjän velvollisuus kytketään asianomistajan nimenomaiseen pyyntöön.²²² Asianomistaja voi siten myös peruuttaa pyyntönsä missä vaiheessa oikeudenkäyntiä tahansa, ja ryhtyä itse ajamaan vaatimuksiaan.²²³

ROL 3:9.2:n sanamuodon mukaan asianomistajan tulee esittää pyyntö (yksityisoikeudellisen vaatimuksensa esittämisestä) esitutkinnassa tai syyttäjälle. Samalla hänen tulee ilmoittaa ne seikat²²⁴, joihin vaatimus perustuu. Asianomistaja voi esittää pyynnön vaatimuksensa ajamisesta jo esitutkinnassa poliisiviranomaiselle tai myöhemmin syyttäjälle, eikä sille ole

²²⁰ Jokela, s. 322, VKS 2006:3, kohta 3., Frände, 2017, s. 597.

²²¹ Frände, 2017, s. 597.

²²² HE 82/1195 vp, s. 58., Vuorenpää, 2004, s.117

²²³ Vuorenpää, 2014, s. 118.

²²⁴ Seikoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä oikeustositseikkoja, jotka ovat merkityksellisiä asianomistajan vaatimuksen menestymisen kannalta. Pääsääntöisesti viittaus syytteen teonkuvaukseen riittää. Kettula, 2006, s. 156.

säädetty erityistä määrämuotoa. Pyyntö voidaan siis esittää joko suullisesti syyttäjälle tai kirjallisesti esitutkinnassa, ja se pätee myös mahdollisessa muutoksenhaussa, ellei asianomistaja ole peruuttanut pyyntöä.²²⁵

Laissa ei ole määritetty takarajaa pyynnön esittämiselle. Asianomistajan olisi hyvä esittää pyyntö kuitenkin jo ennen esitutinnan lopettamista, jotta vaatimus saataisiin selvitettyä jo esitutkinnassa.²²⁶ Asianomistajan tulisi oman etunsa vuoksi esittää pyyntö mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta syyttäjä voisi ilmoittaa asianomistajan vaatimukset perusteineen jo haastehakemuksessa. Jos asianomistaja esittää pyynnön syyttäjälle vasta myöhemmässä vaiheessa, saattaa vaatimuksen ajaminen aiheuttaa olennaista haittaa. Tällöin syyttäjällä ei ole virkavelvollisuutta ajaa asianomistajan vaatimusta syyteasian yhteydessä.²²⁷ Oikeudenkäynnin keskitysperiaate toteutuu parhaiten, kun asianomistajan vaatimukset selvitetään jo hyvissä ajoin ennen pääkäsittelyä. Koska rikosoikeudenkäynnin yhteydessä ei järjestetä yleensä erillistä suullista valmisteluistuntoa, tulisi asianosaisten ja tuomioistuimen saada jo esitutkimateriaalista, haastehakemuksesta ja mahdollisesta vastauksesta riittävän selkeä kuva asiakokonaisuudesta.²²⁸

ROL 3:11:n mukaan asianomistaja voi kuitenkin pyytää syyttäjää ajamaan vaatimuksiaan myös jo oikeudenkäynnin alettua edellyttäen, että tuomioistuin katsoo sen voivan tapahtua ilman haittaa. Näin ollen asianomistajan tulisi esittää pyyntö syyttäjälle ennen kuin juttu on jätetty päätettäväksi turvatakseen oman etunsa.

Jos syyttäjä on ehtinyt jättää haastehakemuksen kärjäoikeudelle, ja asianomistaja pyytää tätä ajamaan vaatimustaan tämän jälkeen, tulee syyttäjän harkita tarkoin, onko asianomistajan vaatimus sellainen, että hän voi ottaa sen ajaakseen haitatta. Vastaajan oikeusturva nimittäin

²²⁵ Vuorenää, 2004, s. 118., Jokela, 2008, s. 269, HE 82/1995 vp, s. 59.

²²⁶ Vuorenää, 2004, s. 118. Esitutkintalain 1:2:n mukaan esitutkinnassa selvitetään: asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat; mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi; asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän ROL 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan; ja suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen kärjäoikeudessa ROL 5 a luvussa tarkoitettussa kirjallisessa menettelyssä.

²²⁷ Jokela, 2008, s. 269.

²²⁸ Kettula, 2006, s. 157. Kts keskitysperiaatteesta esim. HE 82/1995 vp, s. 70.

edellyttää, ettei häntä vastaan esitetä pääkäsitelyvaiheessa sellaista vaatimusta, joka perustuu hänelle aikaisemmin tuntemattomiin seikkoihin. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen sinänsä ei sen sijaan edellytä haastehakemusta.²²⁹ Jos vastaaja on jo haastettu, syyttäjän ei tulisi ottaa yksityisoikeudellista vaatimusta enää ajaakseen. Erityisesti, jos vastaaja on jo haastettu pääkäsitelyyn, sillä uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, syyttäjä ei saa ottaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ajaakseen. Yksityisoikeudellista vaatimusta ei nimittäin voida käsitellä vastaajan poissa ollessa oikeudenkäynnistä, ellei sitä ole annettu hänelle tiedoksi. Vastaajalle on varattava tilaisuus lausua vaatimuksen johdosta.²³⁰

Myös Ruotsissa syyttäjän toimivalta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia on sidottu asianomistajan esittämään pyyntöön (RB 22:2.1). Asianomistaja voi esittää pyynnön joko esitutkinnassa taikka myöhemmin syyttäjälle. Kuten meillä, myös Ruotsissa asianomistajan on pyyntönsä yhteydessä ilmoitettava vaatimuksensa perusteet. Toisin kuin Suomessa, Ruotsin vastaavien säädösten mukaisesti syyttäjälle on asetettu velvollisuus informoida asianomistajaa silloin, kun esitutkinnassa on ilmennyt, että syyttäjän velvollisuuden syntymisen edellytyksen täytyvät (RB 22:2.2).²³¹ Suomessa ei kuitenkaan ole asetettu rajoituksia syyttäjälle tältä osin. Syyttäjien pitäisi siis ilman lain säännöstäkin huolehtia omalta osaltaan siitä, ettei asianomistaja jää ilman virka-apua siksi, ettei hän ole huomannut esittää pyyntöä vaatimustensa ajamisesta syyttäjälle. Jos syyttäjä katsoo esitutkintamateriaalista ilmenevien seikkojen perusteella tarpeelliseksi, hän voi oma-aloitteisesti informoida asianomistajaa oikeuksistaan pyytää syyttäjää ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan. Asianomistajan etujen turvaamiseksi vastaavanlainen säännös informaatiovelvollisuudesta olisi hyödyllistä ottaa myös Suomen lainsäädäntöön.²³² Informaatiovelvollisuuden lisäys parantaisi myös asianomistajien yhdenvertaisuutta. Esimerkiksi suuri liikeyritys on lähtökohtaisesti ajateltuna valvettuneempi oikeuksistaan, kuin yksityinen henkilö.

ROL 3:9.1:n mukaan, mikäli syyttäjä ei ota ajaakseen asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, hänen on ilmoitettava siitä asianomistajalle. Syyttäjän on ilmoitettava tästä

²²⁹ HE 82/1995 vp, s. 60, VKS:1998:4, s. 8.

²³⁰ HE 82/1997, s. 59.

²³¹ Vuorenpää, 2014, s. 118 – 120.

²³² VKS: 63:62:01

asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että asianomistajalle jää tosiasiassa mahdollisuus itse huolehtia vaatimuksen ajamisesta. Syyttäjän on ilmoitettava myös perustelut sille, miksei hän ota vaatimusta ajaakseen. Perustelulle ei ole säädetty määrämuotoa ja se voi olla lyhyt, mutta sen tulisi olla sellainen, että asianomistaja myös tosiasiassa ymmärtää syyn syyttäjän menettelylle. Jos asianomistaja tiedustelee syyttäjältä asiaa, syyttäjän tulisi tarvittaessa opastaa asianomistajaa siitä, miten tämän tulisi toimia ajaessaan itse vaatimustaan.²³³ Todennäköisyys kieltäytymiselle kasvaa sitä mukaa, mitä myöhemmässä vaiheessa pyyntö esitetään.²³⁴

Syyttäjä ei saa periä palkkiota asianomistajalta vaatimusten ajamisesta, sillä niiden ajaminen kuuluu syyttäjän virkavelvollisuuksiin. Asianomistaja tosin vastaa itse todistelun hankkimisesta johtuvista kustannuksista. Syyttäjän velvollisuuksiin kuuluu kuitenkin vaatia tuomioistuimelta syytetyn velvoittamista korvaamaan asianomistajalle aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.²³⁵ Käytännössä syyttäjän velvollisuus rajoittuu vain selvien korvausvaatimusten ajamiseen.²³⁶

Syyttäjällä on myös oikeus kieltäytyä vaatimuksen ajamisesta vielä sen jälkeenkin, kun hän on ottanut sen ajaakseen, jos kieltäytymisperuste ilmenee vasta myöhemmin. Syyttäjä voi kieltäytyä asianomistajan pyynnöstä vielä oikeudenkäynnin alettuaakin.²³⁷ Huomattavaa on, että asianomistajalle on varattava ROL 3:10.1:n mukaisesti tilaisuus toimittaa tuomioistuimeen yksityisoikeudelliset vaatimuksensa ja niiden perusteet. Oikeudenkäynnin alkamisen jälkeen esitetty kieltäytyminen saattaa vaarantaa keskityksperiaatteen toteutumisen pääkäsittelyssä, koska syyttäjän kieltäytyminen johtaa asian käsittelyn lykkäämiseen.²³⁸ Tämän vuoksi syyttäjän olisi selvitettävä vaatimusten ajamisen kannalta merkitykselliset seikat niin perusteellisesti, ettei enää oikeudenkäynnin alettua ilmene uusia seikkoja, joiden johdosta syyttäjä ei olisi voinut ottaa vaatimusta ajaakseen.

²³³ VKS 2006:3, s. 6.

²³⁴ Lappalainen, 2017, s. 598.

²³⁵ HE 82/1995, s. 59.

²³⁶ Kettula, 2006, s. 157.

²³⁷ HE 82/1995, s. 58.

²³⁸ Vuorenää, 2004, s.118.

5.2.2 Vaatimuksen tulee perustua rikokseen

Yksityisoikeudellisten vaatimusten on oltava ROL 3:9:n mukaan *rikokseen perustuvia*, jotta niiden ajaminen kuuluu syyttäjän virkavelvollisuuden piiriin. Syyttäjälle voi siten syntyä velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimusta ainoastaan silloin, kun vaatimus perustuu syytteenalaiseen tekoon. Tällä tarkoitetaan sitä, että vaatimusten pitää perustua niihin oikeustositseikkoihin, jotka sisältyvät syyttäjän esittämään syytteen teonkuvaukseen²³⁹. Rikokseen perustuvat vaatimukset ovat siis sellaisia vaatimuksia, joiden peruste voidaan johtaa suoraan rikoksen teonkuvauksesta, ja jotka siten kuuluvat syyttäjän näyttövelvollisuuden piiriin. Huomattavaa on, että syyttäjän velvollisuus ei ulotu missään tapauksessa asianomistajan rangaistusvaatimuksen ajamiseen. Rangaistusvaatimuksen ajaminen edellyttää valtuutusta, jota syyttäjä ei voi ottaa vastaan asianosaisilta.²⁴⁰

ROL 3:1:ssä säädetään adheesioprosessin yleisistä soveltamisedellytyksistä. Säännöksen mukaan syyteasian yhteydessä voidaan ajaa syytteessä tarkoitetusta rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta. Näin ollen *rikoksesta johtuvan vaatimuksen* ja *rikokseen perustuvan vaatimuksen* ero on merkityksellinen syyttäjän virkavelvollisuuden syntymisen kannalta.²⁴¹ Syyttäjän virkavelvollisuuksiin kuuluu ainoastaan juuri käsillä olevan syytteenalaiseen rikokseen *perustuvien* vaatimusten ajaminen, vaikka adheesioprosessia onkin mahdollista soveltaa myös rikoksesta johtuviin vaatimuksiin.²⁴²

Rikokseen perustuvalla vaatimuksella on oltava kiinteämpi yhteys syytteessä tarkoitettuun rikokseen, kuin esimerkiksi ROL 3:1:ssä tarkoitetulla rikoksesta johtuvalla vaatimuksella, jota yksityinen asianosainen voi ajaa itse syyteasian yhteydessä. ROL 3:9.1:ssä tarkoitettu vaatimus ei voi siis perustua sellaisiin seikkoihin, joihin syyttäjä ei ole itse vedonnut syytteensä tueksi.²⁴³ Ilman rajausta syyttäjä saattaisi tietyissä tilanteissa joutua esittämään sellaista todistelua, jota

²³⁹ HE 82/1995 vp, s. 56. Kts myös Frände, 2017, s. 598.

²⁴⁰ VKS: 1998:4, s. 3.

²⁴¹ Jokela, 2008, s. 268., Vuorenpää, 2014, s. 119.

²⁴² VKS 2006:3, s. 3.

²⁴³ HE 82/1995 vp, s. 58.

ei tarvitsisi esittää pelkästään syyteasiaa ajettaessa.²⁴⁴ Vaatimuksen tulee siten perustua niihin seikkoihin, joihin syyttäjä on vedonnut syytteensä tueksi, ja jotka siten sisältyvät syyttäjän näyttövelvollisuuteen.

Syyttäjän tulee jo ennakolta arvioida, voiko yksityisoikeudellisen vaatimuksen tueksi ilmetä muitakin, kuin teonkuvaukseen sisältyviä perusteita. Mikäli näin on, syyttäjän ei tulisi ottaa vaatimusta ajaakseen. Jos syyttäjä on jo ehtinyt ottaa asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaakseen, niin hän voi kuitenkin vedota pääkäsittelyssä yllättäen esiin nousseeseen seikkaan, vaikka se ei sisältyisi teonkuvaukseen. Muutoin vaarana olisi yksityisoikeudellisten seikkojen prekludoituminen²⁴⁵ rikosasiassa annettavan tuomion oikeusvaikutuksen myötä. Myös prosessieconomia tukee säännöksen löyhempää tulkintaa.²⁴⁶

Lain esitöiden sanamuoto lieenee siis edellyttävän, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee olla sellainen, että syytteen toteennäyttämisestä seuraa myös yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeutus.²⁴⁷ Asianomistajan vaatimuksen perusteena oleva oikeustositseikasto ei siten saisi poiketa kumulatiivisesti eikä alternatiivisesti niistä tosiseikoista, jotka syyttäjä on esittänyt syytteen teonkuvauksessa. Kumulatiivinen poikkeama tarkoittaa sellaista poikkeamaa, jossa yksityisoikeudellisen vaatimuksen perustava oikeustositseikasto on laajempi, kuin rikostunnusmerkistö. Alternatiivinen poikkeama taas kuvaa sellaista poikkeamaa, jossa osa syytteen menestymisen kannalta merkittävistä oikeustositseikoista on vaihtunut yksityisoikeudellista vaatimusta tukeviin oikeustositseikkoihin.²⁴⁸

Näin ahdas tulkinta johtaisi käytännössä siihen, että asianomistaja voisi pyytää syyttäjän ajamaan vaatimustaan vain silloin, kun itse rikoksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää vahinkoseuraamuksen syntymistä.²⁴⁹ Tämä taas johtaisi siihen, että syyttäjän

²⁴⁴ HE 82/1995 vp, s. 58.

²⁴⁵ Tuomion oikeusvoiman piiriin kuuluviin seikkoihin ei voi vedota enää myöhemmin, VKS 2006:3, s. 3. Kts tarkemmin preklusiosäännöksestä esimerkiksi Linna, 2012, s. 89-92. Preklusio on tietynlainen asianosaisten painostuskeino, jolla asianosaista pyritään painostamaan tuomaan esiin riittävän varhaisessa vaiheessa oikeudenkäyntiä esiin ne seikat, joihin hän haluaa vedota. Preklusiolla voidaan poistaa sellaisen seikan tai todisteen vaikutus, jota ei ole esitetty riittävän ajoissa, ja se saattaa johtaa oikeudenmenetykseen.

²⁴⁶ Jokela, 2008, s. 268., Kts myös VKS 2006:3, kohta 3.

²⁴⁷ HE 82/1995 vp, s. 58., Jokela 2008, s. 268., Vuorenperä, 2014, s. 120.

²⁴⁸ Vuorenperä, 2004, s. 120-121., Jousila, 2009, s. 241.

²⁴⁹ Vuorenperä, 2014, s. 120. Kts myös Lappalainen, 1986, s. 106. Ja Ervasti, 1994, s. 9.

virkaovelvollisuuden piiriin kuuluisivat vain petos ja vahingonteko, sillä muiden rikosten tunnusmerkistöissä ei ole mainintaa vahingon syntymisestä.

Sen sijaan sellaisissa rikoksissa, joissa tunnusmerkistön täyttyminen ei itsessään edellytä vahingon aiheutumista, asianomistaja ei olisi lainkaan oikeutettu syyttäjän apuun. Edellä mainitusta syystä syyttäjälle voi syntyä velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta siitä huolimatta, että vaatimuksen ajaminen edellyttäisi jossain määrin vetoamista myös teonkuvauksen ulkopuolelle jääviin oikeustositseikkoihin. Tarkoituksenmukaiseen lopputulokseen pääsemiseksi asiaa tulee tulkita niin, että ajamisvelvollisuutta ei synny, jos uudet seikat muodostavat uuden rikoksen. Jos uudella, esiinnousseella seikalla ei ole rikosoikeudellista merkitystä, velvollisuus voi siten syntyä.²⁵⁰ Syyttäjän velvollisuus vedota teonkuvauksen ulkopuolelle jääviin seikkoihin, koskee käytännössä vain yksinkertaisia ja selviä seikkoja, jotka ovat helposti näytettävissä toteen esim. lääkarilaskulla.²⁵¹

5.2.3 Vaatimuksen tulee kohdistua syyteasian vastaajaan

Syyttäjä voi ROL 3:9:n nojalla ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ainoastaan rikosasian vastaajaa, eli syytettyä kohtaan. Hallituksen esityksessä selvennetään, että rikosasian vastaajalla tarkoitetaan tässä henkilöä, jolle syyttäjä vaatii rangaistusta. Syyttäjällä ei voida katsoa olevan velvollisuutta esittää vaatimuksia muita tahoja, kuin sitä vastaan, jolle hän itse vaatii rangaistusta.²⁵²

Esimerkiksi KKO:1978-II-78 korkein oikeus ei tutkinut asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, koska vaatimus ei perustunut sen henkilön tekemään rikokseen, johon vaatimus oli kohdistettu.

Rajoitus kaventaa syyttäjän virkaovelvollisuutta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta kahdessa suhteessa. Ensinnäkin syyttäjälle ei synny velvollisuutta ajaa asianomistajan vaatimusta sellaista kolmatta tahoja vastaan, joka on velvollinen korvaamaan rikoksenteikijän aiheuttamat vahingot. Syyttäjän virkaovelvollisuus ei siten ulotu asianomistajan vaatimukseen esimerkiksi työnantajaa vastaan sellaisissa tilanteissa, joissa työntekijä on

²⁵⁰ Vuorenää, 2004, s. 120.

²⁵¹ Vuorenää, 2004, s. 121. Kts myös Boman, 1967, s. 97. sekä Jokela, 2008, s. 267.

²⁵² HE 82/1995 vp, s. 58.

rikollisella teollaan työssään aiheuttanut vahinkoa.²⁵³ Vahingonkorvauslain 3 luvun kanavointisäännösten mukaisesti työnantajan tulee korvata se vahinko, jonka työntekijä on työssään aiheuttanut. Jos asianomistaja voi kohdistaa vaatimuksensa muuhun henkilöön, kuin vastaajaan, sovellettavaksi tulee ROL 3:1. Asianomistaja voi siten kohdistaa yksityisoikeudelliset vaatimuksensa itse tai asiamiehen välityksellä tällaista muuta tahoa vastaan rikosasian yhteydessä.²⁵⁴ Syyttäjän mahdollisuus ajaa asianomistajan vaatimusta on siten sisällöltään suppeampi verrattuna itse asianomistajaan.

Tilanteissa, joissa useampi henkilö on yhdessä aiheuttanut vahingon, lähtökohtana korvausvelvollisuudelle on vahingonkorvauslain 6:2:n mukaisesti yhteisvastuullisuus²⁵⁵. Syyttäjä voi tällaisissa tilanteissa ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ainoastaan rikosasian vastaajaa kohtaan. Syyttäjä ei voi tällöin tasapuolisuutta vaarantamatta ajaa vaatimusta ainoastaan rikosasian vastaajaa vastaan tilanteessa, jossa kaikki vahingonkorvausvastuussa olevat henkilöt ovat oikeudenkäynnissä vastaamassa vaatimukseen. Huomioitavaa on myös se, että jos joku kolmas taho on vahingonkorvausoikeudellisesti vastuussa vahingosta, muttei silti rikosoikeudellisesti vastuussa teosta (esimerkiksi alle 15-vuotias henkilö), syyttäjä ei voi ajaa yksityisoikeudellista vaatimusta häntä vastaan.²⁵⁶

Oikeusvertailun näkökulmasta voidaan todeta, että myös muissa Pohjoismaissa syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia on sidottu rikosasian vastaajaan. Tanskassa²⁵⁷ ja Norjassa²⁵⁸ mainittu rajoitus sisältyy kirjoitettuun lakiin. Ruotsissa

²⁵³ Vuorenää, 2004, s. 125., VKS:2006:3, s. 4.

²⁵⁴ Vuorenää, 2004, s. 125., HE 82/1995 vp, s. 74.

²⁵⁵ Yhteisvastuullisuus on mahdollinen myös ns. epäselvissä tapauksissa, joissa vahingontekijää ei voida yksilöidä vaan useat henkilöt ovat toimineet siten, että kuka tahansa heistä olisi voinut aiheuttaa vahingon. Kts esim. KKO: 1990:78.

²⁵⁶ Voutilainen, 2002, s. 66.

²⁵⁷ Tanskassa rpl 991.1-2 §: t.

²⁵⁸ Norjassa strpl 427.2§. Norjassa säännös ei ole kuitenkaan ehdoton, sillä säännöksen mukaan syyttäjä on velvollinen ajamaan asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta myös syytetyn vanhempia vastaan tilanteissa, joissa syytetyn vanhemmat ovat korvausvastuussa sikkäläisen vahingonkorvauslain (skadeserstatningsloven) 1:2.2:n mukaan velvollisia korvaamaan lapsensa aiheuttamat vahingot. Mainitun lainkohdan mukaan vanhemmat ovat korvausvastuussa luonaan asuvan alle 18-vuotiaan lapsensa tahallaan tai tuottamuksellisella teollaan aiheuttamasta vahingosta 5000 kruunuun saakka.

on katsottu, että rajoitus on johdannainen siitä, että syyttäjä on velvollinen ajamaan vain rikokseen perustuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

5.2.4 Vaatimuksen ajamisesta ei seuraa olennaista haittaa

ROL 3:9:n mukaan syyttäjän tulee ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Käsittelen seuraavaksi olennaisen haitan arviointia ja tämän jälkeen ilmeisen perusteettoman vaatimuksen arviointia.

Lain esitöiden perusteella olennaisen haitan arviointi voidaan jakaa kolmeen osaan. Hallituksen esityksessä olennaisena haittana nostetaan esiin ensinnäkin se, että syyteasian ratkaiseminen viivästyy merkittävästi asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisen myötä. Toiseksi olennainen haitta voi syntyä sen perusteella, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen vaatii kohtuuttomia voimavaroja verrattuna syytteeseen, eli syyttäjän työmäärä lisääntyy merkityksellisesti. Kolmanneksi olennaisen haitan kriteeri voi täytyä silloin, kun vaatimuksen ajaminen johtaisi siihen, että syyttäjän ja asianomistajan edut olisivat keskenään ristiriitaisia.²⁵⁹

5.2.4.1 Syyteasian viivästyminen

Syyteasian käsittely voi viivästyä esimerkiksi henkilövahinkojen selvittämisen vuoksi, mikä aiheuttaa olennaista haittaa syytteen ajamiselle. Henkilövahingot saadaan usein selville vasta jonkin ajan kuluttua rikoksen tapahtumisesta.²⁶⁰ Tällöin viivästyksen syyttäjälle aiheuttamaa haittaa ja viivästyksestä huolimatta selvitetyllä vaatimuksella saavutettavaa prosessiekonomista etua tulisi verrata toisiinsa. Syyttäjän tulee huomioida tässä arvioinnissa muun muassa syyteasian laajuus sekä laatu. Viivästyksestä aiheutunut ajanhukka saattaa olla prosessiekonomiselta kannalta vähemmän haitallista, kuin keskitysperiaatteen toteutumatta jääminen, taikka asianomistajalle aiheutuva ajanhukka, tarpeeton vaiva ja ylimääräiset kustannukset, jos syyttäjä ei ota vaatimusta ajaakseen. Käytännössä asianomistaja menettäisi

²⁵⁹ HE 82/1995 vp, s. 58.

²⁶⁰ HE 82/1995 vp, s. 58.

ROL 3:1:n tuomat edut kokonaan, jos syyttäjä poikkeuksetta jättäisi asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset ajamatta viivästystilanteissa.²⁶¹

Vähäiselle viivästymiselle ei siten tulisi antaa ratkaiseva merkitystä. Jos yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen viivästyttää syyteasian käsittelyä vain vähän, syyttäjän tulisi odottaa selvityksen valmistumista. Sen sijaan viivästyksestä aiheutuu syyttäjälle olennaista haittaa, jos vaatimuksen ajamisesta seuraa pääkäsittelyn pitkittyminen, kun sitä verrataan pelkän syyteasian käsittelyyn. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun rikosasia on suhteellisen yksinkertainen ja selvä, mutta yksityisoikeudellinen vaatimus sen sijaan vaikeasti selvitettävä ja monimutkainen.²⁶²

Yleensä asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset ovat suhteellisen helppoja selvittää. Kuten aiemmin on tullut ilmi, yksityisoikeudellisen vaatimuksen määrä ja peruste olisi hyvä olla selvitetty siinä vaiheessa, kun syyteasia on valmis vireille pantavaksi. Aina yksityisoikeudellista vaatimusta ei ole määränsä tai perusteensa osalta kuitenkaan ehditty selvittämään tarpeeksi vielä tässä vaiheessa. Tämä ei kuitenkaan suoraan tarkoita sitä, että vaatimuksen ajamisesta aiheutuisi syyttäjälle olennaista haittaa siinä määrin, ettei syyttäjä voi ottaa vaatimusta ajaakseen.²⁶³

Syyttäjän tulisi jo esitutkinnassa huolehtia siitä, että asianomistajan vaatimukset selvitetään riittävän perusteellisesti. Useimmiten syy sille, että vaatimuksen peruste tai määrä ei ole selvillä vielä syytteen vireillepanovaiheessa, on se, että vaatimusta ei ole selvitetty tarpeeksi esitutkintavaiheessa. Syyttäjä voi myös tiedustella asianomistajalta tämän vaatimuksen määrää tai perustetta, ja pyytää tätä toimittamaan mahdollista kirjallista materiaalia niihin liittyen. Syyttäjän omatoiminen yhteydenotto suoraan asianomistajaan on nopeampi keino täydentää puutteellista vaatimusta, kuin poliisin tekemä lisätutkinta.²⁶⁴

Joskus viivästyminen johtuu siitä, että asianomistajan henkilövahinkojen lopullista määrää ei pystytä esimerkiksi lääketieteellisistä syistä nopeasti selvittämään, taikka omaisuusvahingon

²⁶¹ Vuorenää, 2004, s. 127.

²⁶² Vuorenää, 2004, s. 127.

²⁶³ HE 82/1995 vp, s. 58, VKS:1998:4, s. 4.

²⁶⁴ Vuorenää, 2004, s. 127.

johdosta aiheutuneet korjaustyöt kestävät pitkään, eikä vahinkojen todellinen suuruus ole selvitettävissä ennen niiden valmistumista. Tämänkaltaisissa tilanteissa syyttäjän ei tulisi jäädä odottamaan lopullista vahingon määrää. Huomattavaa on, että asianomistajalla on kuitenkin myös muita väyliä saada vaatimuksensa ROL 3:1:n mukaiseen käsittelyyn. Syyttäjä voi ottaa vaatimuksen ajaakseen vielä myöhemmässäkin vaiheessa, taikka asianomistaja voi itse ajaa vaatimustaan ROL 3:10:n mukaisesti.²⁶⁵

Tässä yhteydessä on vielä huomattava, että kaikissa tapauksissa syyttäjällä ei ole mahdollisuutta lykätä syytteen vireillepanoa. Erityisesti tilanteissa²⁶⁶, joissa syytteen nostamiselle on asetettu erityinen takaraja, syyttäjän mahdollisuudet lykätä käsittelyä ovat rajoitetut.²⁶⁷ Esimerkkinä voidaan mainita tilanteet, joissa syytetty on vangittuna taikka nuori henkilö.²⁶⁸

5.2.4.2 Kohtuuttomat voimavarat

On syytä pitää mielessä, että syyttäjän päätehtävänä on itse rangaistusvaatimuksen ajaminen. Joskus yksityisoikeudellisen vaatimuksen perusteiden tai määrän selvittäminen osoittautuu niin työlääksi, että se haittaa olennaisesti syyttäjän päätehtävän suorittamista. Tällöin syyttäjän tulee kieltäytyä ottamasta vaatimusta ajaakseen. Sinänsä yksityisoikeudellisen vaatimuksen suurella euromäärällä ei ole merkitystä. Kieltäytymisen edellytyksenä on se, että syyttäjän työmäärää lisääntyy merkityksellisesti vaatimuksen ajamisen myötä.²⁶⁹ Tämän vuoksi syyttäjän virkavelvollisuuksiin kuuluu tavallisesti vain sellaisen yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen, jonka toteennäyttämiseen ei edellytetä syytteen tueksi vaadittavan näytön lisäksi muuta, kuin kirjallista selvitystä. Kirjallisella selvityksellä tarkoitetaan esimerkiksi omaisuusvahinkojen korjauslaskua taikka lääkärilaskua.²⁷⁰

²⁶⁵ Voutilainen, 2012, s. 68.

²⁶⁶ Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun syytetty on vangittuna (PKL 3:14) tai matkustustuskiellossa (PKL 5:6).

²⁶⁷ Vuorenperä, 2004, s. 127.

²⁶⁸ Kettula, 2006, s. 163.

²⁶⁹ VKS2006:3, s. 4.

²⁷⁰ VKS2006:3, s. 4.

Syyttäjän työmäärään lisääntymistä voidaan arvioida samoilla kriteereillä, kuin sitä, onko yksityisoikeudellinen vaatimus rikokseen perustuva vai rikoksesta johtuva. Syyttäjän työmäärään ei voida katsoa olennaisesti lisääntyvän, jos yksityisoikeudellinen vaatimus perustuu syytteenalaiseen tekoon. Sen sijaan syyttäjälle voi aiheutua olennaista haittaa tilanteessa, jossa hän joutuu vetoamaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen tueksi seikkoihin, joihin vetoamista itse syytteen ajaminen ei edellytä.²⁷¹ Jos vaatimuksen ajaminen edellyttää esimerkiksi tarpeetonta henkilötodistelua syytteen ajamisen kannalta, taikka muutoin laajempia tutkimuksia ja todistelua, niin syyttäjän tulee kieltäytyä vaatimuksen ajamisesta.²⁷²

Syyttäjän työmäärään lisääntymistä tarkasteltaessa on vaikeaa antaa yksityiskohtaisia kriteerejä sille, milloin se johtaa olennaiseen haittaan, sillä syyttäjien ammattitaito vaihtelee erilaisten työkokemusten vuoksi. Mainitun kriteerin täyttyminen voidaan ajatella vaihtelevan siten subjektiivisesti eri syyttäjien välillä. Näin ollen jokaisen yksittäisen syyttäjän olisi arvioitava tapauskohtaisesti, milloin hänelle aiheutuu olennaista haittaa esimerkiksi siviilioikeudelliseen seikkaan tutustumisen johdosta. Asianomistajien yhdenvertainen kohtelu edellyttää ehdottomasti, että olennaisesta haittaa olisi arvioitava objektiivisesti. Olennaisen haitan arvioinnissa on kuitenkin käytännössä otettava huomioon myös subjektiiviset tekijät, jotka liittyvät yksittäiseen syyttäjään – aiheuttaako vaatimuksen ajaminen juuri kyseiselle syyttäjälle olennaista haittaa.²⁷³ Tästä seuraa merkittävä ongelma asianomistajien yhdenvertaisuudelle, kun käytännössä vaatimusten ajamisvelvollisuus vaihtelee eri syyttäjävirstojen ja syyttäjien välillä.

Lisäksi olennaista haittaa tulisi ensi sijassa arvioida tapauskohtaisesti yksittäisen syytekohdan ja yksittäisen yksityisoikeudellisen vaatimuksen valossa. Arvioinnissa voidaan kuitenkin myös ottaa huomioon koko yhdessä käsiteltävä asiakokonaisuus. Tällöin lähtökohtana on se, että saman rikosasian eri asianomistajia on kohdeltava yhdenvertaisesti. Syyttäjä ei siten voi sattumanvaraisesti valita, keiden asianomistajan vaatimukset hän ottaa ajaakseen. Syyttäjän on

²⁷¹ Vuorenää, 2004, s. 128.

²⁷² VKS2006:3, s. 4.

²⁷³ Vuorenää, 2004, s. 128-129.

ajettava kaikkien rikosasian asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, jotka täyttävät ROL 3:9:ssä säädetyt edellytykset.²⁷⁴

Kuitenkin rikosasioissa, joissa asianomistajien määrä on poikkeuksellisen suuri, syyttäjälle saattaa muodostua olennainen haitta kaikkien asianomistajien vaatimusten ajamisesta, vaikka yksittäisen asianomistajan vaatimuksen ajaminen ei vielä olennaista haittaa muodostaisi. Tietyissä rikostyypeissä, joissa suurella joukolla asianomistajia on samanlaiset yksinkertaiset yksityisoikeudelliset vaatimukset, niiden ajettavaksi ottaminen voi olla käsittelyn keskittämisen kannalta onnistumisen edellytys eikä olennainen haitta.²⁷⁵

5.2.4.3 Etujen ristiriita

Joskus syyttäjän ja asianomistajan edut voivat ajautua ristiriitaan. Syyttäjän ei tule ajaa sellaista asianomistajan vaatimusta, johon muut asianomaiset saattavat kohdistaa vastavaatimuksia. Tällaisia tilanteita saattaa esiintyä esimerkiksi liikennettä, väärää ilmiantoa tai pahoinpitelyä koskevissa asioissa. Syyttäjän ja vastaajan näkemykset saattavat olla edellä kuvatun laisissa tapauksissa erilaisia, jonka johdosta vastaajaa saattaa kohdistaa itse oman rangaistusvaatimuksensa siihen henkilöön, jota syyttäjä pitää asianomistajana.²⁷⁶

*Esimerkiksi kolari- ja pahoinpitelytapauksissa syyttäjällä on selkeä intressiristiriita, jos syyttäjä syyttää kumpaakin osapuolta. Jokela on katsonut, että pelkästään syytetyn tekemä vastasyite asianomistajaa vastaan ei kuitenkaan aiheuta syyttäjän esteellisyyttä korvausvaatimuksen ajamiseen alkuperäistä syytettyä vastaan, ellei syyttäjä katso sitten aiheelliseksi yhtyä tämän tekemään vastasyytteeseen. Näin ollen kaavamaiseen asianomistajien korvausvaatimusten ajamatta jättämiseen ei ole perustetta. Erityisesti tapauksissa, joissa teko on myönnetty tai muuten selvissä asioissa syyttäjä ei lähtökohtaisesti ole jäävi ajamaan asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Lisäksi on huomattava, että syyttäjällä on velvollisuus esittää asianomistajan korvausvaatimus tämän pyynnöstä riippumatta siitä, onko asianomistaja itse kutsuttu henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin kuultavaksi vai ei.*²⁷⁷

²⁷⁴ VKS2006:3, s. 4-5.

²⁷⁵ VKS2006:3, s. 5.

²⁷⁶ VKS2006:3, s. 5.

²⁷⁷ Jokela, 2008, s. 269. Kts myös asiallisesti samoin Niemi, Kiesiläinen, 2004, s. 295-296.

Jos asianomistajaa kuullaan oikeudenkäynnissä samassa asiassa todistelutarkoituksessa, syyttäjän objektiivisuus voi vaarantua, jos hän samalla ajaa asianomistajan korvausvaatimusta. Tässä yhteydessä syyttäjälle voi muodostua olennainen haitta ajaa asianomistajan korvausvaatimusta. Asianomistaja joutuu joka tapauksessa saapumaan oikeuteen edellä kuvatuissa tilanteissa, minkä johdosta merkittävä osa ROL 3:9:n taustalla olevista syistä menettää merkityksensä. Tästä ei tule kuitenkaan johtaa suoraviivaisesti johtopäätöstä, että asianomistajan kuuleminen todistelutarkoituksessa johtaisi asianomistajan ja syyttäjän etujen ristiriitaan ja sitä kautta heikentäisi syyttäjän objektiivisuutta. Tilanteita voidaan kuitenkin arvioida aina tapauskohtaisesti. Jos asianomistajan vaatimus on yksinkertainen ja selvä (esimerkiksi laskuun perustuva), ei sen esittäminen välttämättä heikennä vaikutelmaa syyttäjän objektiivisuudesta.²⁷⁸ Joskus asianomistajan vaatimuksen ajaminen saattaa olla jopa suotavaa keskitysperiaatteen toteutumisen kannalta. Edellä kuvattu menettely palvelee keskitysperiaatteen toteutumista etenkin asioissa, joissa käsiteltävänä on useita samanlaisia tekoja ja kaikilla asianomistajilla on selvät ja samanlaiset vaatimukset.²⁷⁹ Luonnollisesti jos asianomistaja ajaa itse rangaistusvaatimusta, ei syyttäjä voi ajaa hänen korvausvaatimustaan.

280

5.2.5 Vaatimus ei saa olla ilmeisen perusteeton

Asianomistajan pitää ilmoittaa ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa perustuu jo pyytäessään syyttäjää ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan. ETL 5§:n nojalla vaatimus pitää selvittää jo esitutkinnassa, jos asianomistaja pyytää syyttäjää ajamaan sitä. Syyttäjä ei kuitenkaan voi ottaa vaatimusta ajaakseen, jos se on ilmeisen perusteeton.

Vaatimuksen ilmeinen perusteettomuus voi koskea paitsi vaatimuksen perustetta, myös sen määrää. Jos vaatimuksen määrä on ilmeisen perusteeton, syyttäjä voi kuitenkin ensin kehottaa asianomistajaa madaltamaan vaatimuksensa määrää²⁸¹. Hallituksen esityksen mukaan yksityisoikeudellinen vaatimus on ilmeisen perusteeton esimerkiksi silloin, kun syyttäjä voi

²⁷⁸ VKS2006:3, s. 5.

²⁷⁹ Voutilainen, 2002, s. 71.

²⁸⁰ VKS2006:3, s. 5.

²⁸¹ Jokela, 2008, s. 268. Kts myös HE 82/1995, s. 58.

pitää varmana, että tuomioistuin ei tule hyväksymään vaatimusta sen vuoksi, että se on täysin kohtuuton, tai että vahingon syntymisen tai sen määrän tueksi ei ole esitettävissä riittävää näyttöä.²⁸² Tällainen vaatimus voi olla esimerkiksi varsin tavallinen vaatimus kivusta ja särystä taikka henkisestä kärsimyksestä. Erityisesti edellä mainitun laiset vaatimukset ovat usein määrältään vaikeasti toteen näytettävissä.²⁸³

Ilmeisen perusteettomuuden vaatimusta pitää arvioida tiukasti. Syyttäjän tulisi kieltäytyä asianomistajan pyynnöstä ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa hän voi olla varma, että tuomioistuin hylkää vaatimuksen. Jos syyttäjä ottaa ajaakseen asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen niin kysymys on siitä, että syyttäjä ei ole pitänyt vaatimusta ilmeisen perusteettomana. Kysymys ei ole siitä, että syyttäjä pitäisi vaatimusta oikeana.²⁸⁴

Syyttäjä ei voi pitää asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ilmeisen perusteettomana, jos se perustuu syytteessä kuvattuun tosiseikastoon. Vaatimus voi kuitenkin olla juridisesti perusteeton, jos po. tosiseikastosta ei lain mukaan voi seurata asianomistajalle oikeutta vaadittuun vahingonkorvaukseen.²⁸⁵

Esimerkiksi KKO 1999:6. KKO katsoi, että asianomistajalla oli perusteeton vaatimus arvonlisäveron osuudesta vaatiessaan esineen tahallista vahingoittamisesta aiheutuneen mielipahan korvaamista.

Syyttäjän on toimittava kaikessa virkatoiminnassaan objektiivisuusperiaatetta noudattaen. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että syyttäjän velvollisuuksiin kuuluisi tuomarin asemaan asettautuminen esimerkiksi arvioimalla vahingonkorvauksen määrää. Käytännössä asianomistajat ajavat itse yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosasioissa vain harvoin. Tästä syystä rikosvahinkojen korvaamista koskeva oikeuskäytäntö kehittyy pitkälti syyttäjien ajamien yksityisoikeudellisten vaatimusten nojalla. Näin ollen syyttäjän on kiinnitettävä huomiota siihen, ettei hän rajoita korvauskäytännön kehittymistä torjumalla vaatimuksien ajamista sillä perusteella, ettei hän itse katso niitä oikeanmääräisiksi. Edelleen, jos vastaajalla on aihe paljoksua asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen määrää, ei se tarkoita, että

²⁸² HE 82/1995, s. 58.

²⁸³ Voutilainen, 2002, s. 71.

²⁸⁴ VKS2006:3, s. 6.

²⁸⁵ VKS2006:3, s. 5.

vaatimus itsessään olisi ilmeisen perusteeton. Vastaavasti myöskään esimerkiksi liikennevahinkolautakunnan suosituksia korvausmääristä ei tulisi seurata varauksettomasti arvioitaessa vaatimuksen ilmeistä perusteettomuutta.²⁸⁶

5.3 Syyttäjän rooli

Syyttäjä voi huomioida toimenpiteissään sen, onko asianomistajana yksilöuhri vai onko asianomistajana suuri liikeyritys. Yksilöuhrille rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen tekeminen voi olla ainutkertainen tilanne.²⁸⁷ Syyttäjän huomioidessa asianomistajien erilaisuuden, asianomistajien yhdenvertaisuus ei mielestäni vaarannu, vaan ennemminkin valtakunnansyyttäjänviraston ohje tukee asianomistajien yhdenvertaisuutta. Yksilöuhrilla ei ole lähtökohtaisesti samanlaisia mahdollisuuksia ajaa yksityisoikeudellista vaatimusta, kuin liikeyrityksellä. Mielestäni on perusteltua, että syyttäjällä on mahdollisuus harkintansa mukaan kohdella asianomistajia niiden ominaispiirteet huomioiden.

Syyttäjän on huolehdittava asianomistajan tiedottamisesta prosessin kaikista vaiheista niin, ettei tälle aiheudu oikeudenmenetyksiä asiassa, jossa syyttäjä on ottanut ajaakseen asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset.²⁸⁸

5.4 Vertailu vastaavaan ruotsalaiseen lainsäädäntöön

Rikosprosessiuudistuksen esikuvana oli vastaava Ruotsin järjestelmä. Ruotsissa syyttäjät ovat ajaneet asianomistajan korvausvaatimuksia jo pitkään. Esimerkiksi jo vuonna 1977 tehdystä tutkimuksesta on ilmennyt, että noin 75 prosenttia asianomistajista on turvautunut syyttäjän apuun yksityisoikeudellisten vaatimustensa osalta. On kuitenkin huomattava, että tutkimuksen tekoaikaan Ruotsissa ei oltu kuitenkaan määrätty asianomistajalle tietyissä rikoksissa oikeudenkäyntiavustajaa.²⁸⁹

²⁸⁶ VKS2006:3, s. 6.

²⁸⁷ VKS2006:3, s. 7.

²⁸⁸ VKS2006:3, s. 7.

²⁸⁹ Jokela, 2008, s. 266. Kts SOU 1982:26, s. 667 ja 672.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemässä tutkimuksessa vuodelta 1999 on ilmennyt, ettei uudistus ole kuitenkaan toteutunut Suomessa tarkoitetulla tavalla, ainakaan menettelyn alkuvaiheessa. Tutkimuksesta ilmeni, että yli 60 prosentissa tapauksista ei esitetty ollenkaan korvausvaatimuksia. Lisäksi syyttäjät ajoivat asianomistajan korvausvaatimuksia vain noin puolessa tapauksissa, joissa vahingonkorvausvaatimus ylipäänsä esitettiin. Etenkin talous- ja väkivaltarikosten yhteydessä asianomistajat ajoivat itse korvausvaatimuksensa. Sen sijaan syyttäjän ajoivat asianomistajan korvausvaatimuksia etenkin omaisuuteen kohdistuvien rikosten yhteydessä.²⁹⁰

Jokela toteaa, että tutkimustulokset ilmentävät Suomessa vallitsevaa nuivaa suhtautumista asianomistajiin ja etenkin väkivaltarikosten uhreihin. Lisäksi syyttäjien aktiivisuudessa esittää asianomistajan korvausvaatimuksia rikosprosessin yhteydessä on paikkakuntakohtaisia eroja.²⁹¹ Tutkimustulokset ovat osaltaan huolestuttavia etenkin asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta. Mielestäni syyttäjien aktiivisuus esittää asianomistajan korvausvaatimuksia tulisi olla sama riippumatta paikkakunnasta. Asianomistajien yhdenvertaisuus kärsii, kun asianomistajia kohdellaan eri tavalla vain sen perusteella, miltä paikkakunnalta hän on kotoisin.

Toisaalta valtakunnansyyttäjänvirastossa vuonna 1999 tehdyn tutkimuksen mukaan syyttäjät ovat ajaneet asianomistajien vahingonkorvausvaatimuksia noin 80 prosentissa tapauksista, joissa asianomistajat olivat pyytäneet syyttäjää ajamaan niitä.²⁹² *Jokela* katsoo, että syyttäjien matala esiintyminen asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten ajajina saattaa osaltaan johtua myös siitä, etteivät asianomistajat ole aina tietoisia oikeudestaan turvautua syyttäjän apuun.²⁹³ Asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta olisi suotavaa tältä osin, että asianomistajia valistetaan oikeuksistaan aiempaa enemmän. Ei ole tarkoituksenmukaista, että asianomistaja ei pysty käyttämään oikeuksiaan, koska ei ole tietoinen niistä.

²⁹⁰ Jokela, 2008, s. 267.

²⁹¹ Jokela, 2008, s. 267.

²⁹² Jokela, 2008, s. 267. Kts Laine, Kari: Selvitys asianomistajien yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamatta jättämisestä 15.1.-30.6.1999 välisenä aikana. Valtakunnansyyttäjänvirasto 2000.

²⁹³ Jokela, 2008, s. 267.

6 YKSITYISOIKEUDELLISTEN VAATIMUSTEN KÄSITTELY

Asianomistaja voi jo esitutkinnassa tai sen jälkeen ilmoittaa syyttäjälle haluavansa esittää itse tai valtuuttamansa asiamiehen kautta rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimuksensa tuomioistuimelle. Myös syyttäjä voi edellä kerrotuin tavoin päätyä siihen, ettei hän ota asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia ajettavakseen asianomistajan pyynnöstä huolimatta.²⁹⁴

ROL 3:10 mukaan jos asianomistaja tai joku muu, jolla on siihen oikeus, on esitutkinnassa tai muutoin syyttäjälle ilmoittanut haluavansa itse esittää haastehakemuksessa tarkoitetusta rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tai jos syyttäjä on ilmoittanut, että hän ei asianomistajan pyynnöstä huolimatta aja asianomistajan vaatimusta, asianomistajalle ja muulle pykälässä tarkoitettulle henkilölle on varattava tilaisuus määräajassa toimittaa tuomioistuimeen vaatimuksensa ja sen perusteet kirjallisena uhalla, että vaatimus voidaan muuten jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä.

Tällöin asianomistajalle tulee varata lain säännöksen edellyttämällä tavalla tilaisuus määräajassa toimittaa tuomioistuimelle vaatimuksensa perusteineen. Käytännössä tilaisuus vaatimusten esittämiseen on varattu paitsi asianomistajalle, myös kaikille korvaukseen oikeutetuille, jotka eivät ole esitutkinnassa nimenomaisesti ilmoittaneet, että heillä ei ole asiassa vaatimuksia.²⁹⁵

6.1 Asianomistajan vaatimusten esittäminen

Asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten esittämiselle on käytössä vaihtoehtoisia tapoja nykyisessä prosessissa.²⁹⁶

Ensinnäkin ROL 3:10.1:ssä asianomaiselle on varattu tilaisuus määräajassa toimittaa tuomioistuimelle vaatimuksensa sekä sen perusteet kirjallisena, sillä uhalla, että vaatimus voidaan muuten jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä. Tällöin tuomioistuimen on annettava kehoitus asianomaiselle tiedoksi todisteellisesti, esimerkiksi tiedoksianto postitse

²⁹⁴ Jokela, 2008, s. 271.

²⁹⁵ Jokela, 2008, s. 271.

²⁹⁶ Jokela, 2008, s. 272.

saantitodistusta vastaan tai vastaanottotodistuksen avulla taikka haastemiehen toimittamana tiedoksiantona.²⁹⁷

ROL 3:10.2:ssä on säädetty edellä kuvatun aiemmin yksinomaisen menettelytavan rinnalle joustavampi menettelymuoto, jonka mukaan tuomioistuin voi myös puhelimen tai muun soveltuvan tiedonvälitystavan, esimerkiksi sähköpostin, välityksellä kehottaa asianomistajaa toimittamaan vaatimuksensa tuomioistuimelle.

Jos asianomistaja ei noudata puhelimitse annettua kehotusta niin tuomioistuin ei voi jättää myöhemmin toimitettua vaatimusta kuitenkaan tutkimatta. Puhelimitse annettuun kehotukseen voi nimittäin liittyä niin paljon epäselvyyksiä ja tulkintaerimielisyyksiä, joita on myöhemmin vaikea todentaa. Tuomioistuimen ei kuitenkaan tarvitse puhelimitse tapahtuneen kehotuksen jälkeen erikseen kirjallisesti kehottaa asianomistajaa uudelleen toimittamaan vaatimuksiaan, vaikka tämä ei ole niitä aiemmin puhelinkehotuksella toimittanut. Tällaista asianomistajaa ei myöskään kutsuta erikseen pääkäsittelyyn. Tästä seuraa kuitenkin, että asianomistajalla on oikeus ilmestyä oma-aloitteisesti pääkäsittelyyn ja esittää siellä yksityisoikeudelliset vaatimuksensa, vaikka hän olisi aiemmin laiminlyönyt toimittaa ne tuomioistuimelle puhelinkehotuksesta huolimatta.²⁹⁸

Asianomistajalla on vastaavasti mahdollisuus toimittaa vaatimuksensa perusteineen tuomioistuimelle puhelinta tai muuta soveltuvaa tiedonantovälitystapaa noudattaen, jos tuomioistuin niin pyytää.²⁹⁹ ROL 3:10.2:ssä säädetään, että jos asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset jäävät suullisesti ilmoitettuina epäselviksi, niin tuomioistuimella on mahdollisuus vaatia asianomistajaa toimittamaan ne kirjallisesti.

Pääsäännön mukaan asianomistajan tulee toimittaa vaatimuksensa tuomioistuimelle jo ennen haasteen antamista, minkä tarkoituksena on ollut pääkäsittelyn keskittäminen.³⁰⁰ Tällöin tuomioistuimella on mahdollisuus valmistautua asian käsittelyyn. Samalla vastaajalla on

²⁹⁷ Jokela, 2008, s. 272.

²⁹⁸ Jokela, 2008, s. 272-273.

²⁹⁹ Jokela, 2008, s. 273.

³⁰⁰ HE 82/1995, s. 59.

mahdollisuus jo etukäteen valmistautua vastaamaan asianomistajan vaatimuksiin, kun ne annetaan syytetylle tiedoksi haasteen yhteydessä.³⁰¹

6.2 Istuntoon kutsuttavat asianomistajat

ROL 3:10.3:n mukaan asianomistajan vaatimus voidaan tutkia hänen poissaolostaan huolimatta rikosasian yhteydessä, jollei OK 5:5. ja 6.:sta muuta johdu. OK 5:5:ssä on säännökset puutteellisen haastehakemuksen täydentämisestä ja OK 5:6:ssä puolestaan säännökset kanteen tutkimatta jättämisestä ja hylkäämisestä haastetta antamatta. Mainittuja riita-asioita koskevia OK 5 luvun säännöksiä noudatetaan myös rikosprosessin yhteydessä soveltuvien osin silloin, kun rikosasian yhteydessä esitetään yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

ROL 5:15.1:n mukaan tuomioistuimen on kutsuttava pääkäsittelyyn vain sellainen asianomistaja, joka on ilmoittanut esittävänsä yksityisoikeudellisia vaatimuksia ja joita syyttäjä ei ole ottanut ajaakseen. Tuomioistuin kutsuu ROL 3:10.3:ssa säädetyn mukaisesti asianomistajan pääkäsittelyyn, sillä uhalla, että hänen kirjallinen vaatimuksensa voidaan tutkia hänen poissaolostaan huolimatta.

Tuomioistuimen on siis kutsuttava pääkäsittelyyn sellaiset asianomistajat jotka ovat ilmoittaneet tuomioistuimelle esittävänsä asiassa yksityisoikeudellisia vaatimuksia, jotka ovat esittäneet rikosasiassa sellaisen rangaistusvaatimuksen, jota syyttäjä ei ole ottanut ajaakseen ja ne, jotka ovat ilmoittaneet vetoavansa syytteen tueksi sellaisiin seikkoihin, joihin syyttäjä ei ole itse syytteessään vedonnut. Näin ollen niin sanottuja passiivisia asianomistajia ei tarvitse kutsua pääkäsittelyyn.

Hallituksen esityksessä kuitenkin todetaan, että tuomioistuin voi ilmoittaa pääkäsittelyn ajankohdan esimerkiksi kirjeitse sellaisillekin asianomistajille, joita ei erikseen kutsuta istuntoon.³⁰² Oikeuskirjallisuudessa tämän on katsottu olevan perusteltua, sillä ROL 3:11:n mukaan vastaajaa vastaan voidaan tietyin edellytyksin vielä pääkäsittelyssäkin esittää rikokseen

³⁰¹ Jokela, 2008, s. 273.

³⁰² HE 271/2004, s. 41.

perustuvia vaatimuksia ilman haastettakin. On myös hyvän oikeudenhoidon mukaista, että asianomistajalle ilmoitetaan häntä koskevan asian käsittelystä.³⁰³

³⁰³ Jokela, 2008, s. 274.

7 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa on käsitelty asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten luonnetta ja käsittelyä rikosprosessin yhteydessä. Erityisessä tarkastelussa on ollut adheesioprosessin edellytykset ja vaikutukset sekä syyttäjän velvollisuus asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajamisessa. Läpi tutkimuksen tarkastelunäkökulmana on ollut asianomistajien yhdenvertaisuus. Lisäksi tutkimuksessa on oikeusvertailevasti tuotu esiin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia Pohjoismaisesta lainsäädännöstä, erityisesti Ruotsin lainsäädännöstä ja oikeuskirjallisuudesta.

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen myötä syyttäjän tehtävät lisääntyivät merkityksellisesti. Syyttäjällä asetettiin velvollisuus ajaa asianomistajan pyynnöstä tämän yksityisoikeudellisia vaatimuksia niille asetettujen edellytysten täytyessä. Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta yksinkertaistaa oikeudenkäyntimenettelyä ja säästää erityisesti asianomistajalle aiheutuvia kustannuksia.³⁰⁴ Prosessitaloudelliselta näkökulmasta syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan korvausvaatimuksia vaikuttaa hyvältä muutokselta. Ajanhukalta ja ylimääräisiltä kustannuksilta välttyvät niin asianomistaja, valtio ja syytettykin.

Syyttäjien rooli asianomistajan vaatimusten esittämisessä myös edesauttaa asianomistajien yhdenvertaista kohtelua, sillä asianomistajat eroavat toisistaan erityisesti lainopilliselta tietämykseltään. On tärkeää, että oikeusvaltiossa jokainen asianomistaja pystyy tosiasiallisesti käyttämään oikeuksiaan. Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta merkitsee merkittävää parannusta paitsi asianomistajan asemaan, niin myös asianomistajien tosiasialliselle yhdenvertaisuudelle. Yksityinen henkilö on aivan eri asemassa lainopilliselta tietämykseltään, kuin esimerkiksi suuri liikeyritys taikka asiaan perehtynyt henkilö, kuten aiemmin tutkimuksessa on tullut jo ilmi. Nyt rikosasian asianomistaja voi saada pääsääntöisesti maksutonta oikeusapua valtion puolelta riippumatta varallisuusasemastaan taikka oikeustieteellisestä tietämyksestään. Syyttäjän velvollisuus myös edesauttaa kansalaisten tosiasiallista pääsyä oikeuksiinsa.

³⁰⁴ HE 82/1995 vp, s. 57-58.

Tutkimuksen aiheesta on kirjoitettu jo jonkin verran, mutta aihe on edelleenkin mielestäni suhteellisen ajankohtainen, sillä olen havainnut, että syyttäjien ajamiin yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin liittyy edelleen ongelmakohtia. Merkittävänä puutteena on esimerkiksi se, että vaatimuksen ajaminen jää usein tuomioistuimissa vain vaatimuksen esittämisen tasolle eikä vaatimuksia perustella useinkaan muutoin, kuin viittauksin syytteen teonkuvaukseen. Tätä näkökulmaa en ole tilanpuutteen vuoksi käsitellyt tutkimuksessani laajemmin, mutta kysymys on mielenkiintoinen, ja tutkimusta voisi jatkaa ja laajentaa käsittelemään myös ongelmakohtia, joita syyttäjän ajamisvelvollisuuteen liittyy laajemmin erityisesti vaatimusten ajamisessa tai pikemminkin tällä hetkellä niiden esittämisessä.

Siviiliprosessissa tuomioistuin voi antaa asiassa yksipuolisen tuomion sen johdosta, että vastaaja ei ole vastannut kanteeseen hänelle varatussa määräajassa. Suomessa oli varsin pitkään voimassa säännös, jonka mukaan tuomioistuin ei voinut ratkaista syyteasiaa, mikäli vastaaja ei saapunut istuntoon. Nykyisin ROL:n³⁰⁵ mukaan rikosasia on kuitenkin mahdollista käsitellä, vaikka vastaaja ei saavu istuntoon. Rikosasiassa tuomioistuin ei voi kuitenkaan antaa yksipuolista tuomiota, vaan tuomioistuimen ratkaisu perustuu aina aineellisoikeudelliseen tulkintaan. Oikeuskirjallisuudessa onkin todettu, että ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja pyrkimys aineelliseen totuuteen tulevat rikosprosessissa siviiliprosessia vahvemmin esille.³⁰⁶

Käytännön ongelman asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta muodostaa myös se, että siviiliasioissa tuomioistuin voi antaa asiassa yksipuolisen tuomion, mikäli vastaaja ei saavu paikalle istuntoon. Sen sijaan rikosasioiden yhteydessä asiassa annetaan aina tuomio perusteluineen, eikä käräjätuomari voi ratkaista asiaa yksipuolisella tuomiolla vaan ratkaisu on perusteltava laajemmin. Tämä muodostaa ongelman asianomistajien yhdenvertaisuuden kannalta, jota voisi tutkia vielä laajemmin.

Muodostuuko ratkaisut todella erilaisiksi riippuen siitä, onko ne saatettu vireille rikosprosessuaalista vai siviiliprosessuaalista käsittelyjärjestystä noudattaen? Miten se vaikuttaa asianomistajien yhdenvertaisuuteen? Toisaalta asianomistajalla on kuitenkin aina muodollisesti vaihtoehto saattaa asia vireille myös siviiliprosessuaalisessa käsittelyjärjestyksessä niin halutessaan, mutta käytännössä kustannuskysymykset saattavat

³⁰⁵ Katso tarkemmin ROL 8:11 ja 8:12.

³⁰⁶ Kettula, 2006, s. 129. Kts myös Lappalainen, 1986, s. 57 – 59.

kuitenkin muodostaa esteen, sillä syyttäjä ei aja asianomistajan vaatimusta erikseen nostetussa siviiliprosessissa. Onko erikseen nostettava siviiliprosessuaalisessa nostettava kanne siten vain rikkaiden etuoikeus ja muodostaako se särön asianomistajien muodolliselle yhdenvertaisuudelle? Näitä kysymyksiä olisi mielenkiintoista tutkia lisää ja saattaa ongelmalliset prosessuaaliset normit tarkempaan kriittiseen tarkkailuun.